

Гүнсэма ТУДУПОВА:
«ХҮН ЗОНДОО
ТУҢАТАЙ **12 Н.**
БАЙХЫЕ
ОРОЛДОДОГБИ»

ЁОХОРОЙ
НААДАНДА
ЭРХИМ
ТҮРҮҮЛЭЭ

13 Н.

1921 оной
 декабрин
 21-нээ гарана

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Буряад ҮНЭН

Бүгэдэ арадай сонин

2012 оной
 августын 9
 Четверг

№ 31 (21879)
 (794)

Зунай хүүлшын
 улаагшан хонин
 харын 22
 гарагай 5
 www.burunen.ru

АВТОРАЙ фото

ОРОЛДОСОТОЙ ХҮН ЗОРИҢОНОО ТУЙЛАДАГ

2010 ондо үнгэргэгдээн “Мүнгэн хүн шү-буун” гэнэн эстрадын дуунай залуу гүйсэдхэгшэдэй регионууд хоорондын конкурсдо нэгэдэхи шатын лауреадай дипломдо хүртэһэн Дугарма ЦЫРЕНОВА Хурамхаан нютагта түрэнэн байна. Тэрэ олохон эстрадын дуунай конкурснуудта уласхоорондын хэмжээндэ хабаадажа, амжалта туйланхай. Нэрлэбэл, Кызыл хотодо үнгэргэгдээн уласхоорондын конкурсдо шангай нуури эзэлээ. Тиихэдэ “Сагаан нара” эстрадын дуунай уласхоорондын конкурсдо илалта туйлаа.

Би багаһаа хойшо тайзан дээрэ гараха дуратай нэм. Түрэл нютагтамни болоһон хэмжээ ябуулгануудһаа нэгэ-шье гээгдэдэггүй байгаа. Дуу дууладаг, хатардаг нэмби. Гэбэшье томо болоод, тад ондоо мэргэжэл шэлэжэ, дээдэ хургуулида нураа хүмби. Буряадай гүрэнэй хүдөө ажахын академидэ газар эсхэмжэлэгшын мэргэжэлдэ нурааб.

Дүрбэн жэлэй урда тээ Хурамхаан тосхоной хүн зоной сүлөө саг эмхидхэдэг болон методическа түбэй директор Бальжин Дулмацыреновна Цыденова намайе урижа, Шэнэ жэлэй найдэрнүүдтэ Саһан хүүхэн боложо, хүнүүдые хүхээхэ, сэнгүүлхэ ажал дурадхаа. Би ехэ дуратайгаар зүбшөөлөө үгэһэн байгаа. Тиигээд лэ саашаа Зүүн Сибириин гүрэнэй соёлой болон искусствын академидэ нураха гэжэ бодооб. Туяна Баяртуевна Бадагаева багшамни юм. Режиссёр мэргэжэлтэй боложо гарахаб. Мүнөө үедэ аймагай түбэй арадай театрай режиссёроор хүдэлнэб. Наяхан Хакаси ошоожо, тэндэхи ажаһуугшадта “Любовь по-французски» гэнэн зүжэг харуулаад, гастрольдо ехэ амжалтатай ябажа ерээбди.

Энэ жэлдэ үнгэргэгдээн “Мүнгэн сэргэ” гэжэ эстрадын болон арадай дуу гүйсэдхэгшэдэй уласхоорондын конкурсдо хабаадажа, дипломдо хүртөөб. Тэрэниие “Ариг Ус” гэнэн телекомпани ехэ зохидхоноор эмхидхэжэ үнгэргөө. Аргада нютагта түрэнэн Будажап Лубсановай үгэ дээрэ бэшэгдээн “Хабар” гэжэ дуу энэ конкурсдо дуулааб. Дуунай хүгжэмыень Алагуй зохёон найруулһан байна. Тэрэнтэй хамта нааяхан “Хүлээнэм” гэнэн дуу зохёогообди. Өөрынгөө дуулаһан дуунуудай альбом согсолжо гаргаха ханаатайб. Жэл болоод, тэрэ бүтэхэ гэжэ найданаб. Тайзан дээрэ гараад дуулаха гоёлой хубсаһа өөрөө оёдогби.

Бүхы юумэ жэшээтэ найнаар дүүргэхэ гэжэ оролдожо ябадагби. Оролдосотойгоор хүдэлмэрилөөд ябабал, хүн зориһоноо хэзээдэшье туйладаг гэжэ ханадагби.

Филипп ХАБИТУЕВ.

ИП «МОЛЧАНОВ А.А.»
ПРЕДЛАГАЕТ
ПИЛОМАТЕРИАЛЫ
В НАЛИЧИИ И ПОД ЗАКАЗ:

- БРУС 18X18, 15X18, 10X18
- ДОСКА 2,5X18, 4X18, 5X18
- НЕОБРЕЗНОЙ ТЁС
- КРУГЛЫЙ ЛЕС 4-6 м.

ВЫСОКОЕ КАЧЕСТВО НИЗКИЕ ЦЕНЫ   ☎ **+7-924-454-65-61**

ЭБ НЭГЭН БАЙДАЛ - РОССИИН ЭГЭЭЛ ЕХЭ БАЯЛИГ

Церковь болон нийгэм хоёрой хоорондохи харилсаанай асуудалаар таһагыг даагша, протоиерей Всеволод Чаплин Буряад орон руу албанай хэрэгээр эрээ. Буряад Республикын толгойлогшо Вячеслав Наговицынтай уулзахадаа, манай Буряад орон тухай хайн мэдээсэлнүүдые дуулаһан байһанаа мэдүүлээд, республика хадаа арад зоной амгалан ажаһууха хизаар байна гэжэ тэмдэглээ.

Вячеслав Наговицын республикын мүнөөдэрэй ажаһуудалтай танилсуулаа. Толгойлогшын тэмдэглэлээр, манай регион ажаһуудалай алишье шэглэлээр эршэм хүгжэнэ. Шажан мүргэлнүүдэй алишье шажанай үзэл һудартан бэе бээтээ эбтэй харилсаатай. - Росси гүрэн дотор олон яһатанай суг хамта ажаһуудаг регионууд соо эгээл бэе бээдээ тэсэмгэй хандасатай регион байһан ушарһаа морилһон үндэр айлшание уртаха азада хүртэнхэндөө ехэ омогорхонобди, - гэжэ Вячеслав Наговицын тэмдэглээ. - Манай эндэ элдэб шажан мүргэлтэн номгон тэсэмгэй байдалтай ажаһуудаг. Нёдондо Эб найрамдалай бай-

шан баригдажа, үнэмшэлгэ гараһан үзэл бүхэн өөһэдэн байрануудтай болонхой. Тэдэндэ бидэ хэрэгтэй түхээрэлгэ абажа үгэхэдөө, мүнгэнэй гарашыень өөр дээрээ дааж абаабди. Мүн Буряад ороной толгойлогшын мэдээсэлээр, република дотор һүүлшын хоёр жэлэй туршада Ород Үнэн Алдартанай хүмэдэ священнигүүдэй тоо хоёр дахин олошороо. 2013 онһоо шэнэ хүмэ баригдажа эхилхэнэ. Энэнь хадаа Буряад орондо өөһэдэн епархитай болоһонһоо дулдыдаа. Всеволод Чаплин харюу үгэдөө Наговицыниие хани халуунаар угтаһандань баярые хүргөөд, үнэхөөрөө Буряад орондо элдэб яһатан,

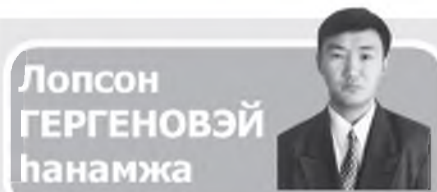
элдэб үзэл шажантан эб хамта ажаһуудагыень онсо тэмдэглээ: - Энэмнай Росси гүрэнэй эгээл ехэ баялиг гээшэ. Баруун гүрэнүүдтэ элдэб үзэл нургаалтай олон яһатанай суг хамтын саашанхи ажа-мидаралда сошордолтой сэгнэлтэ үгтэнэ. Тэдэнтэй жэшэбэл, манай гүрэндэ иимэ харилсаанай дүршэл бүгэдэндэ жэшээ боломоор бшуу. Мүн протоиерей элидхэлдээ, манай Росси гүрэндэ харша байдал хүсэгшэд олон яһатание, элдэб шажан мүргэлтэниие эсэргүү хэрэлдүүлхые оролдожо магад, тиимэһээ, энэ эбтэй эетэй суг хамта ажаһуудалаа саашань үргэлжэлүүлхэ шухала гэжэ тэмдэглээ.

- Республика доторнай эб найрамдалай бэхижэхые хүсэнэб. Шажан мүргэлтэнэй харилсаан хүгжэг лэ даа! Энэмнай манай баялиг болон дээдын тэмдэг гээшэ, - гээд, Всеволод Чаплин онсолбо.

- Элдэб гүрэнүүдэй түүхэ харабал, энэ хани харилсаан байгаалиин ашагта малтамалнуудһаа үнэ сэнтэй бшуу. Баруун зарим гүрэнүүдтэ нефтьше, алмазше үгы газартай аад, һалбарһан байдалтай. Ушар юуб гэхэдэ, тэндэ хүн зоной ажаһуудал зохёогдонхой. Тишэ хүн зон өөрынгөө зөөри, түсэб, хүсэлнүүдээ абан ошоно ха юм даа. Харин Буряад орондо хүн зоной амгалан тэнюун ажаһууха байдал зохёогдохо талаар багсаамжатай газар байна, - гэжэ тэрэ тэмдэглээ.

Вячеслав Наговицынтай уулзаһанай удаа, Всеволод Чаплин Россиин президентын дэргэдэхи шажан мүргэлтэнэй нэгэдэлнүүдэй хоорондохи харилсаанай Сөвдэй элдэб яһатан арадуудай болон үзэл шажантанай хоорондохи харилсаанай асуудалаар комиссиин ажалда хабаадаа. Мүн тиихэдэ Улаан-Үдэ хотын олонийтын түлөөлэгшэдтэй уулзалга үнгэргөө.

Цырегма САМПИЛОВА. Радна-Нимэ БАЗАРОВАЙ фото-зураг.

ДЭЛХЭЙН БҮХЭШҮҮЛЭЙ ДЭЭДЭ ТАЛАДА

Эдэ үдэрнүүдтэ бүхы дэлхэйн зон Олимпиин наадануудые хаража, баярлажа хүхижэ, ханаагаа зобожо, уйлажашые байна гэхэдэ, алдуу болохогүй.

Манай хүбүүд хээээ маанэдые баярлуулха юм гэжэ һанахын хажуугаар монгол хүбүүдэй дэлхэйн бүхэшүүлэй дээдэ талада гараад ябахадань, угаашые гоё байна, зүрхэ сэдхэлдэ уужам тэнюун болоно. Сэнхир экранаар уг нэгэтэ угсаатанайнгаа илалта туйлаад байхада, өөһэдэнэй хүбүүдэй шүүһэндли ханагдана.

Жэшээлхэдэ, Япондо сумо барилдааниинь юрэл абарга бүхэ, мантан томо хүбүүдэй тулалдаан бэшэ, харин арадайнь һүр һүлдэ, шажаниинь болонхой юм. Япон арад энэ барилдаагаа тон наринаар сахижа ябадаг. Жэлэй дүрбэ удаа үнгэргэгдэдэг басёгой (тулалдаануудай) үедэ Монголой Их Наадам, манай Сурхарбаан шэнги һайндэр болошодог юм.

Урдань энэ тулалдаануудта гансал япон бүхэшүүл хабаадаг һаа, 80-яад онһоо эхилжэ хари гүрэнэй бүхэшүүл эндэ хаба шадала туршалсадаг болоһон түүхэтэй. Тиихэдэ хүршэ Монголоймнайшые бүхэшүүл иишэ ерэдэг болоһон байна.

2002 ондо түрүүшын монгол хүбүүн сумогой Агууехэ абаргын (йокодзуна) солодо хүртөө һэн.

Энэ хадаа суута бүхэ Асюесера, монгол нэрэнь Даваажаргал Долгорсүрэн болоно. 200-гаад гаран килограмм бэеын шэгнүүртэй бүхэшүүлэй хажууда энэ суута бүхэмшэй 150 кг шэгнүүртэйшые һаа, бултыень бүдэрүүлжэ, аяр 25 удаа эгээл ехэ Императорай Кубогта хүртэһэн юм. Хэдээн жэлэй урда тээ энэ ехэ суута абарга манай Буряадай Сурхарбаанда айлшаар буугаа һэн.

Хожом тэрэнэй сумогоо орхин ошоходонь, үшөө нэгэ суута монгол бүхэ бии болоо. Энэ хадаа Мехико хотодо үнгэргэгдэһэн Олимпиин наадануудта мүнгэн медальда хүртэһэн, 6 дахин Их Наадамай Абарга болоһон Жигжидын Мунхбатын хүбүүн Даваажаргал Мунхбат болоно. Тэрэ мүнөө аяр 22 удаа Императорай Кубогта хүртэжэ, Агууехэ абаргын (йокодзуна) соло дааж аяна. Нонирхолтойнь гэхэдэ, тэрэ түрүүшээр Япон орон ошоходоо, оройдоол 60 кг бэеын шэгнүүртэй (мүнөө 155) байһан юм. Түрүүшынгээ алхамуудые хэхэдэ, манай нутагай Анатолий Михановта (Аврора) шүүгдэдэг байгаа.

Харин һая июль һарада үнгэргэгдэһэн басёдо үшөө нэгэ монгол бүхэ Бямбадорж Давааням (Харумафудзи) гэгшэ илажа гараа. Гэхэтэй хамта мүнөө үдэртэ япон сумогой эгээл эрхим арбан бүхэшүүлэй дунда 5 (!) монгол хүбүүд оролсоно.

Агууехэ Хубилай хаанай өөрын үедэ байгаалиин хохидолһоо боложо Япон гүрэниие дайшалан абажа шадгагүйшые һаань, монгол баатар хүбүүд хибэс дээрэ бар хүсээе харуулжа шадга гэнэн бодол түрөөд абана.

Буряадшые хүбүүдэй дундаһаа иимэ баатарнуудай түрэн гарахань болтогой!

ЯМБАТАЙ АЙЛШАД ДАНИҢАА БУУБА

Дани гүрэнһөө үшөө нэгэ бүлэг гахайнууд хүржэ Дербэ. Дюрок, томо сагаан, F1 гэнэн гибридне үүлтэрэй 1300 поршоонхонууд "Боинг" самолёдоор ямбатайгаар Улаан-Үдэдэ буубад.

«Восточно - Сибирский» гэнэн гахай үйлэдбэрлгын эмхин директор **Сергей Одышевой** тэмдэглэлээр:

- Түрүүн ерэнэн бүлэг гахайнар карантинда зандаа, эндэхи уларилда дадажа эхилэнхэй.

Даниһаа нүүһэн амитадые шэнэ корпус, түхээрэгдэһэн байра хүлээжэ байна. Ветеранар тэдэниие шалгаһанай удаа,

баһал нэгэ һарын хугасаада карантинда байлгаха. Табан һарын забһараар үшөө 2 дахин иимэ рейснүүд хэгдэхэ.

«Сибирская аграрная группа» гэнэн эмхиин хэблэлэй мэдээсэлээр, Дани гүрэндэ манай Россиин шэрүүхэн байгаалитай уларилда тааруулһан мүнөө үеын хүгжэнги онол аргаар үрэгжүүлэгдэһэн үүлтэр бии болгогдодог ушарһаа тэндэһээ эдэ гахайнууд асарагдана. Энэ үүлтэрэй поршоонхонууд үдэр соо нэгэ килограмм нэмэдэг. Эмэ гахай хүбүүлхэдэ аяр 14-һөө дээшэ поршоонхонуудые гаргадаг юм.

Цырегма САМПИЛОВА.

АМАРАЛГЫН ГАЗАРТА ГЭМТЭ ЯБАДАЛ УШАРНА

Буряадтамнай олон хүнүүдэй амардаг газарнуудта хаа-хаангүи "Курорт" гэнэн нэрэтэй хэмжээ ябуулга Дотоодын хэрэгүүдэй министрство эмхидхэнэ. Тус үйлэ хэрэг октябриин 1-дэ түгэсэхэ гээд дуулганабди.

- Зунай сагта манай ажаһуугшад амаралтадаа гаража, хүхиутэйгээр амарха гэжэ оролдону. Энэ үедэ тэдэнэй аюулгүй байдалда орохогүйн тула иимэ хэмжээн үнгэргэгдэнэ, - гээд Дотоодын хэрэгүүдэй министрэй орлогшо **Олег Калинин** хөөрэнэ.

"Курорт" гэнэн хэмжээнэй үедэ Сурхайта нуурай эрьедэ Дотоодын хэрэгүүдэй министрствын ниитын бүлгэмэй гэшүүд ажаһуугшадые хүлээн абаба. Үнгэрһэн амаралтын үдэрнүүдтэ тус бүлгэм ажалаа Кабанскын аймагта ябуулжа, Култушная, Байкальский прибор гэнэн олоной амаралгын дуратай газарнуудта хүн зонтой уулзаба.

Олег Калининэй хэлэлээр, арад зонтой уулзалганууд үрэ дүнтэйгөөр үнгэрнэ. "Иимэ уулзалгануудта бидэ полициин ажалшадтай дутуу дундануудые дууланабди. Мүн тиихэдэ хүн зон элдэбын асуудал урданнай табина. Жэшээлбэл, харгынүүд, экологиин асуудалнууд олоной ханаа зобооно. Бултание шаг-

нажа, тухай саарһануудые бэлдэжэ, дутуу дундануудые усадахын түлөө засагай һалбаринуудта эльгээнэбди. Маанадта ерэнэн хүнүүд яагаад амаралгые хайн болгохоб гэжэ олон мэдээнүүдые, һанамжануудые оруулна. Нёдондо жэлдэ тэдэниие харадаа абажа, аяншалгын талаар республиканска хороон нилээн ажал ябуулаа", - гээд Олег Калинин хөөрэнэ.

Кабанскын аймагай Дотоодын хэрэгүүдэй таһагыг даагшын орлогшо Денис Сун-Цо-Женэй баримтаар, хүн зоной олоор амардаг Култушная, Байкальский прибор, Энхалук гэнэн нууринуудта 24 гэмтэ ябадал үзэгдөө. Хулгай олоор үзэгдэнэ, мүн дээрмэдэлгэ юумээ абаад, амархаа ерэнэ. Тэдэ Байгалай уһанда ороходоо, бүхы юумээ эрьэ дээрэ харууһагүй орхино. Эгээл энэ үедэ хулгай ушарна. Сотово телефонууд, үнэтэй гарай компьютернууд хулгайшадтай анхарал татана. Тиимэһээ юумээ харууһагүй бү орхигты гэжэ амарагшадта

ходо һануулжа байдагбди", - гээд Денис Сун-Цо-Жен хэлэнэ.

Гэмтэ ябадалнуудай ушархагүйн тула амаралтын үдэрнүүдтэ, пятницаһаа понедельник болотор Кабанскын полици амарангүй албаяа хаана. Олоной амардаг газарнуудта хүрэхэ харгынүүд дээрэ ДПС-эй машинууд табигдана. Ушар гэхэдэ, олон һогтуу жолоошод дайралдана. "Хүн зоной аюулгүйгөөр амархын тула оролодонобди. Юуб гэхэдэ, һогтуу жолоошод харгы дээрэ аюултай байдал ушаруулна. Тэдэ өөһэдөө харгы дээрэ үхэжэ магадгүй, мүн ондоошые хүнүүдые гэмтээжэ магад", - гээд Олег Калинин хөөрэнэ.

Ниитын бүлгэмэй ажаллажа байха үедэ һогтуугаар машинаар ябаһан хүн баригдаба. "Нүхэрөө "Байкальский прибор" гэнэн станци дээрэ уртахаа ошожо ябааб"- гэжэ полициин ажалшадта дуулгаа. Харин хэдэн саг үнгэрхэдэ, тэрэ машина хулгайлаад ябажа байгаа гээд мэдэгдэбэ", - гээд ГИБДД-гэй таһагай албатан Дмитрий Кожухов мэдүүлбэ.

Иигэжэ "Курорт" гэнэн хэмжээ ябуулга эдэбхитэйгээр үнгэржэ байна.

Борис БАЛДАНОВ.

Юрий МЕЛЬЧАКОВ кукуруза тариһан полидо

СЭЛЭНГЭДЭ ТОМО ФЕРМЭ БАРИГДАНА

Арадай Хуралай депутатууд – Сэлэнгын аймагта

БУРЯАД ОРОНДО хүдөө ажыхын байдал найжаруулхын тула томо агрохолдингуудыг байгуулха зорилго табигданхай. Республикын толгойлогшо Вячеслав Наговицын тэрэниие бэлүүлхын тула ехэ хүдэлмэри ябуулна. "Бигвайт" гэхэн холдинг Сэлэнгын аймагта байгуулагдажа эхилэнхэй. Тэрэнэй бүридэлдэ ородог ажыхынуудаар бүлэг депутатууд ябажа хараба. Тэдэниие Арадай Хуралай Түрүүлэгшын уялгануудыг

Энэ фермэдэ симментал, тиихэдэ голштинофризскэ холимог үүлтэрэй үхэрнүүдыг Красноярска хизаарһаа асаржа харана. Жэлдээ 5 мянган литр хү үгэдэг эдэ үхэрнүүд манай уларилда ехэ таарадаг гэжэ эндэ хэлэгдээ.

"Сокол" гэхэн хизаарлагдамал харюусалгатай бүлгэм энэ фермэ 2007 ондо мэдэлдээ абанан байна. Тиигээд табан жэлэй туршада мүнөө сагай эрилтэдэ харюусама предпряти болгожо шадаа. Энэ хү наалиин фермэдэ немец хү наалиин түхээрэлгэнүүд тодхогдонхой. Тиихэдэ 3,2 тонно хүнэй орохо томо амһарта фермэ соо тодхогдонхой. Энээн соо хүеэ юулэжэ хүргэдэг байна. 2 час үнгэрһэн хойно 4 градус хүрэтэр хүн хүргэгдөөд байдаг. Үдэр бүри 141 толгой үхэр наажа, 1400-1500

литр хү суглуулна. хү хүргэдэг түхээрэлгэ энэ предпряти 2 миллион 800 мянган түхэригээр худалдажа абанан байна. Энээн тухай Юрий Мельчаков иигэжэ хэлээ: "Гүрэнэй талаһаа ехэ туһаламжа үзүүлэгдэнэ гэжэ хэлэдэгбди. Үнэн дээрээ ехэ һонин байдал ушардаг. Табан жэлэй урда тээ 2 миллион 800 мянган түхэригтэ хү хүргэдэг түхээрэлгэ абаабди, гэбэшье тэрэниие худалдажа абананай түлөө компенсаци нэмэхэдэнь, энэ түхээрэлгэмнай 5 миллион түхэриг гаранан байна. Тэрэниие худалдажа абанан бидэ юу шүүһэн болоно гэшэбиди, наймаалагшад сэнгыень нэмһэн болоно ха юм. Иимэ үнэтэйгөөр оньһон түхээрэлгэнүүдые ажыхы бүхэн худалдажа абаха аргатай бэшэ".

дүүргэгшэ Цыденжап Батуев хүтэлбэрилөө. Ажал бии, хүдэлмэришэд дуталдана. Сэлэнгын аймагта Доодо-Бүхэн гэжэ тосхондо оршодог хү наалиин фермэдэ депутатууд эгээл түрүүн хүрэнэн байна. "Сокол" гэхэн хизаарлагдамал харюусалгатай бүлгэмэй генеральна директор, Арадай Хуралай депутат Юрий Мельчаковой хэлэнээр, фермэ соо аргагүй сэбэр байгаа. Тэрэнэй даагшань ехэ нягта нарин хүн байба.

Тиихэдэ энэ холдингын бүридэлдэ үшөө хоёр фермэ ородог. Доодо-Бүхэндэ оршодог "Бигвайт" гэхэн фермэнээ гадуур Тохой нютагта үшөө нэгэн баригдаха ёһотой. Тэрэниие түхээрхэ 800 гаран миллион түхэригэй үнэтэй проект зохёгдонхой. Энэ фермын бэлэн болоходо, 1200 эбэртэ бодо мал эндэ харууһалха болоно. Энэ предпрятиин хүтэлбэрилэгшэд тэрэнэй проект табихаһаа урид Швеци, Финлянди, Германи гүрэнүүдэй фермэнүүдые ябажа хараһан байна. Тэдэ хү үйлэдбэрилгын шэнэ онол аргуудтай танилсажа ерээ.

"Бидэ 1200 үхэр хараха фермэ бариха, малда һайн шанартай үбһэ тэжээл бэлдэхэ ханаатайбди. Финлянди гүрэнэй фермэдэл

адли эбэртэ бодо мал түхэрэн сүүдхын туршада хооллуулха, тиигэжэ хүнэй һаам хэдэн дахин дээшлүүлхэ зорилготойбди. Тиихын тула Сэлэнгын аймагта Арбузово гэжэ газарта 7 мянган гектар газар абанхайбди. Энэ талмайда кукуруза, рапс, наран сэгс таринабди. Эдэ ургамалнуудыг малай тэжээлдэ оруулхада, үнээдэй һаам, тиихэдэ шанарыншье эрид дээшэлдэг. Энээнһээ

Ажал бии, хүдэлхэ хүн олдоногүй

гадна силос дараха тусхай хүхэ малтаад, тэрэниие һайнаар түхээрхэ гэжэ оролдонобди. Эндэ хэдэн жэлээр дарагдаһан силос бэйхадаа, шанарыншье муудахагүй. Һаяын ерээдүйдэ Буряад ороной урда зүгтэ һайн шанартай хү үйлэдбэрилхэ фермэ бии болгохо үндэһэ һуури түхээрэгдэжэ байнхай. Гэбэшье саашадаа предпрятиин ажал хэрэг урагшатайгаар ябуулха мүнгэ зөөри дуталдажа байнхай, - гэжэ Юрий Мельчаков нэмэжэ хэлээ.

Энэ предпряти Буряадай Правительствын лаб хангалттайгаар 200 миллион түхэригэй урьһаламжа абаха түсэбтэй. Үгы гэбэл, "Росагролизинг" гэхэн гүрэнэй эмхи зургаанһаа мүнгэнэй туһаламжа абахаар хараална. "Правительствын болон республикын толгойлогшын талаһаа энэ асуудалаар маанэдые дэмжэнэ, гүрэнэй талаһаа туһаламжа түргөөр хүргэнэй" гэжэ найдаһабди гэбэ.

Һү наалиин фермэдэ мэргэжэлтэд, ажалшад дутана. "Сокол" гэхэн хизаарлагдамал харюусалгатай бүлгэмэй хүтэлбэрилэгшын хэлэнээр, Зүүн Сибириин гүрэнэй технологическа университетэй мяханай болон хүнэй кафедрын оюутадта фермэдэ хүдэлыг гэжэ дурадхагдаа, Гусиноозерск хотодо гэр байрашье үгэхэбди гэжэ хэлэгдээ, залуушуул фермэдэ хүдэлхэ дурагүй байна, атанханаа алдана.

Энэ ажахыда мүнөө дээрээ 54 хүн хүдэлнэ. Хүнүүд ажал хэлгэжэл байдаг. Нэгэнэй ерэхэдэ, нүгөөдэнь ябажа байдаг. Наалишад дунда зэргээр зунай сагта 12-14 мянган түхэриг абана. Үбэлдөө салингын доошолно. Харин механизаторнууд ажалай халуун хаһада 25 мянган түхэриг абадаг. Доодо-Бүхэндэ ажал тиимэшье элбэг бэшэ, гэбэшье фермэдэ хүдэлдэг хүнүүдынь үсөөн, энэнь гайхалтай.

-Нютагай зоной дунда ажал хэхэ дуратай хүнүүд ехэ хомор болонхой, - гэжэ Ю.Мельчаков хэлэнэ. - Оршон тойроод гурбан һуурин тосхон бии. Гэбэшье нэгэшье предпряти үгы. Нютагай һургуулида хүдэлдэг багшын салин жэлэй туршада түлэжэ, нютаг дээрээ һургуулитай байха гэжэ оролдообди. Нютагай зоной суглаан дээрэ энэ асуудал табихан байнабди. Гэбэшье үхибүүдэй гэртэһин маанэдые дэмжээгүй. Тиигэжэ байгараа энэ һургуули хаагдаа. Мүнөө нютагай үхибүүд гурбан модной зайда оршодог Харганаа нютагтаа һурана.

Юрий Мельчаков хадаа баһал Арадай Хуралай депутат Сергей Цыдыповтэй хамта ажыхынуудтаа Монголһоо асарһан хони баридаг.

Нёдондо 800 толгой асараа һэн, мүнөө 2 мянга гаранхай. Буряад болон монгол үүлтэрэй шэрхи хонид түргөөр үдэнэ, түхэрэн жэлэй туршада бэлшэжэ ябадаг. Тиимэһээ иимэ үүлтэрэй хонидыг тэдэ үсхэбэрилхэ гэжэ бодонхой.

Мүндэгэр гэжэ газарта фермернүүд 2006 онһоо эхилжэ казах үүлтэрэй улаа малаан толгойтой мяханай үхэр үсхэбэрилдэг. Энээнһээ гадна тэмээ барина. Хонишодой байрада 2 шэнэ гэр, бани баригданхай. Булагай үһандал тунгалаг арюун үһатай худаг малтагданхай. Гэбэшье энэ шэнэ байранууд хоһон. Эндэ ерэхэ, байрада байжа хүдэлхэ хүн олдоногүй.

Жэл ерэхэ бүри шононууд олон боложо, фермернүүдтэ ехэ гарза хохидол ушаруулна.

Депутатууд кукуруза тариһан

полидо хүрөө. Бороотой энэ жэлдэ тэрэнэй ургаса аргагүй һайн.

Гусиноозерскын хүнэй заводой продукци ехэ һайн шанартай. "Берилл" гэхэн хизаарлагдамал харюусалгатай бүлгэмэй бүридэлдэ ородог хүнэй заводто Доодо-Бүхэнһөө хү асаржа тушаадаг, сүүдхэдээ 2 тонно хүн тэндэһээ асарагдана. Заводто үйлэдбэрилэгдэнэн тоһон, эзэгэй, тараг хүнүүд дуратайгаар худалдажа абадаг. Тиихэдэ энэ заводой продукци аймагта социальна һалбариин эмхи зургаанууд ехэ хэрэглэдэг.

-Энэ предпряти Доодо-Бүхэндэ 54 ажаһуугшадые хүдэлмэритэй болгоо. Салингыншье бага бэшэ. Харин хүнэй заводто 27 хүн ажалтай болоо. Гусиноозерскын ажаһуугшадые ажалаар хангалда "Сокол" гэхэн предпряти ехэ хубитаяа оруулна. Томо фермэ бариха, тиигэжэ жэлдээ нэгэ үнээнһээ 7 мянган литр хү һааха гэхэн ехэ һайн бодолтой байна. Хэзээшье энэ зорилгоёо туйлаха байха. Тиихэдэ малай ашаг шэмэ дээшлүүлгэдэ һаналаа табижа, кукуруза хүрэтэр шэмэтэй тэжээл тарина. Эдэ бүгэдэнэй ашаар һууги мал үсхэбэрилхэ үндэһэ һуури табижа байна гэшье, - гэжэ Арадай Хуралай Түрүүлэгшын уялгануудыг дүүргэжэ байһан Цыденжап Батуев тоболоо.

Буда ДУГАРЦЫРЕНОВ.
Эльвира ДАМБАЕВА
оршуулба.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

2012 оной августын 6-аа 10 хүрэтэр

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЫН САГ ЗУУРА УЯЛГАНУУДЫЕ ДҮҮРГЭГШЭ Ц.Б.БАТУЕВАЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН

Зүблэхэ зүйл:
1. Арадай Хуралай хороонуудай 2012 оной июлин 30-аа августын 3 хүрэтэр дүүргэнэн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэд: хороонуудай түрүүлэгшэнэр)
06.08. 11.00 Арадай Хуралай бага танхим
2. Арадай Хуралай 2012 оной июлин 30-аа августын 3 хүрэтэр үнгэргэгдэнэн хэмжээ ябуулганууд тухай эмхидхэлэй таһагай мэдээсэл (элидхэлшэ М.Г.Бюраева)
3. Арадай Хуралай хиналтын документнүүдые гүйсэдхэлгын байдал тухай эмхидхэлэй таһагай мэдээсэл (элидхэлшэ М.Г.Бюраева)
4. Буряад Республикын хуулинуудые федеральна хуули ёһонуудтай зохилдуулгын хойноһоо хиналта тухай (элидхэлшэ М.Г.Бюраева)
5. Арадай Хуралай 2012 оной августын 6-аа 10 хүрэтэр түсэблэнэн хэмжээ ябуулганууд тухай (элидхэлшэ М.Г.Бюраева)
6. 2012 оной июлин 30-аа августын 3 хүрэтэр Хуули ёһоной управлениин дүүргэнэн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэ М.В.Дампилова)
7. 2012 оной июлин 30-аа августын 3 хүрэтэр Мэдээсэлэй-шэн-жэлэлгын управлениин дүүргэнэн хүдэлмэри тухай мэдээсэл (элидхэлшэ Е.Б.Буянтуева)
8. Арадай Хуралай ажал ябуулга тухай республикын хэблэлнүүдтэ 2012 оной июлин 30-аа августын 3 хүрэтэр олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдтэ толилогдоһон материалнуудай шэнжэлэл тухай тусхай таһагай мэдээсэл (элидхэлшэ С.В.Соголов)

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ – АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЫН УЯЛГАНУУДЫЕ САГ ЗУУРА ДҮҮРГЭГШЭ В.Г.ТАРХОВАЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХ ХҮДЭЛМЭРИЛГЫН ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Зүблэхэ зүйл:
1. Буряад Республикын Арадай Хуралай 2012 оной августын 6-аа 10 хүрэтэр болотор түсэблэнэн хэмжээ ябуулганууд тухай
06.08. 13.30 Арадай Хуралай бага танхим
2. Буряад Республикын Арадай Хуралай хиналтын документнүүдые гүйсэдхэлгын байдал тухай
3. Элдэб асуудалнууд

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДА

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон финансын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Д.Э.Доржиев)

Зүблэхэ зүйл:
"Буряад Республикада гүрэнэй хангалгануудай шанарай стандартнууд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
07.08 14.00 каб.231

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нотагай ооһэдын хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.С.Скосырская)

Хүдэлмэрилгын бүлэгүүдэй зүблөөнүүд:
Зүблэхэ зүйл:

"Буряад Республикын Арадай Хуралай депутатуудай хунгалта тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
08.08 14.00 Арадай Хуралай бага танхим
Зүблэхэ зүйл:
Буряад Республикын табадахи зарлалай Арадай Хуралай депутатуудай хунгалтануудые үнгэргэхэ хунгуулиин округуудые бүридүүлхэ тухай
09.08 14.00 Арадай Хуралай бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэгийн дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)

Зүблэхэ зүйл:
"Газар тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
08.08 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын, үндэхэтэнэй асуудалнуудай, залуушуулай политикын, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Р.Булдаев)

Зүблэхэ зүйл:
"Буряад Республикада заха холын хойто зүгэй үсөөн тоото үндэхэн арадуудай заншалта һуудал байдал хамгаалха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай"
09.08. 14.00 каб.212
Зүблэхэ зүйл:
"Буряад Республикада залуушуулай болон хүүгэдэй ниитын нэгдэлнүүдые гүрэнэй талаһаа дэмжэхэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые

орүүлха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
07.08 10.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

Зүблэхэ зүйл:
"Россиин Федерацида ажаһуудалай эгээл бага хэмжээн тухай" Федеральна хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" 109059-6-дахи дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай
06.08 14.30 каб.216

Буряад Республикын Арадай Хуралай экономика политикын, байгаалин ноосэнүүдые хэрэглэгийн болон оршон тойронхи хамгаалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

Зүблэхэ зүйл:
"Буряад Республикын зарим хуули ёһонуудта хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
08.08 14.00 каб.209

III. ЭРХЭТЭДЫЕ ХҮЛЭЭН АБАЛГА

Ц.Б.Батуев – Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын уялгануудые саг зуура дүүргэгшэ
06.08 14.00-17.00 каб.330/233
А.С.Скосырская – Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нотагай өөһэдын хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороонной түрүүлэгшэ
08.08 14.00-17.00 330/323

Эльвира ДАМБАЕВА оршуулба.

Хүдоо нотагуудай һонин

БУЯНТА НОМОЙ ҮЙЛЭНҮҮД

Хэжэнгын аймагай Могсохон тосхондо августын 3-аа гурбан үдэр Ганжуурай 108 боти Хэжэнгын ба Чесанын хори гаран ламанар уншажа дүүргэбэ. Тосхоной түбтэ досоогоо Ганжуурай томо хүрдэтэй 8 ханатай баахан гэр үргөө баригдажа, шэрээтэнэр, ламанар арамнайла. Энэ хадаа Будаадын дээдэ һургуулиин багша, гэбшэ Раднажаб ламын үүсхэлээр, шэ-

рээтэ түрүүтэй олон хүзэгтэн нотагайхид хамтаржа, буян хэшэг, үлзы хутаг оршохын тэмдэг болгон бүтээбэ. Һүүлдэнэ бүхэ барилдан ба арадай дуунуудай мүрысөөн боложо, хүн зон ехэ баясажа, дэмбэрэлтэ найхан сэлмэг һэриүхэн үдэр үнгэрбэ. Могсохон нотагта бүхэриг бүхэ барилдааша үхибүүд, хүбүүдье ехэ олон. Дуушадшье дутахагүй

хүгшэн, залуугүй, ирагуу хонгёо дуунуудаа эдэлүүлээр, һайндэр түгэсөө даа. Хуралай забһарта Могсохон нотагта зорюулжа дуунай үгэ бэшэгдэбэ.

Дунда Худан намдуухан, Долгёо тууһаар урдана. Дурлан хүбүүд, басагад Дуулан дуугаа жаргана. Тосхон онсохон Могсохондо

Тоонто нотагни оршодог юм. Тобир адуу малаа хаража, Тэгшэ баян һуудаг юм. Ганжуур залан асаржа, Гэртээ хүрдэ бүтээгээ. Гэбшэ мэргэд ламанар Гэгээн номоо уншана. Бүхэ бүһэтэ барилдаанда Бээ бэлдэн зэһэнэд ха. Бүхы олоной оролдосоор Буян хэшэг буухань болтогой!

Үглөөдэрын, августын 6-да, Энэдхэгэй Гоман дасанай Гундаали римбүүшэ Хэжэнгын дасанда заларжа, адистид табилган, Сэнгэда – арсалан унанхай Арьяабаалын женан ба наһа утадахын Сагаан Дара эхын Сэван хайрлан айлдажа, арад хүзэгтэн маша сэдхэлээ ханааба. Урда наһандаа Далай ламын хоёр багшанарай нэгэн байһан гэгээн, залуушье һаа, эрдэм бэлигээрээ илгаржа, Түбэд, Энэдхэгтээ хүндэтэй мэдээжэ боложо ябана.

Гоман дасанһаа, Энэдхэгһээ

Гундаали римбүүшэ заларжа, Гэгээн гэрэлээ сасаруулан, Гайхалтай ойлгосотой номноно. Сэнгэда Арьяабаалын женан Сэдхэлэй арюунһаа айладхаа. Сагаан Дара-эхэ бурханай Сэван хайрлан наһа утадхаа. Баянхан Хэжэнгын дасанда Бороо хура номой оруулан, Бүхы хүнэй хүзэг һэргүүлэн, Буян булаг дүүрэн дэлбэрээ. Далай ламын урда түрэлдоо Дхармын номуун багша ябаһан, Дахин түрэл нэлгэн тодоржо, Дасан дээрээ суутай эрдэмтэй.

Ц.ВАНЧИН (ЦЫВАН-ЛАМХАЙ).

Элүүрье хамгаалгын модернизациин үрэ дүн

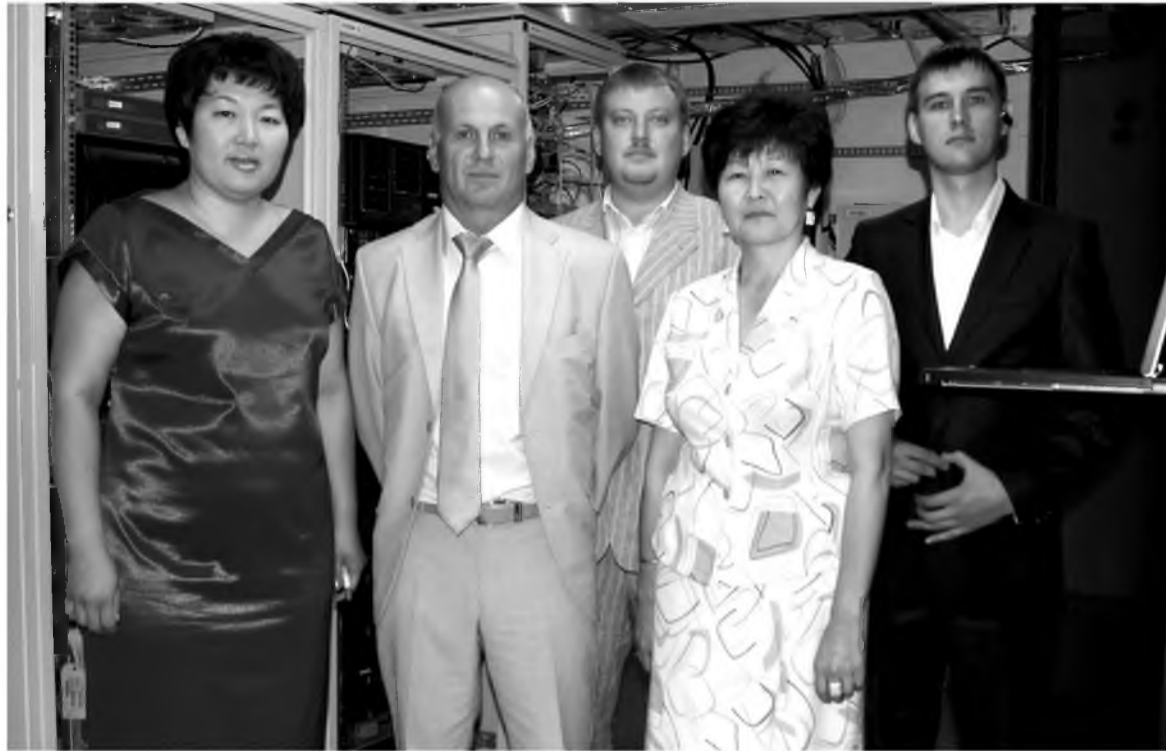
ГЭРТЭЭ ҺУУГААД ВРАЧТА ТАЛОН АБАХА АРГАТАЙ БОЛОБОБДИ

Байгша оной сентябриин нэгэнһээ эхилээд, Улаан-Үдэ хотын болон зарим бусад һууринуудта ажаһуугшад гэртээ һуугаад, хайшаашье гарангүй, поликлиникын врачта орохо талон абаха аргатай болохо. Уламжалан, тэдэнэр удаан ээлжэндэ зогсожо, амбулаторно картыень бэдэрхье хүлээхэеэ болихо. Ушар юуб гэхэдэ, электронно регистратура бии болохонь.

Улаан-Үдэдэ Буряад Республикын Элүүрье хамгаалгын министерствын дэргэдэ 2B Group гэхэн компаниин зохёон информационно түбэй нээлгэн үнгэрөө. Нээлгэнэй үедэ тоололгын түбэй түхээрлэгнүүдэй оньһото ажал харуулагдаа. Мүн регионой нэгэдэмэл электронно регистратурын модуль олоной анхаралда табигдаа. Энэ проект 8 нарын хугасаада ашаглагдаа. Мэдээсэлнүүдэй бүридхэгдэн хадагалагдаха тоололгын түбэй проектдэ мүнөө үеын бүхэдэлхэйн шэнжэлэгшэдэй түхээрлэгнүүд хэрэглэгдээ.

- Генеральна подрядчик – 2B Group гэхэн компаниин бүлэгтэй суг хамта технологическа ажал талаар ехэ хүшэрхэн проект бээлүүлэгдэбэ. Буряад Республикын Элүүрье хамгаалгын тоололгын түбэй байгуулга федеральна эрилтэдэ тааруулагдан бүтээгдэбэ. Эгээл энэ түб хадаа эмнэлгын мэдээсэлэй бүридэлье дэмжэн хүгжөөхэ хэрэгтэ ехэ туһа болоно. Проект республикын элүүрье сахилгын шэглэлдэ нэбтэрүүлэгдэн модернизациин программын ашар бээлүүлэгдэбэ, саашадаа эмнэлгын информатизациин 2-дохи шата 2020 он хүрэтэр багсаагдана. Манай республика дотор саашадаа бээлүүлэгдэхэ проектнүүдтэ 2B Group гэхэн компаниин хабаадаха байһанда ехэтэ найданабди. Юуб гэхэдэ, энэ ажалай бүлэгтэй мэргэжлэтэе үндэр сэгнэбэбди, - гээд Буряад Республикын Элүүрье хамгаалгын министерствын «Республиканский медицинский информационно-аналитический центр» гэхэн гүрэнэй эмхиин директор **Валерия Мужанова** тэмдэглээ.

Элүүрье хамгаалгын модернизацида бүхыдөө 183 миллион түхэриг хараалагданхай. Энэ мүнгэн зөөри федеральна, республикын бюджетүүдһээ болон ФОМС-ын бюджетдһээ хэлсэгдэн болзортой түсэбөөр һомологдоно. Буряад Республикын Элүүрье хамгаалгын министрэй уялга дүүргэгшэ **Виктория Нихланова** мэдээсэнэ: - Мүнөөдэрэй байдалаар, 183 млн. түхэригтэй 45 процентнь элдэб ажалда гарга-

шалагдаа, тэдэнэй тоодо сервернэ түхээрлэгнүүд 24 млн. түхэригөөр абтагдаа.

Тоололгын түбтэ эмнэлгын диагностическа элдэб мэдээсэл олон жэлэй туршада хадагалаатай байха. Жэшэнь, үбшэнтэн аргалуулхаяа Москвада ошобо гэлэй. Тиихэдэнь Улаан-Үдэдэ хэгдэн эмнэлгын шэнжэлэгнүүдэнь булта бүридхэгдөөд, электронно ам-

булаторно карта соо суглуулагдаад, эмнэлгэ эрхилхэ врачта компьютертаар дамжуулагдаха бшуу. Тиигэжэ түргэн мурөөр арга хэгдэхэ болоно.

ТҮРГЭН МҮРӨӨР ВРАЧТА ҮЗҮҮЛХЭ 4 АРГА

Вячеслав Наговицынай дурадхалаар «пилотн» проектын шугамаар поликлиникын регистратурануудта модерни-

заци хэгдэнэ. Регистратурын сонхонууд үгы хэгдээд, эмнэлгын газарнуудта коридорнууд соо телефоннууд табигдаха. Тиигэжэ үбшэнтэн һонирхоон асуудалнуудтаа харюу абаха аргатай. Справочно-мэдээсэлэй албан байгуулагдаха, системнэ администраторнууд ажаллаха болоно. Тиигэжэ үбшэнтэн врачта талон абаха 4 аргатай болохонь:

1. Олон каналтай телефоноор хонходожо болоно.

2. Инфомадууд эмнэлгын газарта табигдаха. Энэнь хадаа банкомат шэнги түхээрлэгэ, хэрэгтэй врач, ошохо саг, үдэрөө өөрөө шэлэн, хэрэгтэй кнопк дараад лэ, талон абаха аргатай.

3. Интернетээр баһал врачта бэшүүлжэ болоно.

4. Врачта ороод байхадатнай, ондоо шэглэлэй врачта эльгээбэл, тэрэ дары өөрөө үбшэнтэниие компьютерай хүсөөр бэшүүлхэ аргатай.

Саашанхи хүгжэлтэдэ ганса эмнэлгын газарнуудта бэшэ, мүн олон зоной суглардаг газарнуудта информат табигдаха. Энэнь хадаа арад зоной ажабайдал нилээн хүнгэдхэхэ бшуу.

Министрын уялга дүүргэгшэ Виктория Нихлановагай тэмдэглэнээр, энэ хэрэг ганса үбшэнтэндэ зохисотой бэшэ, мүн эмнэлгын түргэн туһаламжа хүгжөөнэ:

- Үбшэнтэнэй мэдээсэл абаад, эмшэд түргэн мурөөр амбулаторно электронно карты бүридхэжэ, уридшалан врачта дамжуулха. Үбшэнтэн картая хүлээжэ, удаан регистратурын газар ээлжэндэ зогсохоёо болино. Республикын эмнэлгын 12 газарнуудта мүнөөдэрэй байдалаар бүридхэлдэ уридшалан үбшэнтэн бэшүүлэгдэнэ. Тээд тэдэнэй 40 %-тэнь бэшүүлэгдэн сагтаа ерэдэггүй. Тиимэһээ мүнөө СМС- мэдүүлгэ хэгдэхэдэ, үбшэнтэн ямар бэ нэгэ шалтагаар ерэжэ шадагүйгөө мэдүүлхэ болон эмнэлгын газар тэдэндэ ерэхэ сагай болзориень һануулха гү, али ондоо мэдээсэлнүүдые дамжуулха аргатай болобо.

Виктория Владимировнагай тэмдэглэнээр, иимэ электронно регистрациин арга хадаа эмнэлгын ажал багсаамжалгада ехэ туһатай болон түргэн мурөөр эмшэлэлгын ажал эрхилэгдэхэ болоно. Байгша оной сентябриин 1 хүрэтэр Улаан-Үдэ хотын болон зарим һууринуудай поликлиникэнүүд мэдээсэлэй түбэй модульдо холбуулагдаха. Харин ноябриин 1-һээ республикын бэшэ аймагуудай поликлиникэнүүд баһал энэ холбоондо оруулагдаха. Мүнөө жэл 23 инфомадууд худалдан абтаха түсэбтэй. Республика дотор эмнэлгын 64 эмхинүүд тоологдодог. Тэдэнэй 50-нь энэ модернизациин проектдэ оруулагданхай. Бэшэ эмхинүүд республикын бюджетээр удаахи жэлнүүдтэ гүрэнэй программануудай хараада табигдаха түсэбтэй.

Цырегма САМПИЛОВА.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: Тоололгын түбэй нээлгын үедэ.

ХОНИДОЙ БУРЯАД ҮҮЛТЭР ОЛОШОРУУЛХАНЬ

Манай республикада социальна отарануудые байгуулха ябуулга хэгдэжэ эхилбэ. Августын 5-да Сэлэнгын аймагай Талын Харгана гэжэ газарта, тиихэдэ Д.Д.Заяевай нэрэмжэтэ "Даши Чойнхорлин" гэнэн буддын шажанай университетэй хамнабарин ажахыда буян үйлэдэлгын хэмжээ ябуулга үнгэргэгдэбэ. Буряад ороной хүдөөгэй хэдэн байгуулгануудта 300 толгой эхэ хонидые хубаажэ үгэбэ. Эдэмнай "бүүбэй" гэнэн үүлтэрэй хонид болоно. Россиин Буддын шажанай Заншалта Сангхын хүтэлбэрилэгшэд энэ хэмжээ ябуулгыг үүсхэнэ байна. Тэдээнхээ гадна буян үйлэдэгшэд энэ үүсхэлыень дэмжээ, Нэрлэбэл, "Ниитэ нэгэн Росси" гэнэн партиин Буряадай Региональна таһагай гүйсэдкомой хүтэлбэрилэгшэ Баир Бальжиров, Арадай Хуралай депутат Баир Доржиев, дүрэ Буялдалгын барилдаагаар дэлхэйн чемпион болоһон Борис Будаев, тиихэдэ Хориин аймагай Ашанга тосхоной фермернүүд болохо Жамбалдоржиевтанай гэр бүлэ болоно.

Буддын шажанай университетэй хамнабарин ажахын хүрэг хонитой болоһон ушар тайлбарилая. Хоёр жэлэй урда тээ Россиин Президент байһан Дмитрий Медведев Россиин Сангхада нэгэ мянга табан зуун хонидые худалдажа абахыень мүнгэ зөөри үгэһэн юм. Эдэ хонидые худалдажа абаһан байна.

Сэлэнгын аймагай Ташар нутагта Бандида Хамба лама Дамба Аюшеев Захааминай аймагай Бүргын хүдөөгэй байгуулгын, Хурамхаанай аймагай Арзгуунай, Яруунын аймагай Нархатын хүдөөгэй байгуулгын толгойлогшонорто баяр ёһололой оршондо туд тутань 75 толгой түлгэ хонидые бэлэг болгон үгэбэ. Нэрлэгдэһэн хүдөөгэй байгуулгануудта буряад үүлтэрэй эдэ хонид үсхэбэрилэгдэхэ болоно. Ре-

спубликымнай хүдөө нутагуудаар энэ үүлтэрэй хонидые олошоруулха зорилготойгоор иимэ хэрэг ябуулагдажа байна гэшэ.

Тиихэдэ Талын Харгана гэжэ газарта Сагаан Дара эхын ордоной барилгада Хамба лама хүрөө. Тэрэнэй барилгыг Россиин Президентын захиргаан дэмжэһэн байна гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Эндэ Хяагтын аймагай Сагаан Шулуутайн хүдөөгэй байгуулгада баһал 75 толгой түлгэ хонид дамжуулагдаа.

Тиихэдэ "Ниитэ нэгэн Росси" гэнэн Буряадай Региональна таһагай гүйсэдкомой хүтэлбэрилэгшэ Баир Бальжиров Хэжэнгын аймагай Додо-Худанай хүдөөгэй байгуулгын болон Хориин аймагай "Краснопартизанское" гэнэн хүдөөгэй байгуулгын толгой-

логшонорто туд тутань 50 толгой эхэ хонидые үгөө. Харин Арадай Хуралай депутат Баир Доржиев Баргажанай аймагай Яаригта тосхондо 50 эхэ хонидые үгэһэн байна. Харин Борис Будаев Баргажанай аймагай Баян-Голой хүдөөгэй байгуулгада 100 эхэ хонидые бэлэглэбэ. Гадна Жамбалдоржиевтанай гэр бүлэ Хориин аймагай Ашангын хүдөөгэй байгуулгада 75 эхэ хонидые үгөө.

-Хамба лама Дамба Аюшеевэй энэ уряалые би ехэтэ дэмжэнэб. Буряад үүлтэрэй адууһа малайнгаа хүрэг олошоруулха гэшээ тон шухала. Буряад араднай хэр угһаа мал ажалтай байһан гэшэ. Тиимэһээ айл бүхэнэй малтай болохо һайн хэрэгэй эхин табигдаба гэшээ, - гэжэ Арадай Хуралай депутат Баир Доржиев тэмдэглээ.

Энэ хэмжээ ябуулга ерэхэ жэлдэ үргэлжлүүлэгдэхэ гэжэ Россиин Сангхын толгойлогшо Дамба Аюшеев онсолоо. Тэрэ болотор хүдөөгэй байгуулгануудаар хубаажэ үгтэһэн эхэ хониднай түл үгэхэ гэжэ тэрэ найдажа байһанаа мэдүүлэе. Ерэхэ жэлдэ республикын бусад хүдөөгэй байгуулгануудые эхэ хонидтой болгохо зорилго Россиин Сангхын талаһаа табигданхай.

Буда ДУГАРЦЫРЕНОВ.
Эльвира ДАМБАЕВА
оршуулба.

Лама Эрдэм Инкеев - тэг дундань

Мандал тойроод гороо хэнэ

МАНДАЛ БҮТЭЭГДЭБЭ

БЭЛИГҮҮН бодолые хүлдэлһэн Манзашэри бурханай мандал Улаан-Үдэдэ Буряад драмын театрай ордондо эдэ үдэрнүүдтэ бүтээгдэбэ. Июлиин 31-һээ эхилжэ, хэдэн үдэрэй туршада Энэдхэгэй Гоман дасанһаа ерэхэн долоон ламанар тэрэниие уран гоёор зохёожо бүтээгээ. Августын 6-да оюун бэлиг үршөөдэг бодисадын мандалай арамнай үргэгдөө.

Ниислэл хотын түбэй дэлгүүрэй дээрэхэнэ оршодог Буряад драмын театрай гоё һайхан ордондо зунай сагай хон-жэн байдал таһаржа, маани мэгзэм уншагдажа, Манзашэриин мандал үргэгдэжэ, бурханай ордондо аяншалһан мэтэ оршон тогтонхой. Нанаан бодолоо арюудхаха, нигүүлэсхы сэдхэлһээ буян үйлэдэхэ гэжэ хүн зоной зүргэ иишэ таһалданагүй. Энэдхэгэй Гоман дасанда 16 жэлдэ нуража, буддын шажанай гүн ухаанай ном һудар шуудалжа, гэбшэ ламын эрдэмтэй боложо байһан Эрдэм Инкеев эдэ ламанартай суг ябалсана. Эрдэм лама Загарайн аймагай Асагад нутагта түрэхэн байна.

-Эхэ зургаан зүйл хамаг амитанай аша туһын тулада зальбаран мүргэжэ, мандал гороо хэһэн хүн ехэ буян хуряана, - гэжэ Эрдэм Инкеев хэлэнэ. - Холоһоо ерэхэн ламанарай ахалагшань Галцан римбүүшэ болоно. Тэдэнэй дунда Лобсанг Целтрум гэжэ эмшэ лама бии. Тэрэ хандаһан хүнүүдэй һудал барижа, эм залана. Тиихэдэ 20 жэл соо Буддын шажанай ном үзэжэ дүүргэһэн Геше наарамба Цепак Лобсанг болон бусад ехэ эрдэмтэй ламанар эндэ ерэнхэй.

Августын 12-то Манзашэриин мандал хуряагдажа, арад зондо тараагдаха ёһотой. Энэл үдэрэй 2 саһаа мандалай элһэндэнь нютагаархиднай хүртэхэ аргатай.

Энэ үдэр болотор холоһоо ерэхэн ламанар хандаһан хүнүүдэй хэрэг бүтээхэ аргатай. Августын 10-да үглөөнэй 10 саһаа эндэ Гяши гэнэн хурал хурагдаха байна.

Августын 4-5-най үдэрнүүдтэ эдэ ламанар Асагадай дасанда Жинсрэг хурал хураа, Долма Юлдог гэжэ ном табяа.

Эдэ үдэрнүүдтэ Буряад драмын театрай ордондо үнгэргэгдэжэ байһан буянта хэрэгтэ хабаадаһан хүнүүд Гоман дасанда нурадаг хубараг хүбүүдтэ туһалха, үргэл хэхэ аргатай. Тэрэ дасанда Буряад ороной 40-өөд шахуу хүбүүд мүнөө үедэ нуража байна гэжэ һануулая. Эдэмнай хожомоо ехэ эрдэмтэй ламанар болохо нютагаймнай хүбүүд ха юм даа.

Эльвира ДАМБАЕВА,
манай корр,
Р-Н.БАЗАРОВАЙ
фото-зурагууд.

Ардайн-Адаг тойрогой һонин

НОМ БЭШЭХЭ ҺАНААТАЙ

Эхирэд-Булгадай районой Корсук тосхоной ажаһуугша Аграфена Хангуева түрэл нютаг болон нютагаархид тухайгаа ном бэшэхээр түхээржэ байнхай. Тэрэ "Окружная правда" гэнэн сонинной эдэбхитэй уншагша, хүдөө бэшэгшэ юм. Түрэл хизаар, эндэ ажаһуудаг хүнүүд тухай энэ сониндо ходо

бэшэжэ байдаг. Аграфена Хангуева Оһын аймагта түрэнэн байна. Георгий Ходошкиевич гэжэ хани нүхэрэйнгөө түрэнэн тоонтодо нютагжан түбхинэнхэй.

Корсук хадаа баян түүхэтэй нютаг юм. Эндэ гайхалтай һонин намтартай хүнүүд ажаһуудаг. Тиимэһээ тэдээн тухай бүхы мэдээнүүдые

суглуулжа, ном барлан гаргаха түсэбтэйб гэжэ тэрэ хөөрөө. Энэ һанал бодолыень нютагай захиргаанда ехэ дэмжэһэн байна. Энэ ном хэдэн бүлэгһөө бүридэхэ байна. Аграфена Матвеевна Хангуева нютагайнгаа зоной намтарай мэдээнүүдые, фото-зурагуудые эдэбхитэйгээр суглуулжа байнхай.

СУУХА ХУУРАЙ АЯЛГА ЗЭДЭЛҮҮЛНЭ

Оһын районой Бильчир гэжэ нютагай соёлой байшанда Солбон Жамбалов хүдэлдэг. Тэрэ арадай инструментнүүд дээрэ наадахадаа ехэ бэрхэ хүн. Тиихэдэ түбэнгийн хоолойгоор дууладаг, үхибүүдыеше нургадаг бэлигтэй багша юм. Солбон Жамбаловай дурадхалаар энэ соёлой байшанда сууха хуур худалдажа абанхай. Тиихэдэ үшөө хоёр хүгжэмэй инструмент Монгол руу захигданхай. Тэрэ хэдэн уран һайханай коллективүүдые байгуулаа. Тэдэнэй гэшүүд элдэб конкурснуудта хабаадажа, шангай хууринуудые эзэлдэг.

АЛАЙРАЙХИДАЙ ҺАЙНДЭР

Кутулик гэжэ нютагта Алайрай районой байгуулагдаһаар 90 жэлэй ой тэмдэглэбэ. Эндэ Сурхарбаан үнгэргэгдөө. Алайрай зуун ажаһуугшад районой ойн баяртай дашарамдуулагдан бүтээгдэһэн медальнуудта хүртөө. Тиихэдэ эндэ физкультурно-спортивна комплекс нээгдээ. Мүнөө эндэ гостиница, бэе тамираа хорихо тренажернуудтай, харуул уужам таһалгануудтай спортын байшан мүнөө сагай эрилтээр түхээрэгдэбэ гэшшэ.

Округой захиргаанай толгойлогшо Анатолий Прокопьевой хэлэһээр, округой бүхы районуудта иимэ комплекснууд түхээрэгдэхэ байна.

АЛЕКСАНДР ВАМПИЛОВАЙ ТООНТОДО

Кутулик хууринда Александр Вампиловай түрэнһөөр 75 жэлэй ой тэмдэглэхэ гэжэ түхээржэ байнхай. Ажаһууһан гэрэйн хорёо соо тэрэндэ хүшөө бодхоохонь. Мүнөө энэ гэрэнь музей байгуулагданхай. Улаан-Удын скульптор Болот Цыжипов энэ монумент бүтээгэ.

-Мэдээжэ драматург Александр Вампиловай түрэнһөөр 75 жэлэй ой августын 15-19-нэй үдэрнүүдтэ Кутулик хууринда үнгэргэгдэхэнь.

ЕХЭ УГАЙ ҮРИ ҺАДАҺАД СУГЛАРБА

Баяндайн районой Лидинск гэжэ хууринда нютагай һайндэр тэмдэглэгдээ. Могуйло угай түлөөлэгшэдые энэ жэлдэ нютагаархидынь хүндэлбэ. Энэ угай үри һадаһад Эрхүүгэй областиин элдэб нютагуудһаа, тиихэдэ Севастополь хотһоо зорижо ерээ. Гроднинско губерниһээ 1909 ондо зөөжэ ерээд, угайнгаа эхи табиһан, мүнөө мянга шахуу тоодо хүрэнхэй юм.

БҮХЭ БАРИЛДААН ХҮГЖЭХЭНЬ

Баяндайн райондо һая болотор өөрын лагерь гэжэ үгы байгаа. Мүнөө зундаа эндэ тэрэниие түхээржэ байна. Гүрэнэй Дүүмын депутат Валерий Кузинай үүсхэлээр энэ лагерь баригдажа эхилээ. Байгша ондо эндэхи ажаһуугшад бүхыгөөрөө оролдожо, "Олимп" гэжэ нэрлэгдэһэн энэ лагериин барилга дүүргэгдэбэ. Аймагай эмхи зургаанууд тэрэниие түгсэхын тула амаралтын үдэрнүүдтэ энэ барилгада ерээжэ хүдэлдэг байгаа. Эндэ 50 үхибүүд спортын зүйлнүүдээр бээ хоридог болохонь. Илангаяа бүхэ барилдаан залуушуулые һонирхуулна.

ЭРХИМ МЭРГЭЖЭЛТЭ - ОҢЫН РАЙОНДО

Усть-Ордын тойрогто музейн эрхим хүдэлмэрилэгшые тодорүүлһан конкурс түрүүшынхээ үнгэргэгдөө. Тойрогой арбан музейнүүдэй түлөөлэгшэд энэ конкурсдо хабаадаа. Гол түлэб һургуулийн музейнүүдые тэдэ түлөөлөө.

Оһын районой Цырен-Ханда Батожапова илалта туйлаа. "Алтан булаг" гэнэн аман зохёолой ансамбль зүжэглэмэл наада харуулжа, Цырен-Ханда Жамсаранова энэ конкурсдо дэмжээ. Оһын районой, Эрхүүгэй областиин архивуудай материалнуудые хэрэглэһэн тэрэнэй хүдэлмэри жюриин гэшүүдые ехэтэ һонирхуулаа. Тэрэ конкурсдын дүнгөөр 5 мянган түхэригэй сертификадаар урмашуулагдаа.

Людмила ОЧИРОВА. Эльвира ДАМБАЕВА оршуулба.

Танилсагты: ШЭНЭ НОМ

Түхэрээн Буряадтаа мэдээжэ болоһон шүлэгшэн Юлия Дампиловагай "Уран-Душын сагаан далита нютагни" гэжэ нэрэтэй ном "Бэлиг" хэблэлээр гараба. Автор ном соогоо

түрэл нютагаа, арад зоноо магтан түүрээнь.

"Дуун, шүлэг, поэмэнүүдэй үлхөө

Сэлгээ һайхан нютагтаа – Санагадаа

Сагаан хадагтал барижа дохиноб.

Дэлхэй һайхан Гоохоноо Дуунай хүгжэм аялгаар мэндэ-шэлнэб!" – гэжэ тэрэ бэшэнэ.

Ном соонь гансашье шүлэгүүд бэшэ, мүн үреэлнүүд, поэмэнүүд, баснинууд оронхой. Тиихэдэ "Буряад оромнай талаантай зоноороо урагшаа харгытай" гэнэн гаршаг доро суута дуушад Цыпилма Аюшеева, Нонна болон Зоригто Тогочиевтан, Вера Шобосоева гэгшэдтэ зорюулһан шүлэгүүд толилогдонхой. Энэньше гайхалгүй. Юуб гэбэл, Юлия Хандуевнагай олон шүлэгүүдтэ хүгжэм найруулагдаһан байна. Жэшээн, "Хүхын донгодоон" гэжэ шүлэгиень Булад Бадмаев дуун болгожо, 2011 ондо Тывагай Кызылдэ болоһон "Мелодии Саянских гор" гэнэн уласхоорондын конкурсдо 2-дохи хуури

"УРАН ДУШЫН САГААН ДАЛИТА НЮТАГНИ"

эзэлээ, тиихэдэ "Сэлмэг дуран" гэнэн дууень гүйсэдхэһэн Ирина Шагдурова 2010 оной "Алтарганада" мүнгэн медальда хүртөө юм.

"Уран Душын сагаан далита нютагни" – Ю.Дампиловагай хоёрдохи ном юм. 2010 ондо автор "Жэнхинэмэ Буряад дайдамни" гэжэ түрүүшын ном хэблүүлһэн байна.

Буряадай болон Россиин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Валентина Бабуева шэнэ номойнь шүүмжэлэл хэхэдээ, иигэжэ бэшэнхэй: "Замбуулин" гэжэ шүлэг соонь "Эрьен байһан наран эрхи мэтэ туяагаа татана" гэнэн үгэнүүдын гүнзэги удхатай гэжэ харагдана. "Хүрьһэтэ дэлхэйн мүнгэн угалза" гэжэ поэмэнь Санага нютагай бии болохо саһаань харуулжа шадаа... Юлия Дампилова буряад хэлээ һайн мэдэхэ хадаа уран шүлэгүүдые уһан шэнгээр урадхуулжа шадаа... Түрэл хэлээ дэмжэжэ, мартагдажа байһан урданай гоё үгэнүүдые һануулжа, шүлэгүүд соогоо оруулаа гэшшэ".

Дыжит МАРХАДАЕВА.

ЭРЫН ДЭЭЖЭ ХҮБҮҮДЭЙ НЭГЭН

Гармажав
Цыренович
1990 ондо

Гармажав Цыренович Базаров 1932 оной юниин 16-да Яруунын аймагай Витим нууринда гүрэнэй алба хаагшын гэр бүлэдэ түрэнэн юм. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай эхилхэдэ, тэрэ 9-тэй байгаа. Базар Цыренович Лхама Аюшеевна хоёрой олон хүүгэдэй эгээл ахань хадаа, ехэшүүлтэй адли ажал хэлсэжэ, Улаан-Туяа, Гүндэ, Тулдуун болон Нархата нууринуудай хоорондо почто шэрэдэг болоо. Үбэлэй шэмэрүүн хүйтэндэшье, зунай ааяма халуундашье, үдэр хүни – илгаагүй, аюул дүүрэн харгыгаар ябадаг хэн: тала дайдаар үлэн шононуудай хүрэг, үһанай ехэ соолгонууд дайралдаха даа. Теэд тэрэ энэ ажалһаа арсангүй, Эхэ орондоо, арад зондоо туһатай байхые оролдоо.

Нютагархидын хүбэлгэн ухаатай, үнэн сэхэ, зонойнгоо дунда хүндэтэй хүбүүе холо ошохо гэжэ хэлсэгшэ хэн. Ойро тойронхи нууринуудайшье аха захатан тэрэниие хүндэлжэ, баян дүй дүршлөөрөө хубаалдадаг, бусад хүүгэдтэ жэшээ болгодог байгаа. Дайн гээшэ олонхон хүүгэдэй бага балшар наһые буляан абажа, саһаа урид хүдэржүүлээ гээшэ ааб даа. Гармажав Цыренович-шье бүхы наһандаа ахалагша ябаа: нургуулидаа – староста, ажалдаа – хамагай түлөө харюусагша. Агуухэ Илалтын туйлагдахадашье, тэрэнэй ажал бага болоогүй: найман дүүнэрээ хүл дээрэнэ гаргаха хэрэгтэй байгаа бшуу. Аха хүн хадаа, эсэгынгээ түлөө үлэжэ, тэдэндэ найдамтай тулгань боложо үгөө, бээ гамнангүй хүдэлжэ, Лхама Аюшеевна эжитээ дүүнэрээ дүнгэлсэжэ, хүмүүжүүлэлсэжэ, зонһоо дутахагүй хүнүүд болгоһон габьяатай. Ахынгаа иигэжэ оролдохые хаража байһан дүүнэрын ашыень дүүрэн харюулжа, мүнөө зондоо хүндэтэй, амжалттай эрхэтэд болонхой юм.

Гармажав Цыренович үетэн нүхэдөөрөө һанаа амархан партын саана нуугаашьегүй һаа, эрдэм нуралсалда аргагүй ехэ татасатай байһан ушарһаа богонихоншье сүлөө забдын гараадхихада, ном руу шагаажа, шалгалтануудда амжалттай түшаан, сасуутанһаа гээгдэнгүй үлэжэ шадаа. Энэнь нугаршагүй зоригыень гэршэлнэ бшуу.

Тэрэ дунда нургуулиа дүүргээд, нуралсалаа саашань үргэлжэлүүлхэ зорилго урдаа табяа. нургуулида мүртэй нураагүй хүндэ дабагдашагүй дабаан мэтээр энэнь һанагдаха байна. Теэд Гармажав Цыренович баһаа хойшо хүсэ шадалаа элсүүлжэ нураһан хадаа, өөрынгөө урда шанга эрилтэ табяад, 1952 ондо Бурядай хүдөө ажахын институт ороһон юм. 1957 ондо тэрэнэ дүүргээд, Нархатын совхоздо ахамад зоотехнигээр хүдэлөө. Удаань республикын

Хүдөө ажахын, Финансын министрствэнүүдтэ хүдэлһэн юм. Энэ үедэ тэрэ Жибзема Гармаевна Чимитдоржиеватай гэр бүлэ байгуулжа, Баир болон Эржена хүүгэдтэй болоо.

Зуун жэл ажаמידара, зуун жэл нура гэжэ хэлсэдэгэй ёһоор, Гармажав Цыренович эрдэм ухаанда эрмэлзэдэг зангаа хубилгаагүй. Тэрэ Новосибирскын гүрэнэй университетэй медико-биологийн факультет дүүргээд, Россиин Эрдэмэй академийн Сибириин таһагай Цитологиин болон генетикин институтдай лабораторидо стажировко гараа, аспирантурада ороо. 1972 ондо нуралсалаа амжалттай түгэсхөөд, 1975 он болотор Новосибирскдэ ВАСХНИЛ-да хүдэлөө. Удангүй эрдэмэйнгээ диссертаци хамгаалжа, биологиин эрдэмэй кандидат Г.Базаров ахамад эрдэмэй хүдэлмэрилэгшэ, саашадаа Новосибирскын Хүдөө ажахын институтдай биохимийн кафедрын доцент болоһон байна. 1976 ондо тэрэ гэр бүлэтээ Улаан-Үдэ хото зөөжэ ерэхэдээ, Бурядайд хүдөө ажахын институтда доцентээр ороод, наһанайнгаа амаралтада гаратараа эндээ хүдэлөө юм.

Гармажав Цыреновичтэ эрдэмэй орьёл өөдэ дабшажа, докторой зиндаа хамгаалха хүсэншье, хүсэлшье байгаа. Теэд хара баһаа хойшо дүүнэрээ дүнгэжэ, өөрынгөө һанал хүсэлые эгээл һүүлшын ээлжээндэ табижа нураһан хадаа, тэрэ наһанайнгаа нүхэрые дэмжэхэ гэхэн шийдхэбэри абаа бшуу. Тиин Жибзема Гармаевнагайнгаа шэлэһэн эрдэмэй хүдэлмэрилэгшын хүнгэн бэшэ замайн залуур боложо үгөө. Мүнөө Ж.Базарова Азиин-Номгон далайн регионой Бодосуудай академиин академик, Россиин Федерациин болон Буряад Республикын эрдэмэй габьяата ажал ябуулагша, химийн эрдэмэй доктор, профессор юм.

Гармажав Цыренович наһанайнгаа амаралтада

гараадшье, амархан нуужа шадаагүй: 1992-1995 онуудта “Сосновый” гэхэн саад ургуулагшадай хамтаралай түрүүлэгшэ ябаа. Гадна Новосибирскын “Сибирский кристалл” гэхэн акционернэ бүлгэмтэй хэлсээ баталжа, эрдэмэй шэнжэлгэнүүдые үнгэргэдэг хэн. Хүндэ үбшэншье тэрэниие диилэжэ шадаагүй: 2003 ондо зүрхэндөө орёо операц хүүлээд, тэрэ ажалаа орхөөгүй.

Иимэ бэрхэ, урагшаа һанаатай, үнэн сэхэ, ажалша хүнэй үхибүүдшье жэшэеень даган абадаг шуу. Баир хүбүүниинь – физико-математикин эрдэмэй доктор, Россиин Эрдэмэй академийн Бурядайд Эрдэмэй түбэй түрүү эрдэмэй хүдэлмэрилэгшэ, ВСГУТУ-гай физикын кафедрын профессор. Эржена басаганиинь – медицинын эрдэмэй кандидат, Эрхүүгэй медицинскэ университетэй багша. Баирай наһанай нүхэр Цырен-Дыжид – химийн эрдэмэй кандидат, Эрженын наһанай нүхэр Антон – банкын дарга. Мүнөө Гармажав Цыреновичтэй табан аша зээнэр хүгшэн абынгаа нэрэ дээрэ үргөөд ябанад: Дарима – юрист, Гарма – “Ростелекомой” менеджер, Чимит Аюр хоёр Новосибирскын гүрэнэй университетэй оюутад, одхон Намжилма – нургуулийн нурагша. Иихэдэ хэрэгыень үргэлжэлүүлхэ ёһотой халаан ургажал ябана гээшэ.

2009 ондо Гармажав Цыренович хүндөөр үбдэжэ, гурбан жэлэй туршада үбшэнтээ зүрхэтэйгөөр тэмсэжэ, 2012 оной юниин 8-да наһа дүүрээ. 80 наһанайнгаа ойн баяр болотор оройдоол 8 үдэр мэндэ ябажа үрдээгүй. Тиин бага наһанһаа хойшо Эхэ оройнгоо аша туһада хэһэн хэрэгынь, гэрэлтэ дурасхаалын хэтэ мүнхэдөө зүрхэ сэдхэлдэмнай үлэхэ.

Гармажав Цыреновичтэй гэр бүлэ, түрэлхид ба нүхэдын.

Д.МАРХАДАЕВА
хэблэлдэ бэлдэбэ.

Гармажав эхэ эсэгэтээ ба дүүнэртээ. 1937 он

Гармажав Цыренович наһанайнгаа нүхэр Жибзема Гармаевнатай, Эржена басагантаяа ба Антон хурьгэнтээ. 1987 он

Гармажав Цыренович наһанайнгаа нүхэр Жибзема Гармаевнатай ба Баир хүбүүнтээ. 2009 он

Бултаараа хэлсээл

"АЛТАРГАНЫН" амин хүнэһэнийн - БУРЯАД ХЭЛЭН

Наяхан Улаан-Баатарта хэблэгдэн «Хайраншые буряад хэлэмнай» гэжэ ном соогоо яруу найруулагша, аялын зохёолшо, сурбалзалагша Сэдэнэй Намсарай «Алтаргана» наадые ханаашалжа, зүдхэжэ, буряад зоной уг соёлые нэргээжэ, хүгжөөхэ, саашадаа хойто үедөө уламжалуулха ашатай буянтай ажал эхилхэн халха эхэнэр Б.Мүнхэжаргалда ехэ баяр баясхалание хүргэнэ.

Б.Мүнхэжаргал хөөрэнэ: «...ханаан тархидам ороо юм. Энээнэ хаана хээ наа таарахаб, гэжэ ханахадам, Шэнгэс хаанай түрэнэн тоонто Дэлуюн Болдог аргагүй сэдхэлыем эзэмдэбэ. Арай гэжэ дарга ноёнхоо зүбшөөл абаад, эндэ тэндэнэ шагналай хэды түхэриг суглуулжа, Дадал номондо ошобо гэшэб. Тэндэхи зон найман наһатай балшарһаа наян наһатай хүгшэд хүрэтэрөө хахы-налаг дэмжэжэ, аймагай хэдыхэн номоной хэмжээнэй ашаар буряад дуунай наадамнай "Алтаргана" гэжэ гоёхон нэрэтэй ехэ наадан боложо, наһан соогоо мартахагүй найхан дурсамжа сэдхэлдэм хадагалжархёо нэн. Тиигээд лэ би мүнөө «Алтаргана» наадание хэдэжэ үүдхэгдэнэ ходоодоо баярлажа, омогорхожо ябанаб даа, аха дүү буряадуудни».

Тиин 1994 оной зургаа харын 12-13-най үдэрнүүдтэ Монгол Уласай Хэнтэйн аймагай Дадал номондо «Алтаргана» гэжэ нэрэтэй наадан үүдхэгдэнэ түүхэтэй.

1. Сэдэнэй Намсарай иигэжэ ханамжална: «Алтаргана» буряадуудай наадан юм наа, бүхы түрэл тэмсээнүүдынь эхинһээ дууһатараа буряад хэлэ аялга хүтэлбэрилэгдэхэ ёһотой. Тиигээл наа, удха ушартай боложо, хэлэ, соёл, ёһо заншалаа ёһотой нэргээжэ, хойто үедөө уламжалуулха зорилгоёо бээлүүлхэбди, бүхы буряад зом-

най зүрхэ сэдхэлээрээ ниисэхэ. Эрхүүгэй «Алтарганын» түрэл тэмсээнүүд 50-60 модоной саана боложо, холоһоо ерэнэн ород хэлэ, газар нютаг мэдэхгүй зоние тээлмэрдүүлээ. Ород хэлэгүй олон хүнүүд өөрынгөө оролсохо тэмсээн хаана, хэды сагташые болохыень ойлгохогүйн хажуугаар, өөрын нэрын хэлэгдэхэдэ мүн бэшэ маргажа байһан. Зариман шалгаржа, ямар нуури эзэлһэнээш мэдэнгүй тэхэриһэн. Ямар түрэл тэмсэндэ хаанахин, хэн гэшэнь юугээрээ шалгаржа, ямар шагнал абаниинь мүнөөшье хүрэтэр ниитэ зондо эли болоогүй байһаар.

Буряад шарайтай хүнэй «Алтаргана» дээрэ ород хэлээр хэлэжэ байхадань, угаа муухайгаар, буряадуудай өөлхэдигөө гутаажа, доромжолжо байһаар үзэгдэнэ. Буряад хэлээ мэдэхгүй юм наа, һөөл хүн хэбэртэй ноёдой урда хархагаша гүйнгүй, бээ абаад холохоно ябаһаниинь нураггүй дээрэ.

Буряад угсаатанай ори ганса «Алтаргана» наадание хари хэлэ аялгаар хүтлөөд лэ байгаа наа, буряад хэлые аялгэ руунь түлхижэ байнабди гэжэ ойлгогты. Энэ хадаа «Алтарганын» эхин ханалые хазагайруулан хэрэг. Буряад хэлэ аялга гэшэ урданай монгол хэлэнэй онсолые ёһотойн хадагалһан, хүн шубуунай ганганаае хануулан, урин налархай, уянгалиг зөөлэн,

далай баян хэлэн юм. Бидэ буряад хэлээ сэдхэхэдэ, Хоца Намсараевай, Дондок Улзытуевай «амиды» хэлэнһээ холодохо ёһогүйбди.

Алишые үндэһэтэн угсаатанай оршон тогтонихын амин хүнэһэнийн хэлэ, соёлоо хэр зэргэ сахиха хамгаалһантай яшаагүй холбоотой юм. Тиимэл хадаа «Алтаргана» нааданаймнай амин хүнэһэнийн буряад хэлэ аялга болоно. Сохом найса энээние ойлгоогүй наа, буряад угсаатанай Ехэ Наадые зохёохын хэрэг юунбэ – ондоо найр нааданууд, конкурснууд дүүрэн ха юм, тэдэндэнь хари хэлээрээ ярилсыт.

2. Улаан-Үдэдэ болоһон «Алтарганын» үедэ Монголһоо заларһан зарим удамаршад дүтэ шадарайнгаа таниха мэдэх олон хүнүүдые Ородой Холбоной Буряад Уласай габьяата солоор шагнуулаа юм. Тэдэ зоной олонхинь буряадуудайнгаа тулада хургаяшые хүдэлгөөгүй хүнүүд нэн. Энэ гутамшагтайшые, хөөрхэйлэлтэйшые хэрэг. Яһанай сэхэ шударгы буряад зондо тиимэ тулга тойроһон ахирхан ухаанай оройдоош таарахагүйе ойлгохо зэргэтэй. Угана мүнхэ тэнгэрийн бэлэг тэмдэгтэ хүртэлэн арюунай арюун, сагаанай сагаан сэдхэлтэй, хун эжыһээ гарбалтай арбан нэгэн эсэгын наһан буряад хүн худал хуурмаг нэрэ түрэ, шунал ташаяал мэтэ элдэб буһармагта обтонгүй, сэхэ сэбэр ябаха ёһотой. Элинсэг хулинсагнай, эсэгэ үбгэднай тиимэл байһан. Саашадашые хүн бүхэнэй тэрэл ёһо гуримаараа амидаржа ябахаар бурханһаа

заяагдаһан зомди гэнэн этигэл үнэмшэлтэй болоо наа, өөрын үйлэ мүр үлзтэй байха юм ааб даа.

3. Угана «Алтарганамнай» эрын гурбан наадан бэшэбшэ гү даа. Заал наа монгол угсаатанай эрын гурбан наадантай адли байха баатай бэшэ. Баһа киногой үдэр, яруу найрагай наадан, сэтхүүлшэдэй тэмсээн гэжэ гурбан түрэл бии болонхой. Эдэ саг, ажал, мүнгэ үриһэн, һонирхогшодшые үсөөнтэй арга хэмжээн болоно. Эндэхи тэндэхиэй элдэб юумэ һажаажа, нааданай ажалые хүндэрүүлжэ, зохёон байгуулалтые муудхаха хэрэг таарасагүй. Зардал мүнгэндэшые хэмнэлтэ гаргажа, тэрээгээрнь үхибүүдэйнгээ оюун ухаае задалжа хүгжүүлжэ, буряадайнаа уламжалта тоглоо наадан, хэлэ сэдхэлые үлгшэрүүлжэ, таабари таалсуула мэтэ танюулжа мэдүүлжэ түрэлые заатагүй оруулалтай гэжэ ханагдагша.

4. Хожом хойсонхи «Алтарганые» гурбан жэлдэ нэгэ зохёодог болоо наа, удаахидаа бэлэдхэхэ хугасаа ута боложо, шэнэ бүтээлнүүд үрдижэ гаража, шалгарһан бүтээлнүүдые олон

ниитын хүртээл болгожо, шагналайнгаа хэмжээе нэмэгдүүлжэ мэтэдэ һайн болохо бэшэ аал.

«Алтаргана» наадая буряад угсаатанай хэлэ, соёл, ёһо заншалые нэргээжэ хүгжүүлхын, хойто үедөө дамжуулхын туг доро ябуулжа байха гэжэ наа, элдэбын алдар нэрээр, үнгэ мүнгэнэй адхаг ашагаар хүниие һонирхуулхые хэдэжэ болохогүй бшуу даа.

5. «Алтаргана» наадая эмхитэй һайнаар ябуулжа байхын тулада зохёон байгуулха байнгын хороон гү, али комисси, баһа һан байгуулхань зүб шэнги. Тиигээ наа, Монгол, Буряад, Ардайн Адаг (Усть-Орда), Ага, Шэнэхээн туд бүридэнь һалбар комисси байха ёһотой бээ. Мүнөө хадаа «Алтарганамнай» саг зуурын ажал болоод лэ орхигдоһоно, тэрэнэй ашагтай үрые дүнгэжэ, дэмжэжэ, тараал хэжэ байхын эмхи үгы.

Монгол туургата олон яһатанай соёлой үнгэ үнгын сэсэгүүд сооһоо буряадуудай тодо сэбэрхэн «Алтаргана» наадан өөрынгөө үнгөөр илгаран һалбаржа байг лэ!

БАСАА Валера бэлдэбэ.

"ХҮБЭН САГААН ХОНИДОО ХАРАЖА, МАНАЖА ЗҮҮДЭЛНЭБ"

Арбан хүүгэдые үргэнэн Эхэ-Герой Долсон Цыремпиловна Биликтүева "Буряад үнэн" сониниймнай хуудаһанда айлшан боложо тодорбо. Олон хүүгэдые, олон аша, зээнэрые үндылгэхэ гэшэ хүнгэн бэшэ ааб даа. Энэманай энээхэн алтан дэлхэй дээрэ эгээл хүндэтэй, эгээл харюусалгатай ажал ха юм. Үндэр наһатай Долсон Цыремпиловна өөрынгөө ханаа сэдхэлдэ хадагалжа, бөөмэйлжэ ябаһан үгэнүүдэ шүлэг, дуун болгон зохёодог. Хүндэтэй эхэ хүнэй ханаа зобоһон ушар үйлэнүүд, залуу үетэнэй абари зан, зоной байра байдал тухай бодомжонуудыень сонинийнгоо уншагшадта дамжуулнабди.

-Алтан дэлхэй дээрэ ажаһууа гэшэ ханаанай бэшэ ха юм даа. Булта юумэн өөрөө ерэдггүй, хүн хара хүлһөө гаргажа, эди шэдиё харуулжа, хүдэлхэ жэшээтэй. Үнгэтэ энэ дэлхэйнгээ атар ногоон дээрэ гэр бүлэ болоод, бэе бээ харалсажа, дүнгэлсэжэ, айл аймагтаа, арад зонтоёо эб нэгэн, амин нэгэн ябахада, ехэ буян гэшэ.

Мүнөө сагай байдалаар алхаха бүрээ гэдэргээ хаража, хөөрэхэ бүрээ үгээ шалгажа ябаха хэрэгтэй. Юу хэлэхэб, зарим зон аха захаяа ахашые гэжэ хүндэлхэгүй, дүү зоноо дүүшые гэжэ тоолохогүй, хара муухай хорото эдээн архияа балга-

ад, алмайржа ябадаг ха юм. Архиһаа хэды олон зон харгыга алданаб?! Архи 13 жоолоотой гэдэг. Мүнөө үсын залуу үетэн, энэ архи тамхинһаа холодыт, ажал хэжэ ябаа наа, хүн зондоо хүндэтэй, хэһэн хэрэгтэй урагшатай байхал!

Архи гэшэ, нэгэ таладаа, хүндын унда болоно, хамаг сэржэм, хэрэгээ архяар бүтээдэг ха юмбиди. Хүндын ёһондо ама хүрөөд, юрөөлөө хэлээд, наадан, зугаалан һуухада яахаб даа, - гээд, хүндэтэй хүгшэн эжын хөөрэхэдэ, аятай байгаа нэн.

-Манай залуу уншагшадта юу хүсэхэ байнабта?

- Залуу үхибүүд, эрдэм номоо шудалаал наа, саашадаа мэргэжэлтэй болоод, зон соо ажаллажа, дүршэл танин абажа ябахат. Аба эжынгээ, аха захынгаа заабариие хүндэлжэ ябагты. Зүрхэтэй, зоригтойгоор өөрынгөө ажабайдалые зохёогты, ута наһа наһалжа, эбтэй һайхан һуухыетнай хүсэнэб!

Наранай туяадал бадаржа, булжамуур шубуундал жэргэжэ, хубүүд, басагаднай бэлигтэй, хүгшэд үбгэднай буянтай һуужа, сэдхэл сагаан, хүл хүнгэн, ухаан бодолынь хурса, һайн һайхан ажаһуухань болтогой!

Бурхандаа мүргэжэ, буянтай һууя, Тэнгэридэ мүргэжэ, тэгшэ һайхан жаргая! -Юрөөл тогтохо болтогой!

Түрэнэн үдэнэн тоонто
нютагни
Толо татаһаар ходоодо
дулаахан.
Булжамуур шубуунай
жэргэн наадахада,
Баясан хүлгэдэг,
ханаа сэдхэлни.
ноно батаганаа

гараагүйдэ,
Үүр сайжа байхада,
Хүдөө газарай малшад
Хонидоо гаргаад бэлшээдэг.
Үдэрэй халуун шатахада,
Малшад сайлажа амардаг.
Олон мянган хонидынь
Уһа уужа сэнгэдэг.
Үдэшынь боро хараанаар
Хотон тээшээ талиидаг.
Гэрэйнгээ зөөлэн хохир
дээрэ
Гэдэһээ эльбээд амардаг.
Энэ наһаараа бэлшээһэн
Хүбэн сагаан хонидоо
Амтатай зөөлэхэн нойртоо
Хаража, манажа зүүдэлнэб.
Амтатай заахан

багашуулайм
Намайгаа тойроод
наадахадань,
Хоншуухан амтатай
үнэрһөөнь
Хүлгэн байдаг досоомни.

Дуунууд
НАЯН НАНАЙ ДАБААН
Буряад-Монгол нютагтаа
Бүгэдөөрөө хүдэлжэл
ябаабди.
Булта һайхан нүхэдтэйгөө
Буянтайхан һуунабди.

Наян дабаагаа дабан
гараабди,
Наһатай болоһоноо
ойлгонгүй,
Орон дэлхэйнгээ үргэмжөөр,
Эжыл абынгаа буянгаар.
Үшөөшые олон дабаан
урдамнай,
Уужам Буряадаим заяата
нютаг.
Урагшаа дабшан зорихол
Үри хүүгэднай,
аша зээнэрнай!

Алтан энэ дэлхэй дээрэ,
Амгалан һайхан нютагтаа
Арбаадхан наһанһаань
эхилжэ
Ажалай амтые мэдэлби.
Өөрын түрэл нютагтаа
Эбтэй бүгэдөөрөө

һуунабди.
Хатуу хүндэ сагые
Хамтаараа дабажал
гараабди.
Эгшэ шэнгээр ханагдадаг
Эгээл һайхан нүхэртэйли.
Налгай сэбэр зантай,
Наадан зугаа элбэгтэй.
Энэл һайхан нүхэрни
Эгээл намдаа
дуратай юм.
Нарата һайхан
дэлхэйдээ
Наһанай жаргал эдлээ!

ЖАРГАЛТАЙБ
Хойтол голдоо жэргэгшэ
Хүхы шубуунай гоё гэшэнь.
Хонхо сэсэгүүдээр
бүрхөөгдэнэн

Хабтагай Ноёхонойм
гоё гэшэнь.
Аалин аалин ниидэгшэ
Аянай шубуун
жаргалтай
Аба эжынгээ нютагта
Аятай һуухада
жаргалтайб.
Хүхэрэн байгша тайгадаа
Хүхы шубуун жаргалтай.
Хүхюун баян гуламтадаа
Хүндэтэй һуухадаа
жаргалтайб.
Баян уужам тала
дайдадаа
Булжамуур шубууд
жаргалтай.
Буряад зонойнгоо буянтай
һуухада,
Бүгэдэнэй дунда жаргалтайб!

ЦАЙДАМНИ
Үрэ жэмэсээр элбэгтэй
Үргэн Цайдам нютагни.
Үетэн зоноо хүмүүжүүлһэн
Үндэнэн соёлой хургуули.
Үхэр-Хаанайнгаа
оройһоо
Үндын, үндын
харахадам,
Үргэн тала дайдамнай
Үргэлжэ нэмжын
харагдадаг.
Золтой минии зугаада
Зула шэнгээр бадарнаш.
Үнгын һайхан сэсэгүүдтэй,
Үлэмжэ һайханаар
харагданаш.
Туяна САМБЯЛОВА
хэблэлдэ бэлдэбэ.

Понедельник, 13

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'ДОБРОЕ УТРО', 'НОВОСТИ', 'ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ', 'ЖИТЬ ЗДОРОВО', 'МОДНЫЙ ПРИГОВОР', 'СЕРДЦЕ МАРИИ', 'ФАЗЕНДА', 'ДРУГИЕ НОВОСТИ', 'ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ', 'ЖЖХ', 'ХОЧУ ЗНАТЬ', 'С МИХАИЛОМ ШИРВИНДТОМ ТРИ ЖИЗНИ', 'ЕВГЕНИЯ ЕВСТИГНЕЕВА', 'ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ', 'МЕЖДУ НАМИ, ДЕВОЧКАМИ', 'ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!', 'ПУСТЬ ГОВОРЯТ', 'ВРЕМЯ', 'ДОМ ОБРАЗЦОВОГО СОДЕРЖАНИЯ', 'СУДЬБА НА ВЫБОР', 'НЕ ОГЛЯДЫВАЙСЯ', 'ДРАКОНИЙ ЖЕМЧУГ: ЭВОЛЮЦИЯ', 'Я - СУПЕРМЕН', 'ХОЧУ ЗНАТЬ', 'С МИХАИЛОМ ШИРВИНДТОМ'.

«РОССИЯ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'ЦЕРЕМОНИЯ ЗАКРЫТИЯ XXX ЛЕТНИХ ОЛИМПИЙСКИХ ИГР В ЛОНДОНЕ. ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ', 'УТРО РОССИИ', 'ВЕСТИ, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО', 'С НОВЫМ ДОМОМ!', 'ТОК-ШОУ «О САМОМ ГЛАВНОМ»', 'КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ', '15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ', '15.30, 18.30, 20.40 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ', 'ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'ЛЮБЛЮ, НЕ МОГУ!', 'ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ', 'ЕФРОСИНЯ. ТАЕЖНАЯ ЛЮБОВЬ', 'КРОВИНУШКА', 'ДЕТЕКТИВНОЕ АГЕНТСТВО', 'ИВАН-ДА-МАРЬЯ', 'СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ', 'ПРЯМОЙ ЭФИР', 'ЦВЕТ ЧЕРЕМУХИ', 'ГОРОДОК', 'ВЕСТИ+', 'ВЕРНОСТЬ ПОДРАНКА. НИКОЛАЙ ГУБЕНКО'.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'НТВ УТРОМ', 'ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА', 'СЕГОДНЯ', 'ПРОФЕССИЯ - РЕПОРТЕР', 'ДО СУДА', 'СУД ПРИСЯЖНЫХ', 'СУДЕБНЫЙ ДЕТЕКТИВ', 'СРЕДЬ БЕЛА ДНЯ', 'С ВИКТОРОМ НАБУТОВЫМ 14.30 ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ', 'ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА', 'ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ.', 'ТОК-ШОУ С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ', 'ЗОЛОТОЙ ЗАПАС', 'ДОЗНАВАТЕЛЬ', 'СЕГОДНЯ. ИТОГИ', 'ПЛУХАРЬ. ВОЗВРАЩЕНИЕ', 'ЦЕНТР ПОМОЩИ «АНАСТАСИЯ»', 'В ЗОНЕ ОСОБОГО РИСКА', 'СКОРАЯ ПОМОЩЬ', 'ЧАС ВОЛКОВА'.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'ЕВРОНЬЮС', 'НАБЛЮДАТЕЛЬ', 'УЧИТЕЛЬ', 'МОНАСТЫРЬ ЛОРШ И АЛЬТЕНМЮНСТЕР. В ПОИСКАХ ИСЧЕЗНУШЕГО АББАТСТВА', 'ЛИНИЯ ЖИЗНИ. ВЛАДИМИР ЭТУШ СПЕКТАКЛЬ', 'ДОКТОР ФИЛОСОФИИ', '17.30, 21.20 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'ПОЗНАКОМЬТЕСЬ С ДЖОНОМ ДОУ', 'ЧЕНМЕ. СОКРОВИЩНИЦА КОРОЛЕЙ', 'КОСМИЧЕСКАЯ ОДИССЕЯ. XXI ВЕК', 'НЕЗАБЫВАЕМЫЕ ГОЛОСА.', 'ЮРИЙ ГУЛЯЕВ', 'КАК СОЗДАВАЛИСЬ ИМПЕРИИ. КАРФАГЕН', 'ГЕНИИ И ЗЛОДЕИ.', 'ВЛАДИМИР АРСЕНЬЕВ', 'ТАМАРА МАКАРОВА. СВЕТА ЗВЕЗДЫ', 'В КРУГЕ ПЕРВОМ', 'ОЛЕГ ТАБАКОВ. В ПОИСКАХ РАДОСТИ. ТЕАТРАЛЬНАЯ ПОВЕСТЬ В ПЯТИ ВЕЧЕРАХ.', 'ВЕЧЕР 1-И', 'ЕГИПЕТ. ТАЙНЫ, СКРЫТЫЕ ПОД ЗЕМЛЕЙ', 'ГИПОКРАТ', 'ЗАВТРА НЕ УМРЕТ НИКОГДА.', 'НА СТРАЖЕ ЗЕМЛИ'.

АРИГ УС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'НЕОБЪЯСНИМО, НО ФАКТ', 'СМЕШАРИКИ', 'АРИГ УСЕ', '19.10 НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ', 'МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ. ПОГОДА Т/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ЛОККИ ЛЕОНАРДА»', 'БУДЬТЕ ЗДОРОВЫ. ПОГОДА «ЖИВАЯ МИШЕНЬ-2»', 'ЗАМУЖ ЗА ЗВЕЗДУ', 'БЕНТО: ИНОПЛАНЕТНАЯ СВЕРХСИЛА', 'ОЗОРНЫЕ АНИМАШКИ', 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС.', 'МИРОВЫЕ НОВОСТИ', 'ПИНГВИНЫ ИЗ «МАДАГАСКАРА»', 'УНИВЕР', 'БУДЬТЕ ЗДОРОВЫ', 'ДОМ-2. LIVE'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'РЭД', 'СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ', 'МИРОВЫЕ НОВОСТИ', 'СПОРТ-ЭКСПРЕСС. ПОГОДА', 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС', 'ИНТЕРНЫ', 'СУПЕРГЕНОЙСКОЕ КИНО', 'КОМЕДИ КЛАБ ЛУЧШЕЕ', 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА', 'ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ', 'ЭКСТРАКТ'.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'ЗУРХАЙ', 'ВКУСНО', 'ПРО-ОБЗОР', 'УТУМАТА', 'СОЛНЦЕ.', 'ЗУРХАЙ', 'ПРО-ОБЗОР.', 'ЗУРХАЙ', 'ВАШЕ ПРАВО', 'УУЛЗАЛГА» ПРОГРАММА НА БУР. ЯЗЫКЕ', '14.25 М/Ф', '12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00, 01.00 НОВОСТИ ДНЯ', 'ЛОЛИТА. БЕЗ КОМПЛЕКСОВ.', 'ЗУРХАЙ', 'ПЕШКОМ В ИСТОРИЮ', 'АБИТУРИЕНТ', 'ВЕЧНЫЙ ЗОВ', 'КОМАНДА-МЕЧТА', 'УКРАДЕННЫЕ СЕРДЦА.', 'ЗУРХАЙ', 'ТАЙНЫ БИБЛИИ РАСКРЫТЫ.', 'ЗУРХАЙ', 'МОСКВА МУЗЕЙНАЯ.', 'ЗУРХАЙ', 'ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ.', 'ЗУРХАЙ', 'СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ.', 'ЗУРХАЙ', 'ОРУЖИЕ XX ВЕКА', 'СТРОГО НА ЮГ', 'ЗАЧАРОВАННЫЕ.', 'ЗУРХАЙ', 'ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ', 'ЛЮБОВЬ И ЗОЛОТО.', 'ЗУРХАЙ', 'СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ', 'ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ', 'НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ'.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include '18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ', 'МОЯ ПРЕКРАСНАЯ НАНЯ', 'ПАПИНЫ ДОЧКИ', 'ЧТО НОВЕНЬКОГО, СКУБИ ДУ?', 'СВЕТОФОР', 'МОЛОДОЖЕНЫ', 'МЕСТНОЕ ВРЕМЯ» НА СТС-БАЙКАЛ', 'КАРАМЕЛЬ', 'БЕЗ ВИНЫ ВИНОВАТАЯ', '6 КАДРОВ', 'ЛАРРИ КРАУН', 'ГАЛИЛЕО', 'ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ', 'ВОРОНИНЫ', 'ПРОКЛЯТИЕ ДЕРЕВНИ МИДВИЧ', 'ИСКУССТВО ЛЮБВИ', 'ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ'.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include '11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 «СЕЙЧАС»', 'ШАНС НА ВЫЖИВАНИЕ', 'УТРО НА 5', 'БОЛЬШОЙ СЕКРЕТ МАЛЕНЬКОЙ КОШКИ', 'ПУЛЯ - ДУРА', 'ПУЛЯ - ДУРА. АГЕНТ ДЛЯ НАСЛЕДНИЦЫ ПРОДОЛЖЕНИЕ СЕРИАЛА 19.00 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»', 'ЗЕЛЕННЫЕ ЦЕПОЧКИ', 'ДЕТЕКТИВЫ.', 'ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ.', 'ЗУРХАЙ', 'СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ.', 'ЗУРХАЙ', 'ОРУЖИЕ XX ВЕКА', 'СТРОГО НА ЮГ', 'ЗАЧАРОВАННЫЕ.', 'ЗУРХАЙ', 'ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ', 'ЛЮБОВЬ И ЗОЛОТО.', 'ЗУРХАЙ', 'СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ', 'ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ', 'НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ'.

Вторник, 14

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'ДОБРОЕ УТРО', 'НОВОСТИ', 'ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ', 'ЖИТЬ ЗДОРОВО', 'МОДНЫЙ ПРИГОВОР', 'СЕРДЦЕ МАРИИ', 'ФАЗЕНДА', 'ДРУГИЕ НОВОСТИ', 'ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ', 'ЖЖХ', 'ХОЧУ ЗНАТЬ', 'С МИХАИЛОМ ШИРВИНДТОМ НАТАЛЬЯ ВАРЛЕЙ. СКУЧНО БЕЗ ШУРИКА', 'ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ', 'МЕЖДУ НАМИ, ДЕВОЧКАМИ', 'ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!', 'ПУСТЬ ГОВОРЯТ', 'ВРЕМЯ', 'ДОМ ОБРАЗЦОВОГО СОДЕРЖАНИЯ', 'СУДЬБА НА ВЫБОР', 'НА НОЧЬ ГЛЯДЯ', 'ПРОКЛЯТАЯ', 'ДЖЕССИ СТОУН. НОЧНОЙ ВИЗИТ', 'ХОЧУ ЗНАТЬ', 'С МИХАИЛОМ ШИРВИНДТОМ'.

«РОССИЯ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'УТРО РОССИИ', 'ВЕСТИ, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО', 'ТАЙЗАН', 'УЛГУР', 'ТОК-ШОУ «О САМОМ ГЛАВНОМ»', 'КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ', '15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ', '15.30, 18.30, 20.40 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ', 'ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ', 'ЛЮБЛЮ, НЕ МОГУ!'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ', 'ЕФРОСИНЯ. ТАЕЖНАЯ ЛЮБОВЬ', 'КРОВИНУШКА', 'ДЕТЕКТИВНОЕ АГЕНТСТВО', 'ИВАН-ДА-МАРЬЯ', 'СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ', 'ПРЯМОЙ ЭФИР', 'ЦВЕТ ЧЕРЕМУХИ', 'СПЕЦИАЛЬНОЕ НАЗНАЧЕНИЕ', 'ВЕСТИ+', 'ЗАЛОЖНИЦЫ. МАРШАЛЬСКИЕ ЖЕНЫ'.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'НТВ УТРОМ', 'ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА', 'СЕГОДНЯ', 'ПРОФЕССИЯ - РЕПОРТЕР', 'ДО СУДА', 'СУД ПРИСЯЖНЫХ', 'СУДЕБНЫЙ ДЕТЕКТИВ', 'СРЕДЬ БЕЛА ДНЯ', 'С ВИКТОРОМ НАБУТОВЫМ 14.30 ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ', 'ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА', 'ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ.', 'ТОК-ШОУ С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ', 'ЗОЛОТОЙ ЗАПАС', 'ДОЗНАВАТЕЛЬ', 'СЕГОДНЯ. ИТОГИ', 'ПЛУХАРЬ. ВОЗВРАЩЕНИЕ', 'КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС', 'ЖИВУТ ЖЕ ЛЮДИ!', 'СКОРАЯ ПОМОЩЬ', 'ЧАС ВОЛКОВА'.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'ЕВРОНЬЮС', 'НАБЛЮДАТЕЛЬ', '18.30 Х/Ф «В КРУГЕ ПЕРВОМ»', 'ЦЕНА УСПЕХА', 'ПОЛИГЛОТ.', 'ИТАЛЬЯНСКИЙ С НУЛЯ ЗА 16 ЧАСОВ! №5', '19.55 Д/Ф «ЕГИПЕТ. ТАЙНЫ, СКРЫТЫЕ ПОД ЗЕМЛЕЙ», Д/Ф «ГИПОКРАТ».

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'СПЕКТАКЛЬ «СОЛЯРИС»', 'ГОСТЬ ИЗ БУДУЩЕГО.', 'ИСАИЯ БЕРЛИН', '17.30, 21.20 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ', 'ПОЗНАКОМЬТЕСЬ С ДЖОНОМ ДОУ', 'ГЕРАРД МЕРКАТОР', 'КОСМИЧЕСКАЯ ОДИССЕЯ. XXI ВЕК', 'НЕЗАБЫВАЕМЫЕ ГОЛОСА.', 'ИРИНА АРХИПОВА', 'КАК СОЗДАВАЛИСЬ ИМПЕРИИ. ВИЗАНТИЯ', 'ГЕНИИ И ЗЛОДЕИ.', 'НИКОЛАЙ ПУТИЛОВ', 'ДИАЛОГИ ВНЕ ВРЕМЕНИ', 'ОЛЕГ ТАБАКОВ. В ПОИСКАХ РАДОСТИ. ТЕАТРАЛЬНАЯ ПОВЕСТЬ В ПЯТИ ВЕЧЕРАХ.', 'ВЕЧЕР 2-И', 'ИВАН АЙВАЗОВСКИЙ', 'ЗАВТРА НЕ УМРЕТ НИКОГДА.', 'МУСОР ВЕЛИКИЙ И УЖАСНЫЙ', 'МОЙ СОСЕД - М.БУЛГАКОВ.', 'ХОРОШАЯ КВАРТИРА', 'Х/Ф «ЯСТРЕБ»', 'ФОРТЕПИАННЫЕ МИНИАТЮРЫ С.РАХМАНИНОВА. ИСПОЛНЯЕТ А.ГИНДИН. ПРОГРАММЫ, СОДЕРЖАЩИЕ СКРЫТЫЕ СУБТИТРЫ. СТР. 888 ТЕЛЕТЕКСТА. ДО 00.55'.

АРИГ УС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС', 'СПОРТ-ЭКСПРЕСС. ПОГОДА', '19.10 НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ', 'ВОЛШЕБНИК ИЗУМУРДНОГО ГОРОДА', '09.00, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА Т/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ЛОККИ ЛЕОНАРДА»', 'ЖИВАЯ МИШЕНЬ-2», 'ОТЧАЯННЫЕ 30-ЛЕТНИЕ', 'БЕНТО: ИНОПЛАНЕТНАЯ СВЕРХСИЛА', 'ОЗОРНЫЕ АНИМАШКИ', 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС.', 'МИРОВЫЕ НОВОСТИ', 'ПИНГВИНЫ ИЗ «МАДАГАСКАРА».

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'УНИВЕР', 'СПОРТ-ЭКСПРЕСС', 'ДОМ-2. LIVE', 'СУПЕРГЕНОЙСКОЕ КИНО', 'СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ', 'МИРОВЫЕ НОВОСТИ.', 'ПОГОДА', 'ТОЧКА ЗРЕНИЯ', 'ИНТЕРНЫ', 'КИНОСВИДАНИЕ', 'КОМЕДИ КЛАБ ЛУЧШЕЕ', 'ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ', 'ИСТИВИК'.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ.', 'ЗУРХАЙ', '09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00, 01.00 НОВОСТИ ДНЯ', 'ПРО-НОВОСТИ', '30.01.30 «СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ»', '20.20 Х/Ф «ОРУЖИЕ XX ВЕКА»', 'НОВОСТИ ДНЯ, «ЗУРХАЙ»', 'ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ', 'ПРО-НОВОСТИ.', 'ЗУРХАЙ', 'СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ.', 'КАК СКАЗАЛ ДЖИМ.', 'ЗУРХАЙ', 'ЛОЛИТА. БЕЗ КОМПЛЕКСОВ.', 'ЗУРХАЙ', '20.35 Т/С «СТРОГО НА ЮГ»', '18.50 «АБИТУРИЕНТ»', 'Х/Ф «ВЕЧНЫЙ ЗОВ»', 'М/Ф', 'КОМАНДА-МЕЧТА', 'МОСКВА МУЗЕЙНАЯ', 'ГУСАР НА КРЫШЕ.', 'ЗУРХАЙ', 'МОСКВА МУЗЕЙНАЯ.', 'ЗУРХАЙ', 'ЕВРОМАКС. ОКНО В ЕВРОПУ.', 'ЗУРХАЙ', 'ЗАЧАРОВАННЫЕ.', 'ЗУРХАЙ', 'ЛЮБОВЬ И ЗОЛОТО.', 'ЗУРХАЙ', 'ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ', 'НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ'.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include '07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ', 'МОЯ ПРЕКРАСНАЯ НАНЯ', 'ПАПИНЫ ДОЧКИ', 'ЧТО НОВЕНЬКОГО, СКУБИ ДУ?', 'СВЕТОФОР', 'МОЛОДОЖЕНЫ', 'МЕСТНОЕ ВРЕМЯ» НА СТС-БАЙКАЛ', 'КАРАМЕЛЬ', 'БЕЗ ВИНЫ ВИНОВАТАЯ', '6 КАДРОВ', 'ЛАРРИ КРАУН', 'ГАЛИЛЕО', 'ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ', 'ВОРОНИНЫ', 'ПРОКЛЯТИЕ ДЕРЕВНИ МИДВИЧ', 'ИЗРАЖЕНИЕ', 'ДОМОХОЗЯЙКА', 'ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ'.

5 КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include '11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 «СЕЙЧАС»', 'ШАНС НА ВЫЖИВАНИЕ', 'УТРО НА 5', 'ЗВЕРЬ, КОТОРЫЙ СПАС МНЕ ЖИЗНЬ', 'СЛЕПОЙ-2», 'ПРОДОЛЖЕНИЕ СЕРИАЛА 19.00 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»', 'ЗЕЛОТО', 'ДЕТЕКТИВЫ. ИНФАРКТ', 'ДЕТЕКТИВЫ.', 'НЕ РОЙ ДРУГОМУ ЯМУ', 'ДЕТЕКТИВЫ. ПОДЖОГ', 'СЛЕД. СНЕГОВИК', 'СЛЕД. СЛАДКИЙ СОН', 'ГОРЯЧИЙ СНЕГ', 'СЛУЧАЙ НА ШАХТЕ ВО-СЕМЬ', 'СЕРДЦУ НЕ ПРИКАЖЕШЬ', 'ЭКСПЕРИМЕНТ-2'.

Среда, 15

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'ДОБРОЕ УТРО', 'НОВОСТИ', 'ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ', 'ЖИТЬ ЗДОРОВО', 'МОДНЫЙ ПРИГОВОР', 'СЕРДЦЕ МАРИИ', 'ФАЗЕНДА', 'ДРУГИЕ НОВОСТИ', 'ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ', 'ЖЖХ', 'ХОЧУ ЗНАТЬ', 'С МИХАИЛОМ ШИРВИНДТОМ АЛЕКСАНДР ДОМОГАРОВ. ИСПОВЕДЬ ОДИНОКОГО МУЖЧИНЫ', 'ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ', 'МЕЖДУ НАМИ, ДЕВОЧКАМИ', 'ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!', 'ПУСТЬ ГОВОРЯТ', 'ВРЕМЯ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'ДОМ ОБРАЗЦОВОГО СОДЕРЖАНИЯ', 'СУДЬБА НА ВЫБОР', 'НА НОЧЬ ГЛЯДЯ', 'ПРИВЕТ-ПОКА', 'ЛЮБИТЕЛИ ИСТОРИИ'.

«РОССИЯ»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'УТРО РОССИИ', 'ВЕСТИ, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО', 'С НОВЫМ ДОМОМ!', 'ТОК-ШОУ «О САМОМ ГЛАВНОМ»', 'КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ', '15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ', '15.30, 18.30, 20.40 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ', 'ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ', 'ЛЮБЛЮ, НЕ МОГУ!', 'ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ ТАЕЖНАЯ ЛЮБОВЬ', 'КРОВИНУШКА', 'ИСКУШЕНИЕ'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'ПРЯМОЙ ЭФИР', 'СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ', 'ЦВЕТ ЧЕРЕМУХИ', 'ГОРОДОК. ДАЙДЖЕСТ ФУТБОЛ. ТОВАРИЩЕСКИЙ МАТЧ. РОССИЯ - КОТ-ДИВАУР. ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ ИЗ РОССИИ', 'ВЕСТИ+', 'АЙ ЭМ БОНК. НАТАЛЬЯ БОНК. ИСТОРИЯ ОДНОГО УЧЕБНИКА'.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'НТВ УТРОМ', 'ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА', 'СЕГОДНЯ', 'ПРОФЕССИЯ - РЕПОРТЕР', 'ДО СУДА', 'СУД ПРИСЯЖНЫХ', 'СУДЕБНЫЙ ДЕТЕКТИВ', 'СРЕДЬ БЕЛА ДНЯ', 'С ВИКТОРОМ НАБУТОВЫМ 14.30 ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ', 'ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА'.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ.', 'ТОК-ШОУ С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ', 'ЗОЛОТОЙ ЗАПАС', 'ДОЗНАВАТЕЛЬ', 'СЕГОДНЯ. ИТОГИ', 'ПЛУХАРЬ. ВОЗВРАЩЕНИЕ', 'ДАЧНЫЙ ОТВЕТ', 'ЖИВУТ ЖЕ ЛЮДИ!', 'СКОРАЯ ПОМОЩЬ', 'ЧАС ВОЛКОВА'.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Programs include 'ЕВРОНЬЮС', 'НАБЛЮДАТЕЛЬ', '18.30 Х/Ф «В КРУГЕ ПЕРВОМ»', 'ИСТОРИИ В ФАРФОРЕ.', 'ПОД ЦАРСКИМ ВЕНЗЕЛЕМ', 'ПОЛИГЛОТ.', 'ИТАЛЬЯНСКИЙ С НУЛЯ ЗА 16 ЧАСОВ! №6', 'Д/Ф «ЕГИПЕТ. ТАЙНЫ, СКРЫТЫЕ ПОД ЗЕМЛЕЙ», 'ГБЕРЛИОЗ. ФРАГМЕНТЫ ДРАМАТИЧЕСКОЙ СИМФОНИИ «РОМЕО И ДЖУЛЬЕТТА» - ПРОГРАММЫ, СОДЕРЖАЩИЕ СКРЫТЫЕ СУБТИТРЫ. СТР. 888 ТЕЛЕТЕКСТА. ДО 00.55'.

2012 он – РОССИИН ТҮҮХЫН ЖЭЛ

ЛУГШАХААН ҺАЙХАН НЮТАГТА

Мүнөө үедэ Лугшахаан нютагта ажаһууадай элинсэг хулинсагууд Дагальжан гэжэ газарта бүүсаараа ажаһуудаг байгаа. “Дахуулжа” гэхэн буряад үгэһөө нютагай нэрэ гараһан түүхэтэй. 1927 ондо “Улаан ошон” гэжэ колхоз эндэ байгуулагдахадань, Лугшахаан руу хүнүүд нүүһэн юм. Эвенк хэлэнһээ түргэн горхон гэжэ оршуулагдадаг байна. Харин Дагальжан гэжэ газарта мал харадаг үбэлжөөнүүд үлэнхэн байна.

КИРОВЭЙ НЭРЭМЖЭТЭ КОЛХОЗОЙ БАЙГУУЛАГДАХАН ТҮҮХЭ

1929 ондо Лугшахаан нютагта шэнэ байдал эхилээ. Лугшахаан голой хоёр талаар бээ даһан хамтын хоёр ажахы тиихэдэ байгуулагдаа. Баруун таладань хамтаараа газар элдүүрилхэ нүхэсэл, зүүн таладань “Ошон” гэжэ коммуна байгуулагдаһан түүхэтэй. Коммуны түрүүлэгшээр Санжи Бадмаевич Бадмаевич хунгагдаһан байна. Коммунын гэшүүд хубиингаа зөөри хамтадаһан байгаа. Урда булаг гэжэ газарта “Улаан ошон” нүхэсэлэй урдахи отделени тогтоогдоһон байгаа. Тэрэнэй түрүүлэгшээр Ринчин Засулович Боянов томилогдоһон байгаа. Харин Баруун булаг гэжэ газарта “Улаан түг” гэхэн ТОЗ байгуулагдаһан түүхэтэй. Тэрэнэй түрүүлэгшээр Цырен Норбоевич Цыренжапов томилогдоһон байгаа. Харин Зүүн булаг гэжэ газарта хамтын ажахын үшөө нэгэ хубинь байгаа.

1933 ондо коммунынуурида бүхы коммунарнууд, тиихэдэ газар элдүүрилхэ талаар байгуулагдаһан хамтын нүхэсэлнүүд нэгдүүлэгдэжэ, Кировэй нэрэмжэтэ колхоз байгуулаһан байна. Энэ колхоздо түрүүшээр малай байра байдал ехээр түхээржэ эхилһэн юм. Үхэрэй дал, тугалай байра, хонидой хашаа болон бусад барилганууд хэгдэһэн байна. Хүнтэйн талада полевой стан, столово, механизаторнуудай унтаха корпус, хоёр томо амбаар баригдаһан байна. Энэ колхоздо һү һаалин дүрбэн фермэ байгаа. Мужаан, Буршалай, Сордо, Роман гэжэ нэршэһэн газарта тэдэн оршодог хэн.

1952 оной март нарада Лугшахаанай Кировэй нэрэмжэтэ, тиихэдэ Уланай Ленинэй нэрэмжэтэ колхозууд нэгдэһэн түүхэтэй. Нэгдэхэгдэһэн колхоз Ленинэй нэрэмжэтэ болгогдоһон байна. Энэ хамтаралай һүүлдэ Улан тосхон Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой түб бүүса болгогдоо. Ишэ конторо, амбулатори, магазин, хүүдинсэ нүүгдэһэн байна. Тиихэдэ пилорамашье эндэ түхээрэгдээ.

1948 оной хабар Баргажанай голдо, мүн бүхы республика доторшые баяртай мэдээсэл абтаа. СССР-эй Верховно Советэй Президиумэй 1948 оной мартын 29-нэй зарлигаар Буряад-Монголой АССР-эй хүдөө ажахын 17 түрүүшүүлдэ Социалис Ажалай Геройн нэрэ зэргэ олгогдоһон байгаа. Үндэр ургаса хуряажа абадаг байһан 17 Социалис Ажалай Геройнуудай дунда 12-ын Баргажан голой түлөөлэгшэд байгаа. Таряанай элбэг баян ургаса ургуулжа суурхагшад гурбанинь Уланай сомоной Советэй Кировэй нэрэмжэтэ

колхозой түлөөлэгшэд байгаа. Нэрлэбэл, тэрэ үедэ колхозой түрүүлэгшэ байһан Радна Сагалаевич Бубеев, таряан ажалай бригадын бригадир байһан Ринчин Ванюшкевич Эрдыниев, тиихэдэ звеногой бригадир Санжижап Баяндуевич Чойропов болоно. Кировэй нэрэмжэтэ колхоз тэрэ үедэ 478 гектар талмайһаа 7500 центнер шэниисэ хуряажа абаһан байгаа. Энэнь гектарай 15 центнертэ хүрөө. Иимэ ургаса энэ дайдада түрүүшынхией хуряагдажа абтаһан байгаа.

ДУРАСХААЛЫНЬ МҮНХЭ

Бүхы совет арадтай хамта лугшахаанайхид Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнда хабдажа, хариин дайсаднаа түрэл дайдаа хамгаалалсаа. Кутузовай III шатын, Улаан Одоной орденээр шагнадаһан Цыдып Шоноев Орёл хото шадар дайсадтай баатарлигаар тэмсэжэ, ами наһаяа алдаһан юм. Тиихэдэ подполковник нэрэ зэргэтэй болоод ябаһан Андрей, стрелково батальонной политрук ябаһан Доржо, комсомолой Баргажанай райкомой секретарь байһан Гатап Бояновууд баһал дайнай газарһаа амиды бусаха заяагүй байгаа.

Дайнай жэлнүүдэй иимэ дурсалганууд нютагай зоной ханаа сэдхэлдэ үлэнхэй. Эсэгэ хүбүүн хоёр түмэр заммай перегон дээрэ фронтын газарта уулзашоо гэдэг. Эсэгэнь Цырен Маланов, хүбүүниинь Цыден Цыренов хүлээгдээгүйгөөр дайнай газарта уулзаад, тэбэрлэжэ үрдээд лэ байхадань, паровоз хуугайлаад, хахасаха баатай болоо. Дахинаа тэдэ уулзаагүй гэдэг.

Консервын гадар саарһан дээрэ бэшгдэһэн иимэ мэдээн Батожап Тогоновто хабаатай. “Үглөөдэр добтолгодо орохоннай. Байһан газарайнгаа хаяг мэдэнгүйб, удаадахи бэшг соогоо бэшэхэб” гэжэ тэрэ бэшэһэн байгаа. Лугшахаан нютагай баатар хубүүн хариин газарта ами наһаяа алдаа. Түрэл нютагаа баһал бусажа ерээгүй.

Сэрэгэй ехэ бүридэлгын данса бэшгүүд соо Лугшахаан нютагай багша байһан Санжи Бухаевай комсомолой гэшүүн байһан билет олдоо гэдэг. Энэ хүн баһал дайнай газарһаа нютагаа бусажа ерэхэ үйлгүй байгаа.

Тиихэдэ энэ нютагаа аха дүүнэр Доржо, Чойроп, Дугар Ринчиновүүд, аха дүүнэр Дамба болон Гарма Очировууд дайнда ошоод, бусажа ерээгүй. Эдэ болон бусад сэрэгшэдэй дурасхаал мүнхэлжэ, Лугшахаан нютагта хүшөө бодхоогдонхой.

Дайнай үедэ гэхэ гү, али 1943 ондо Лугшахаан нютагаархид ерээдүй үетэндөө ханаагаа зобожо, эхин хургуули нээһэн юм. Дайнай

хүшэр хүндэ жэлнүүд байгашье хаань, Кировэй нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшэ Радна Сагалаевич Бубеевэй ударидалга доро Лугшахаанай эхин хургуули сентябрь нарада нээгдээ. Бишыхан лугшахаанайхид ондоо тээшээ ябахаяа болижо, нютаг дээрээ нураха аргатай болоо хэн.

1943-1944 онуудта Лина Дамдиновна Лыгденова хургуулиин түрүүшын хүтэлбэрлэгшэ, харин Евдокия Цыреновна Доржиева багша байгаа. Энэ хургуулида хоёр халаанда үхибүүд нэгдэхихээ дүрбэдэхи хүрэтэр нурадаг байгаа. Энэ хургуулиин түрүүшын нурагшадые нэрлэе: В.Б.Буралов, Ж.Х.Дашиев, Б.А.Ухинов, Д.Т.Цыремпилов, Х.Э.Ангаров, Н.Б.Боянова, В.С.Очиров, В.Н.Майдарова, Д.Д.Ринчинов, М.И.Баяндуев, У.Ч.Баяндуев, М.Д.Ринчинова, С.Г.Очиров, Т.Р.Бубеева, В.Р.Бубеева, Б.Б.Линхоева болон бусад. Дайнай жэлнүүдтэ болон дайнай һүүлээрхи жэлнүүдтэ энэ хургуулида даагшаар Доржи Будаевич Цыденов хүдэлөө.

Тиихэдэ 1944 онһоо 1947 он хүрэтэр Мария Афанасьевна Олзоева хүдэлһэн байна. Удаадахи жэлнүүдтэнь хургуулиие даагшаар Д.Л.Ламажапов, Б.П.Эрдыниев, Д.У.Шоноев, С.Ц.Гармаева, О.Р.Халудорова, Д.Г.Цыдыпов, А.А.Талхаева, В.Э.Бадмаев, С.Б.Ухинова, Г.Б.Найданова гэгшэд хүдэлөө. Харин энэ хургуулида 1945 онһоо эхилээд багшалһан багшанарые нэрлэхэдэ, Б.Г.Чимитцыренова, Ц.М.Цыренова, С.Б.Цыренова, Ч.Ц.Линхоева болон бусад болоно.

НЮТАГАА СУУРХУУЛАА

Баргажанай аймагай Лугшахаан гэжэ багахан нютагта Буряад ороноо холо ойгуур суурхуулаһан олон хүнүүд түрэнхэн байна. Ленинград хотын гүрэнэй медицина институт 1943 ондо дүүргээд, Буряад оронойнгоо элүүрье хамгаалгын халбарид олон удаан жэлдэ хүдэлһэн, элүүрье хамгаалгын министрээр 1948 ондо томилогдоһон Вера Ринчиновна Боянова 1913 ондо Лугшахаан нютагта түрэнхэн намтартай. Энэ хүн республиканска больницын барилга

үүсхэһэн ехэ габьяатай. РСФСР-эй Верховно Советэй депутатаар гурба дахин хунгагдаһан, Буряадай АССР-эй Верховно Советэй депутатаар хоёр дахин хунгагдаһан, Сталинай нэрэмжэтэ шангай лауреат болоһон, Ленинэй орденээр, Ажалай Улаан Тугай хоёр орденээр шагнадаһан, Буряадай оперо болон баледэй театрай уран һайханай хүтэлбэрлэгшөөр, режиссёрор хүдэлһэн Гомбо Цыдынжапович Цыдынжапов 1905 ондо энэ нютагта түрэнхэн байна.

Вильнюс хотодо гүрэнэй аюулгүй байдалай хорооной хургуули дүүргээд, гүрэнэй аюулгүй байдал хамгаалха албан зургаануудта хүдэлһэн, 1985 онһоо Буряадай АССР-эй соёлой министр байһан, Буряадай АССР-эй Верховно Советэй депутатаар хунгагдаһан Доржо Тибашкевич Цыремпилов 1937 ондо Лугшахаан нютагта түрэнхэн байна. Тэрэнэй нэрэ нютагайн гол үйлсэдэ олгогдонхой. Тэрэнэй аха Бадма Тибашкевич Цыремпилов “Буряад үнэн” сониной редакцияда табяад жэл шахуу хүдэлһэн габьяатай.

Энэл нютагта Буря-

адай элүүрье хамгаалгын халбариие эмхидхэгшэдэй нэгэн, врач-офтальмолог, Буряадай АССР-эй габьяата врач Надежда Бужиглаевна Боянова түрэнхэн байна. Нютагаархидын хаяхан тэрэнэй түрэнхөөр 80 жэлэй ойн баярта зорюулагдаһан хэмжээ ябуулгануудые үнгэргөө, Лугшахаан нютагта тэрэнэй дурасхаал мүнхэлһэн стеллэ бодхоогдоо. Тиихэдэ хажуудань В.Р.Бояновагай дурасхаал мүнхэлһэн стеллэ зэргэлээд оршоно. Тиихэдэ Лугшахаан нютагай хуушан соёлой байшангай дэргэдэ энэ хоёр стеллэнэ гадна, Эсэгийн дайнаа бусаагүй нютагайнгаа хүбүүдэй дурасхаал мүнхэлһэн хүшөө оршоно. Энэл багта арба болон үшөөшье олон хүүгэдые түрэнхэн, наһанһаа нүгшэһэн Эхэ геройнуудай дурасхаал мүнхэлжэ, хүшөө табигданхай. Лугшахаанай ажаһуушад алдар солотой, габьяатай нютагаархидаа мартангүй, иигэжэ алдар нэрыень мүнхэлжэ, залуу үетэндөө хануулжа байдаг гэшээ.

Эльвира ДАМБАЕВА
хэблэлдэ бэлдэбэ.

Гунсэма ТУДУПОВА:

«ХҮН ЗОНДОО ТУҢАТАЙ БАЙХЫЕ ОРОЛДОДОГБИ»

Гушан гурбан гулбай Яруунаһаа гарбалтай сэбэр найхан хатан эхэнэр, Буряадай телевидениин бэ-лигтэй журналист, хэмжээ ябуулгануудай бэрхэ хүтэлэгшэ Гунсэма Тудупова республикадаа мэдээжэ болохоор үнинэй. Тэрэ телевиденидэ хүдэлжэ байгаа 12 жэлэй туршада нилээд олон һонирхолтой дамжуулгануудые бэлдэжэ, харагшадайнгаа дура сэдхэл булганхай. Сүг хүдэлдэг нүхэдын Гунсэмагаимнай шадахагүй юмэн үгы гэжэ онсолон тэмдэглэдэг. Энэнь тон зүйтэй: тэрэ шуран солбон, нюурамгай, харюусалга ехэтэй байхаһаа гадна дорюун зоригтой, ямаршые ажалда диилдэсгүй хүн юм. Манай хөөрэлдөөн танай анхаралда.

- Гунсэма, дуратай ажалаа хэдэг хүн жаргалтай гэдэг. Энэ талаар өөр тухайгаа юун гэжэ байнаш?

- Үнэхөөрөөшье, ханаандаа таарама ажал хэхэдэ, сэдхэл дүүрэн байдаг. Журналистын ажал намда ехэ һонин. Буряад оронойнгоо нютаг нугануудаар ябажа, хүн зонтой танилсажа байхада хэды гоёб даа. Тиихэдэ би анхан эхин классуудай багшаар хүдэлһэнби, хоёр выпуск хээб. Мүнөө тэдэмни булта гэр бүлэтэйнүүд, зондоо туһатай хүнүүд болонхой. Энээгээрнь би омогорхдогби.

- Шини бэлдэһэн "Тайзан" гэнэн уран найханай дамжуулга "Алтарганын" хүрэл медальда хүртөө...

- Бүгэдэ буряадуудай энэ ехэ нааданай шан абаһандаа тон баяртайб. Найруулагша Туяна Ламажаповатай "Байгал" театрай ойн баярта зорюулан бэлдэбди. Тиихэдэ түүхыень харуулжа, ветеранууд тухайнь хөөрөһөн байнабди. Жэшэнь, Дандар Бадлуев 70-аад онуудта зүүн зүгэй хатарые яагаад гүйсэдхэдэг байгаа, мүнөө ямар болонхойб гэжэ мэтые зэргэсүүлжэ үзөөбди. "Тайзан" дамжуулганмай хорёод жэлэй

туршада гаража байна, манай мэдээжэ журналист Баир Цыренжапович Дамбаринчинов эхи табиһан юм. Мүнөө бидэ ээлжэлэн, тэрэнээ бэлдэнэбди.

- Үшөө ямар дамжуулгануудые хэдэгбши?

-Мэдээсэлэй дамжуулгануудые хүтэлбэрилнэб. Тиихэдэ һая ажалда ороод байхадаа, эхилэн хэһэн "Гуламта" дамжуулганмай гарахаяа болёод байһан аад, мүнөө һэргээгдээ. Энэ хадаа зүрхэндэм эгээл дүтэ дамжуулга гэшэ. Юуб гэбэл, буряад арадай ёһо заншал, урданай сэсэн һургаал заабари, дуун, хатар, ёохор – арадаймнай жэнхэни баялиг үргэн зондо харуулагдадаг. һүүлэй үедэ ород хэлэн дээрэ "Семья и дети Республики Бурятия" гэнэн дамжуулга зохёон бэлдэдэг болооб. Эндэ гэр бүлэ, гэшүүдэйн харилсаан, хүүгэдые хүмүүжүүлгэ мэтын асуудалнуудта анхарал хандуулагдана. Гадна үншэн үхибүүд тухай тусхай гаршаг нээжэ, тэдэниие эжы абатай болгохо зорилго табинхайб. Иигэжэ дуратай ажалайнгаа хүн зондо туһатай байхыень оролдоноб.

- Телевидениин журналистын ябадалын ехэ гэжэ мэдэнэбди. Харин ши гол

ажалайнгаа хажуугаар элдэб янзын хэмжээ ябуулгануудые хүтэлнэш. Эсэбэртэй бэшэ гү?

- Энэ хоёр ажалайнгаа хабсаршахада гү, али амаралтаггүйгөөр хүдэлхэдөө, нилээд эсэдэгби. Теэд бэшэ яахабиб? Нэгэтэ ажалдаа ехээр дарагдашоод, эгшэ нүхэртөө эсэб гэжэ хэлэхэдэмни, иигэжэ заабарилаа һэн: "Эсэхэ ажалтай байһандаа баярлыш. Мүнөө хүдэлөөгүй һаа, бэшэ хээээ хүдэлхэ хүмши? Зарим зондо ажалшые олодоногүй ха юм". Тэрээнһээ хойшо би бээ шанга зэһэжэ, эсэбэб барибаб гэжэ гэмэрхээе болёоб.

- Телевиденидэ хүдэлдэг хадаа тусхай диетэ сахидат, тренажерно зал, массажай кабинет мэтын гоё газарнуудаар ябадаг ёһотойш...

- Үгы бэд даа. Буряад хадаа мяхашаб, хүдөөгэй хадаа шэрхиб, харин ажални – одоол тренажерно зал гэшэ. Мяханда дуратай байхынгаа хажуугаар даһалһан өөхэнһөө арсадаггүйб, харта-абхашаб. Зүгөөр торт, пирожно мэтые баһаа хойшо бай тоодоггүйб. Эдэтнай одоол хуниие таргалуулдаг ха юм. Тиихэдэ тэрэ элдэбын гоё-гоё газараар ябаха сүлөөм болодоггүй. Табан үдэрэй туршада ажалдаа урагша-хойшоо гүйхэш, амаралтын үдэрнүүдтэ концертнуудые хүтэлөөб гэжэ баһал хүл дээрэ үнгэргэхэш. Сүлөө сагай гарбал, түүхэтэ фильмнуудые харадагби, номуудые уншадагби.

- Гунсэма, һайн даа, саашанхи ажалдаш амжалтануудые хүсэнэб.

Дьжжит МАРХАДАЕВА.

Светлана ЖИГЖИТОВА:

«ДУРАТАЙ АЖАЛАА ТОН ЕХЭЭР СЭГНЭНЭБ»

Олонхимнай түрэл хэлэнэйнгээ гоё найханиие ехэл болоходоо оёордог, болбосорходоол сэгнэжэ эхилдэг гэшэ ааб даа. Харин буряад дамжуулгануудые хүтэлэгшэ, журналист Светлана Жигжитовагай сэдхэлдэ энэ мэдэрэл бага наһанһаань хойшо бүрилдэжэ эхилээ. Үшөө һургуулида һуража байха үедөө тэрэ буряад үгын гүнзэгий удхые, уян нугархай үгүүлбэриие ойлгодо абаһан юм. Энэнь мүнөө журналистын ажалда нилээд туһатай байдаг. Светлана Жигжитоватай хэһэн хөөрэлдөө уншагшадтаа дурадханабди.

- Светлана, телевидениин журналистын мэргэжэл – бага наһанайш хүсэл гү?

- Үгы. Багша болохоб гэжэ ходол ханагша һэм. БГУ-гай буряад хэлэ бэшгэй факультэдтэ һуража гараад, богонихон болзор соо багшалааб. Теэд хүүгэдтэ зааха гэшэ бодото дээрэ хүндэ байшоо: харюусалгань ехэ, салингынь бага. Тиймэһээ 2001 ондо Буряадай телевидениин буряад дамжуулгануудай редакцияда ажалда ороод, арбан нэгэн жэлэй туршада яһала таараад хүдэлжэ байнаб. Энэ ажалаа би тон ехээр сэгнэдэгби. Юундэб гэхэдэ, аба эжынгээ гэрэлтэ дурасхаалыень мүнхэлжэ ябаха аргатайб. Хадамда гарадшые, обогоо һэлгээгүйб. Гэртэхимни аймаг соогоо хүндэтэй зон байгаа. Бидэ, табан басагадын, нэрыень дээрэ үргөөд ябахаяа оролдодогбди.

- Ши оюутан байхадаа, "Буряад үнэн" сониндо штатнабэшэ корреспондентээр хүдэлдэг байгааш. Телевидени сонин хоёрые зэргэсүүлээд үзэхэдэ, алиниинь хүндэ бэ?

- Намда телевидениин журналистын ажал хүндэ гэжэ ханагдана. Телекамерын урда дуугарха гэшэ бэлэн хэрэг бэшэ, мэгдэхшые сагууд дайралдадаг. Гадна түргэн шууд мэдээсэл бэлдэхэ хэрэгтэй. Тиихэ-

лээрээ оператор, найруулагша, монтажер, абяа найруулагша гээд булта хүдэлнэбди. Сониной журналистын ажал баһал өөрын онсо бэрхэшээлнүүдтэй юм ааб даа. Хэрбээ телевидениин хэлэнэй яряанай хэлэндэ дүтэрхышэг һаань, сониндо литературна хэлэн хэрэглэгдэдэг, мүн грамматика онсо һуури эзэлдэг.

- Светлана, бэлдэдэг дамжуулганууд тухайгаа хөөржэ үгыш даа.

- һая ажалда ороод байхадаа, "Хүдөө нютаг", "Бамбаахай" хэдэг һэм. Мүнөө мэдээсэлэй-шэнжэлхы "Сагай суурян" дамжуулга хүтэлнэб. Студидаа засаг зургаанай түлөөлэгшэдые урижа, ямар нэгэн асуудалаар хөөрэлдөө эмхидхэжэ, телевизор харагшадтаа тайлбарилжа үгэнэб. Илангаяа хүн зоной ажабайдалда хабаатай шиидхэгдээгүй асуудалнуудта анхарал хандуулхаяа оролдодогби. Энэ дамжуулга бэлдэхэдэ, олон бэрхэшээлнүүд дайралдадаг гэжэ тэмдэглэхэ байнаб. Юуб гэбэл, буряадаар дуугарха хүнүүд, илангаяа гүрэнэй албанай тушаалтад үсөөн ха юм. Теэдшые студи соо хөөрэлдөө эмхидхэхэ гэшэ интервью абаһанһаа нилээд орёо.

- Заримдаа "Сагай суурян" сэхээр дамжуулагдадаг. Мэгдэдэг гүш?

- Средада "Россия-24" кана-

лаар манай бүхы дамжуулганууд ехэнхидэ сэхээр гарадаг. Иимэ дамжуулга хүтэлхэдэ, харюусалгатайшые, ашаг үрэтэйшые. Эртээнһээ буулгагдаһан дамжуулгада ямар нэгэн зүйлэй хэлсэгдэнгүй үлэшэхэ муутай һаань, сэхэ дамжуулган үедэ харагшад телефоноор хонходожо, һонирхоһон асуудалаа табиха аргатай. Би түрүүшгээр нилээд мэгдэдэг һэм. Мүнөө яһала дадабашые, эфир бүхэнэй урда нилээд бээ эһэдэгби. Хэрбээ айлшадтаа мэгдэнээнэ харуулжархёо һааш, тэдэшни баһал айгаад, заабол алдажа эхилдэг гү, али бүри дуугаржа шадахааа болишодог.

- Ши хоёр хүүгэдтэйш. Буряад хэлэтэй гү?

- Хэншые хадаа үхибүүндээ һайн хүмүүжүүлгэ үгэхээ оролдодог гэшэ ааб даа. Харин һайн хүмүүжүүлгэ хадаа, минии һанамжаар, нэн түрүүн түрэл хэлэнэй мэдэс дээрэ үндэһэлдэг. Тиймэһээ би үхибүүдтээ энэ талаар эрид шанга эрилтэтэйб. Хэрбээ намда ородоор хандаа һаань, ойлгоногүйб гэжэ хэлээд, хөөрэлдэжэ үгэдэггүйб. Хүүгэдээ түрэл хэлэндэнь һургадаггүй гэртэхин ехэл алдуу хэнэ гэжэ ханадагби.

Дьжжит МАРХАДАЕВА.
БГТРК-гай архивһаа абаһан фото.

«Баян Сүмбэрэй» баян намтар

ЁОХОРОЙ НААДАНДА ЭРХИМ ТҮРҮҮЛЭЭ

Арадай аман зохёолой “Баян Сүмбэр” гэхэн ансамбль 1974 онгоо Хэжэнгэ нютагта бии болгогдоһон. Буряад Республикын болон Россиин Федерациин соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ, Буряад Республикын Гүрэнэй шангай лауреат Пылма Цыреновна Доржиева энэ ансамблиин эхи табиһан хүн гээшэ. Хэдэн жэлэй турша-

да эрхимээр ажаллажа, “Баян Сүмбэрэй” хүгжэлтэдэ ехээн нүлөө оруулаад, 1996 ондо Зүүн Сибириин соёлой академие дүүргэһэн Дугарма Цыдыповна Жамсарановада хүтэлбэрилэгшын харюусалгата уялгага дамжуулһан юм. Нүүлэй жэлнүүдтэ ансамбль дээдэ хүгжэлтын харгыда гаранхай. Дугарма Цыдыповна иигэжэ хөөрөбэ:

- Манай ансамбльда ехэ олон залуушуул ябадаг болонхой. Найдэр бүхэндэ шэнэ сценари бэшгэдэжэ, арадай дуунай, ёһо заншалай шэглэлнүүд шэнэлэгдэн бүридхэгдэдэг. Аймагайнгаа уран найханай бүлэгүүдтэ гэгээрүүлгын болон эмхидхэлэй ажалда туһа хүргэдэг гээшэбди. Арадай дуу хүгжэмдэ, элдэб шэнэ маягаар хүгжэм аялгада нургажа, нютаг бүхэнэй дуулаха заншалнуудтай танилсуулдаг гээшэбди.

“Баян Сүмбэр” ансамбль ганса аймаг дотороо бэшэ, республикада болон бури холуур мэдээжэ болонхой. Тиймэһээ республикын болон уласхоорондын элдэб хэмжээ ябуулгануудта эдэбхитэй хабаададаг. “Байкал - жемчужина мира” гэхэн уласхоорондын симпозиумдо, “Байгалай дэргэдэ” гэжэ фестивалда, “Диалог культур-путя мира” гэхэн уласхоорондын фестивалда, мүн Ази болон Номгон далайн регионуудай гүрэнүүдэй үндэлэтэдэй

хатарай “Венок дружбы” гэхэн уласхоорондын конкурсдо эдэбхитэйгээр хабаадаа. Тэрэнһээ гадуур республикын хэмжээндэ саг үргэлжэ эмхидхэгдэдэг “Буряадай нэгэ үдэр”, “Алтан гургалдай”, “Еохорой хүни” гэхэн харалгануудта, ба элдэб найдэрнүүдтэ хабаадалсадаг.

“Нангин долоон нуурнуудтай хизаарай буряад дайдын арадуудай уг унгийн найдэр” гэхэн регион хоорондын фестивалда хабаадаа һэн. Эндэ ансамбль, бүлэг бүхэн аймагайнгаа заншалта дуу хатар, аман угын, нааданай баялигтай хубалдажа, түрэнгэ нютагаа, түрэл хизаарайнгаа үзэсхэлэн найхан байгаали магтан түүрээгээ. Уламжалан, Хэжэнгын аймагай энэ ансамбль Ивановска областиин Вичуга хотодо үнгэрһэн хүдөөгэй театральна бүлгэмүүдэй “Театральные встречи в провинции” гэхэн бүхэроссийн фестивалин баярта хабаадажа, буряад арадай ёһо заншал, соёл түүхэтэй арад зониие танилсуулһан байха юм. “Талын ду-

унай үлгы - Хэжэнгэ” гэхэн фильм бүтээлгэндэ эдэбхитэй хабаадалсаа. Зохёохы ажалай баян намтартай тус коллектив мүнөө жэл үнгэргэгдэһэн 12-дугаар Пандида хамба лама Даша-Доржо Этигэловэй 160 жэлэйн ой баярта эдэбхитэй хабаадажа, дипломоор шагнагдаһан байха юм. Мүн лэ эндэ хаяхан үнгэрһэн “Еохорой хүни” гэхэн заншалта харалганда түүрү хуури эзэлэ.

Мүнөө жэлэй ёохорой наадан арба мянган харагшадые багтаажа шадаха хотын түб стадион дээрэ ехэ үргэн дэлисэтэйгөөр үнгэрөө. Фестивалиин түгэсхэл европынхидай маягаар, “гранд-ёхор” гэжэ нэрлэгдээ. Хари гүрэнһөө ерэнэн аяншалагшадые хабаадуулха зорилготой гэжэ ойлгосотой.

- Нүүлэй жэлнүүдтэ ёохор нааданай улам хүгжэжэ байһые тэмдэглэхээр. Ганса манай Буряад газарта бэшэ, хүршэ регионууд, гүрэнүүдтэ ехэ дэмжэгдэнэ. Олон зоной хабаадалгатай ёохор хатар-

та мүнөө үеын хатарай зүйлнүүд оруулагдажа, арадай хатар хүгжэнэ бшуу. Энэ талаар Хэжэнгын аймагай «Баян Сүмбэр» ансамблиин ажалье онсо тэмдэглэлтэй, - гэжэ Буряадай Гүрэнэй үндэлэтэдэй дуу хатарай “Байгал” гэхэн театрай уран найханай талаар хүтэлбэрилэгшэ Жаргал Жалсанов тэмдэглээ. “Байгал” театр энэ фестиваль эмхидхээ. Тэрэнэй хэлэнээр, «Еохорой хүни» гэхэн нааданда дүхэрилгэн хатардаг арадуудай түлөөлэгшэдые Россиин бусад регионуудһаа болон хари гүрэнүүдһээ уриха түсэбтэй. Мүн эмхидхэгшэд ёохор наадые дэлхэйн эгээл үргэн дүхэрилгэн хатар гээд, Гиннессэй дэбтэртэ оруулха хүсэлтэй.

Иимэ үндэр хэмжээндэ хабаадаһан Хэжэнгын аймагай “Баян Сүмбэр” ансамбль лауреадууд болоод, улам далижан, Бүгэдэ Буряадай уласхоорондын “Алтаргана” фестивалиин харалганда хабаадажа, дипломоор шагнагдаа. Энэ ансамбль 2006 онгоо республика дотороо шалгаржа, “Алтарганын” наадануудта Буряад орониие түлөөлөө. Мүнөө “Баян Сүмбэрэйхид” зохёохы ажалдаа шэнэ оньһо маяг бэдэржэ, хүгжэлтын дабаануудые амжалттай дабаха хүсэлтэй.

Цырегма САМПИЛОВА.
Дугарма
ЖАМСАРАНОВАГАЙ
гэр бүлын архивай фото.

“АЛТАРГАНА» АНСАМБЛЬ АГААР АЯНШАЛБА

15 жэлэй саана Улаан-Үдэ хотодо эрдэмтэд Е.Г.Пахутова, Р.Ж.Жалсанова, К.Б.Мохосоев гэгшэдэй оролдологдор «Алтаргана» гэжэ нэрэтэй ансамбль эмхидхэгдэ һэн. К.П.Мадасова ударидагшан байгаа. Унишье болонгүй энэ ансамблие залуу фортепианын багша Татьяна Владимировна Гунгаева хүтэлбэрилжэ эжилээ. Т.В.Гунгаева соёлой дээдэ нургуули Ленинград хотодо дүүргэнхэй, хоорой багшын мэргэжэлтэй юм. Е.Г.Пахутова - хүндэтэй староста, үндэр наһатай, найхан хоолойтой ажалай, багшын, эрдэмэй ветеранууд /20-ёод хүнүүд/ «Алтарганада» ябадаг юм. Арадай найдэрнүүдые угтуулан, концерт наада табидга, хоорнуудай фестивалда хабаададаг, халуун альга ташалганда хүртэдэг даа. Л.Л.Маркова /БГУ-гай багша/ дуунуудые зохёодог, жэшэнь, «Гимн Щучьему озеру». Саһаа урид наһа бараһан Соёл Будожанович Цымпиловэй зохёон «Алтаргана» гэжэ дууниинь ансамблиин гимн болонхой, концертынгээ эхиндэ гү, али түгэсхэлдэ дуулагдабди.

Бүгэдэ Буряадай «Алтаргана-2012» гэхэн уласхоорондын фестиваль - нааданда уран бэлигий конкурснуудта хабаадаха шэһэгүй һаа, «Алтаргана» ансамблиинхид микроавтобус абажа, алдар сууда гараһан Ага нютагай аажам талаар 4 хоног соо гүйлгэлдөөд, нютагаа бусаабди. Эдэ хэд гээшэб гээбэл: Т.В.Гунгаева - «Алтаргана» ансамблиин ударидагша. Хүгжэмэй 8-дахи нургуулин директор, Гэрэла Владимировна Дашапылова - бэлигтэй хүгжэмшэн, чанза-тенор, концертмейстер, Буряад Республикын соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ, Владимир Николаевич Шабанов - засагай дээдын зургаануудта ажаллаһан, Буряад Республикын габыята экономист, «Хүндэлэлэй Тэмдэг» орденотой, олон медаль, грамотатай, Софья Эрдыеевна Будаева - биологийн эрдэмэй кандидат, Буряад Республикын эрдэмэй габыята ажал

ябуулагша, Светлана Константиновна Павлова - БАМ-ай «Корчагинец» гэжэ ДК-гай директор ябаһан, соёлой хүдэлмэрилэгшэ, «Уртал» ансамбльтай буряад дуу хатар, аман үгэ Итали, Ирак, Иордани, Монгол, Хитад, Польшо, Германи гүрэнүүдэй зондо харуулаһан, Дмитрий Арьяевич Цыдыпов - «Алтаргана» ансамблиин солист, Москвагай багшын институт дүүргээд, БНЦ-дэ олон жэлдэ хүдэлһэн, Серафима Борисовна Булгатова - РСФСР-эй арадай гэгээрэлэй отличник, Ломоносовой нэрэмжэтэ орденотой, Ида Баировна Шангина - ажалай ветеран, инженер-строитель мэргэжэлтэй, Дулма Бальчиновна Очирова, Елизавета Николаевна Павлова - багшын ажалай ветеранууд, Любовь Бугдаевна Ботхоева - РСФСР-эй арадай гэгээрэлэй отличник, хамта дээрээ 14 хүн ябаабди. Заримнай «Алтарганада» ябаханаа гадна, БГУ-гай “Уртал” ансамбльда дууладаг.

Улаан-Үдэһөө июлиин 20-до үглөөнэй 8 сагта гараад, үдэһын 11 сагта /Шэтын сагаар/ хүрэхэ ошообди. Агын эмхидхэлэй хороной хүн БГУ-гай зохид буудалда хүргэжэ үгөө, үнэгүйхэнөөр тэндэ байгаабди. Үглөөдэрын 11 саһаа түб стадион дээрэ фестивалиин нээлгэндэ хабаадабабди. Хүн зон олон, хүжоу зугаатай, гоёор хубсалһан хүнүүд холын айшадаа хүндэлхэл ханаатай, хууриин үгышье байбал, хабшуулаад нуугты гэнэд. Равиль Гениатулин найдэрөөр амаршалба. Гоёо парад болобо. Монгол туургата арадуудай үндэлһэн хубсаһан, дуу хатар ямаршье гоёо даа, омогорхохоор лэ даа! Буряад арадайнгаа баян түүхэ, үндэр соёл, бэлиг талаан харуулаһан спектакль агынхид табая. Талмайгаар дүүрэн /хэдэн зуун хүн/ элдэб үнгын торгон хубсаһатай хүнүүд буряад угсатанайнгаа изагуур, урданай, мүнөөнэй ажабайдал, түүхэтэ үйлэ хэрэгүүдэй нэлгэсэниие харуулаһа гэжэ ойлгохоор. Хун шубуун гарбалтай, хуна модон сэргэтэй гээд лэ шубуудай хатар наада харуула, инаг дуранай сценэ илангага хүниие уяруула, залуухан сагаан хубсаһатай басагад хүрин хубсаһатай хүбүүд - сэрэгшэдтээ урда урдаһаа гүйлхэн ошожо уулзанад. Иимэ найхан, зохид зүжэг Ага нютагай Дулма Жамсоева /режиссер/ табая гэлсэнэд. Энэ спектакль урданай, бэһэлигий ба мүнөөнэй дуунуудай аялгаар шэмэглэгдэнхэй, зүжэг бүхэндэнь гүнзгэ үдхатай тайлбери үгэнүүд буряадаар, ородоор хэлэгдэжэл байгаа. Агын тамиршадтай талмай дээрэ гоёо буряад дэгэлтэй СССР-эй арадай артист М.Д.Кобзон «Үбсүүндэ сагаантай хүрин хээр» гэжэ дууе буряадһаа нэгэшье ондоо бэшээр дуулаба.

Шэтэ хотын ГТРК-гай дамжуулгын журналист В.Н.Шабановһаа интервью абаба. «Бидэ Улаан-Үдэһөө ерэнэн аяншадбди, айлашад гэхэдэ болохо даа. «Алтаргана» гэжэ нэрэтэй ансамбльда ябадаг үндэр наһатай, ветеранууды

наа, түрэл арадайнгаа түүхэ, дуу хүгжэм, хубсаһа хунар, ёһо заншал нэргээлгын хэрэгүүдтэ хубитаа оруулалсажа ябадагбди, - гээд Владимир Николаевич хөөрөжэ үгэбэ.

Үдэһөө хойшо автобусто нуужа, Дулдага, Алхана руу ошобобди. Алханын оройһоо бурьялан гаража байдаг аршаан хүрэхэ ерэхэбди. Агаарын аргагүй сээрээр анхилжа байгаа һэн. Жолоошомнай Агаяа бусаха байхадань, бишье бусашабаб. Нүхэдни тэндэ байра абажа, хүйтэн аршаанай торхо абаад, үглөөдэрын. Алхана ууладаа мүргэхээ хэлсэжэ байгаад һэн. Залуушуул бүхэли үдэртөө ябажа, үндэртэнь хүрэдэг байна.

Минии дүү басаганай басаган Дамдинова Жанна Бавасановна Агын бэри юм. Хандажаб Будаевагай зохёон киногой Бальжан хатан боложо наадаа һэн. Уеэлымни басаган Сергеева Валентина Цыдыповна Бада нютагай, Агын бэри, 15 үхибүүдые түрэхэ хүмүүжүүлһэн Эхэ-Герой элүүр энхэ, зол жаргалтай ябана даа. Эрхүүгэй университет хамта дүүргэһэн Галина Бадмаевна Дашанимаевадаа хүндэлүүлбэб, олон хүгшэдөөр арһа элдэжэ, шүрбэхэ туураа һэм гэжэ хөөрөбэ.

22-ой үглөөгүүр 10 саһаа Ага тосхоной соёлой түб соо «Арадай дуунай конкурсн» концерт харабаб. «Наян-Наваа» гэжэ дууе 5 солистнар дуулаа, «Байдан байдаа байдаалай Бада Его минии гү» гэшьеень «Буянтай, үгы һаа бултанай манай нютаг лэ» гээд дууланад. «Үншэн сагаан ботогон», «Хинган голой бульжуухай» гэхэн дуунуудые шагнахадаа, досоомни уяраа һэн. Агын Үндэлэтэнэй музей орожо харабаб. Хитадай Арадай Республикада байдаг зорюулһан стенднь ехэ нонин. Булун-Буйрай аймаг гэжэ бэшээгүй, Эвенкийскэ район гээд бэшэнхэй. Ехэ Хинган уулын баруун хойто зүгтэ 70 мянган буряадууд байдаг юм байна. «Хой» гэжэ мүрэнэйн эрьеэр үлэн үбһэн

ехээр ургадаг, кальций ехэтэй газар дэлхэй. 1781 ондо ород хүн Василий Татауров, буряад һамгатай, Агада гэр барижа, тосхоной эхи табая гэжэ мэдэбэб. Үдэһын 7 саһаа һүнин 12 болотор түрэлхидтээ хамта түб стадион дээрэ барилдаан, нур харбалган, гала-концерт хаража, һүүлдэнь аргагүй гоёо фейерверк болоо. И.Кобзон буряадаар «Тоонто нютаг», хамта 8 дууе дуулаа, Жаргалсайханай хүбүүн Чингис, Базарсадаевай басаган Эржэна, үшөө олон «одонууд» уран найханаар дуулаад һэн.

23-най үглөөгүүр Алханынгаа аршаан ошожо, нүхэдтээ нимлэбэбди. Тэдэмнай 7 саг соо ябажа, Дымчиг зулада эрэшүүл мүргөө, «Үдэн сүмье» гүльдираа, алтан субаргада мүргөө, үшөө дээшээ абиржа «Эхын Умайда» зальбараад, Мүнгэн горхонһоо аршаан залаад, эсэнхэй сусанхай бусаба-шьэ, тэрэ үдэшэндөө байһан 30-40 хүнүүдэй урда концерт наадая харуулжа, аршааншадые баярлуулһан байна. Буряад Республикын Сэлэнгын аймагаа амаржа байһан хүнүүд арһан гадартай ном ансамбльдамнай бэлгэлээ.

1992 ондо гэгээн түрэлтэ XIV-дугаар Далай лама агаараар нидэжэ ерээд, Алханын субаргые арамнайһан, Агын бүхы гол горходые ариудхаһан гээшэ. Далай ламын Алханада бууһанай һүүлээр «Эхын Умайда» мүргэхэдэ бороо ородог болонхой. Минии нүхэд бороодо нэбтэртэрээ сохюулаад ерээ.

Байгаалин бии болгоһон Алхана уулын сээрлиг хаяһаань мүргэбэб, анхан арбаад жэлэй саана зорюута ерэхэ мүргэһэн хадаа, ханаагаа амаруулаад ерээб даа. Багшамнай ханаһан хэрэгнай булта найнаар бүтэбэ, гэртээ ябахадмай болохо гээбэ. Дуунда дуратай хүнүүд хадаа, бүхы харгыдаа дуугаа хангыурдаад, Улаан-Үдээ баяртай, золтой бусаабди даа.

Цырендулма ЦЫРЕНДОРЖИЕВА,
Буряадай АССР-эй габыята багша, ажалай ветеран.

Россиин габьяата багша Б-М.Ц.БАЛЬЖИНИМАЕВАЙ 70 наһанай ойдо

ЭРЭ ХҮН ЗОРИҢОНДОО

Ажал хэрэгтээ зүрхэ сэдхэлээрээ дурлаһан, мэргэжлдээ үнэн сэхэ багша Бата-Мүнхэ Цоктоевич Бальжинимаев Агын Буряадай тойрог болон Забайкалийн хизаарһаа холо саагуур мэдээжэ болонхой.

Юрэдөөл, хургуулинуудта гол түлэб физкультурын багшанар лэ физическэ культура болон спорт урагшан дабшуулдаг гэшэ. Дайнай хүүлэй жэлнүүдтэ Агын тойрогой Шандалиин хургуулида Дашинима Дамдинжапов, Зэгбэ Бутитова, Содбо Гатапов, Санжимитаб Чимитдоржиев, Бата-Жаргал Жигмитов, Бата-Мүнхэ Бальжинимаев болон бусад үхибүүдэй бэеын тамирые хүгжөөхэ талаар ехэ ажал ябуулһан юм. Тиигэжэ тэдэ бага балшар хүбүүд, басагадые шамбай солбоноор, согтой хүхюунээр, бар хүсэтэйгөөр, хүбэлгэн бэрхээр хурган хүмүүжүүлдэг байгаа. Спортын олоной хабаадалгатай зүйлнүүдые, тусхайлбал, хүнгэн атлетикэ, сана, футбол, сэрэгэй-спортивна наадануудые хүгжөөлгэдэ анхаралаа ехээр хандуулдаг хэн. Багша, спортсмен, хоригшо Бата-Мүнхэ Цоктоевич БАЛЬЖИНИМАЕВ тухай хөөрэхэмни.

БАТА-МҮНХЭ хүбүүхэн 1942 ондо хара уһан Морин жэлдэ Шандалиин сомоной Ворошиловой нэрэмжэтэ колхозой гэшүүн Согтын Бальжинимын бүлэдэ түрэнэн юм. Дүү хүбүүнэйнгээ алтан дэлхэйдэ мүнделэн түрэхээ байхада, һамажаб эгэшэнь эхин хургуулида орохоёо бэлдэжэ байба.

Бата Бальжинимаев дунда хургуули түгэсхэнэйнгөө хүүлээр Шэтын багшанарай институтдай түүхын-хэлэ бэшэгэй факультетдэ хурахаа орожо, тэрэнэ 1963 ондо амжалтатайгаар дүүргээд, Зүдхэлийн долоон жэлэй хургуулида хүдэлжэ, ажал-айнгаа намтар эхилээ хэн. Жэл үнгэрхэдэ, Совет Армин албанда татагдаба. Хоёр жэлэй туршада алба хээд табигдахадаа, Агын 1-дэхи дунда хургуулида, удаань Сагаан-Уулын дунда хургуулида багшалаа бэлэй. Тэрэ үедэ ерээдүйтэй залуу хүнүүдые комсомолой гү, али партийна хүтэлбэрлхы тушаалда дэбжүүлдэг байгаа. Тиигэжэ Бата Цоктоевич Бальжинимаев ВЛКСМ-эй Дулдаргын райкомой нэгэдэхи секретаряар долоон жэлдэ хүдэлбэ. 1969-1976 онуудта оюутан, багша, сэрэгэй алба хаагша ябахандаа, бүлэгэй, багшанарай коллективэй, ротын комсомолой эхин эмхин секретарь байһан юм. 1976-1978 онуудта КПСС-эй Агын окружкомой пропаганда болон агитациин таһагай инструктораар хүдэлхэдөө, уласхоорондын асуудалаар лекторэй ажал ябуулдаг хэн. Хүүлээрнь Шандалиин Свердловой нэрэмжэтэ колхозой партийна организациин секретарь болоо хэн.

Хэдэн жэлэй туршада секретаряар ажаллаһанайнгаа хүүлээр Бата Цоктоевич 1986 онһоо 2002 он болотор нутагайнгаа дунда хургуулида олон жэлдэ амжалтатайгаар хүдэлжэ, эрдэм мэдэсээ үхибүүдтэ түхөөһэн байгаа. Ород хэлэ ба литература, түүхэ, ниигэм шудалалга болон физкультура хурагшадта зааба. Тэрэ ажал ябуулгадаа зохёохы ёһоор хандадаг хүн юм. 1990-ээд онуудта Бата Цоктоевич түрэл нутагайнгаа түүхээр өөрын программа зохёон байгаа. Шанда-

лиингаа дунда хургуулида туршалгын хэшээлнүүдые үнгэргэдэг хэн. Энэ программаараа тэрэ нээмэл хэшээлнүүдые Тугшанай, Табтаанайн, Үзөөнэй, Дулдаргын хургуулинуудта үнгэргэжэ, багшанар болон хурагшадые ехээр һонирхуулан, магтаал һайшаалда хүртэнэн алдартай.

1996-1997 онуудта Забайкалийн гүрэнэй багшанарай университетдэ уригдажа, түүхын факультетдэ бүхы табан курсда лекцинүүдые уншаа хэн. Энэ программын үндэһөөр 5-9-дэхи классуудай хурагшадтай үзэхэ "Түрэл нутагай түүхэ" гэнэн хуралсалай туһаламжа бэшэнхэй. Тэрэнэ Шэтэ, Улаан-Үдэ, Эрхүү, Москва болон Санкт-

Эдэ бүхы жэлнүүдтэ Бата-Мүнхэ Цоктоевич Бальжинимаев оронойнгоо Зэбсэгтэ Хүсэнүүдтэ алба хэхын тула бар хүсэтэй, зориг түгэс, эрмэлзэл ехэтэй үхибүүдые, залуушуулые, спортсменүүдые Эхэ орондоо дуратайгаар, интернациональна үзэл бодолтойгоор хүмүүжүүлгэдэ онсо анхаралаа хандуулдаг байна. Тиихэдэ хургуулинуудай багшанарай коллективүүдтэй, түрэлхидтэй, һаһа гүйсөөгүй үхибүүдэй хэрэгүүдые эрхилдэг комиссинуудтай, үндэр һаһатайшуулай соведүүдтэй, олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдтэй саг үргэлжэ харилсаа холбоо тогтоодог байна.

1990-дэхи онуудта СССР-эй арадай артист, профессор

тамирые хүгжөөхэ, тэдэниие физкультура болон спортдо дуратайгаар хүмүүжүүлхэ талаар горитой ажал ябуулдаг байгаа.

1997-1998 онуудта Б-М.Ц.Бальжинимаев Забайкалийн багшанарай университетдэй түүхын факультетдэ "хурагша залуушуулые нигүүлэхы һайхан сэдхэлтэйгээр, Эхэ орондоо дуратайгаар хүмүүжүүлгэдэ буряад арадай, Забайкалийн хизаарай түүхэ шудалалгын үүргэ" гэнэн темээр лекцинүүдые уншаһан байгаа.

2007 ондо "Үхибүүдтэ сэдхэлээрээ ханданаб" гэжэ тойрогой харалгада лауреат болоо хэн. 2008-2010 онуудта хасаг сэрэгүүдтэ залуушуулые үргэнөөр хабаадуула хүдэлөөндэ эдэбхитэйгээр хабаадаһан байгаа. 2010 оной июль һарада тэрэнэй табан шабинар Забайкалийн хизаарай суглуулагдамал командын бүридэлдэ оруулагдажа, урилдаагаар, гарай тулалдаагаар Краснодар хотодо үнгэргэгдэнэн хасаг залуушуулай бүхэроссиин нэгэдэхи спартакиадада хабаадаа хэн. Тиихэдэ Забайкалийн хизаарай команда урилдаагаар мурьсөөндэ гурбадахи һуури эзэлжэ, хүрэл медальда хүртэнэн байха юм.

Бата Цоктоевич элүүр энхэ байдалые олоной дунда нэбтэрүүлхэ, эдиршүүлэе, залуушуулые бэеын тамирай хэшээлнүүдтэ хабаадуула талаар статьянуудые районой, тойрогой ба хизаарай газетэнүүдтэ саг үргэлжэ толилуулан гаргуулжа бай-

алдартай. Тиигэжэ тэрэ залуушуулай болон эрэшүүлэй дунда боксоор Шэтэ хотын, областин оло дахин чемпион болоһон, бүхэроссиин, бүхэсоюзна мурьсөөнүүдтэ илалта туйлаһан байха юм. Тиигэжэ тэрэнэй бага наһанай хүсэлэн бэлэй бэлэй. Тэрэнэй хүтэлбэрлһэн секциһээ зуу гаран хүбүүд разрядуудые абаһан, зургаан хүн спортын мастер болоһон байха юм. Нима Дугаржапов, Очир Дамбиев болон бусад "Урожай" бүлгэмэй Россиин соведэй шанда хүртэнэн байгаа. Тэрэнэй бэлигтэй бэрхэ шаби Баяр Цыденов Россиин спортын мастер болонхой.

Бата Цоктоевич Бальжинимаев бүхэроссиин категориин судьягай нэрэ солодо хүртэнэн байна.

Үнэн шударгы, зохёохы ажал ябуулгынгаа түлөө Бата Цоктоевич Бальжинимаев "Россиин Федерациин габьяата багша" гэнэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэнхэй. Тэрэ "РСФСР-эй физическэ культурын отличник" юм.

-Бата Цоктоевиче гушаад жэлдэ мэдэхэб. Бэрхэ багша, хоригшо байһаараа тэрэ Забайкалийн хизаарта, Буряад Республикада боксоор эрхим бэрхэ тренер, судья гэжэ тоологдодог юм. Тэрэ багшанарай болон хурагшадтай дунда хүндэтэй. хурагшадые сэхэ сэбэр зантайгаар, Эхэ орондоо дуратайгаар хүмүүжүүлдэг, тэдэнэртэ ажал-адад шадабартай олгодог аха нүхэрнай гэшэ. Тиимэһээ бидэ тэрэниие бүхы зүрхэ сэдхэлһээ хүндэлдэгбди, гэжэ боксоор тренер-багша Б.А.Дондоков хөөрэнэ.

-Бата Цоктоевич Бальжинимаев манай эгээл дүршэлтэй багша, тренер гэшэ. Тэрэ спортсменүүдэй, хүүгэдэй спортын хургуулийн бүхы коллективэй нэрэ хүндые, аша туһые хамгаалдаг. Тэрэ ажал хэрэгтээ зохёохы ёһоор, уялгануудтаа үнэн сэхээр хандадаг, элдэб мурьсөөнүүдтэ хурагшадтайнгаа илалта туйлахын тула бүхы юмэ хэдэг, оролдодог хүн юм. Эхэ орондоо, тоонто нутагтаа дурлалые эдир хүбүүд, басагадта хүмүүжүүлдэг. Эгээл тиимэһээ Бата Цоктоевич "Россиин патриот" гэнэн медалаар һаяхан шагнадаһан байна, - гэжэ дүрэ буялдалгын барилдаагаар багша-тренер, СССР-эй спортын мастер Д.Гармаев үнэн зүрхэнһөө мэдүүлбэ.

Бата-Мүнхэ Цоктоевич Агын тойрогой, Забайкалийн хизаарай зоной этигэл найдалда, хүндэ ямбада хүртэнхэй.

Дала наһанай богһо албашье, Бата Цоктоевич Бальжинимаев эршэ хүсэн дундаа, зохёохы ажалтай түлэб хаһадаа ябана гэжэ хэлэлтэй. Имагтал иимэ хүнүүд ургажа ябаа залуу үетэнэй ухаан бодолдо һайхан үрэхэ тариха, тэдэнэй зүрхэ сэдхэлдэ үрма баяр асардаг, этигэл найдал түрүүлдэг гэшэ.

Бата-Мүнхэ ЖИГЖИТОВ,
журналист,
Россиин соёлой
габьяата
хүдэлмэрилгэшэ.

Шандалиин дунда хургуулийн багшанар

Петербургу хотонуудай дээдэ хургуулинуудай оюутадай үзэхэ хамһабариин материал болоһон гэшэ.

1995 ондо Агын тойрогой аттестационно комисси тэрээндэ "Дээдэ мэргэжэл шадабаритай түүхын багша" гэнэн нэрэ зэргэ олгоод, 1-дэхи дугаарай үнэмшэлгэ барюулаа хэн. Бата Цоктоевич "Агын Буряадай автономито тойрогой түүхэ" гэнэн ном бэшэнхэй.

2002 онһоо мүнөө болотор наһажаал багша Дулдаргын хүүгэдэй-эдиршүүлэй спортын хургуулида боксоор хоригшо-багшаар хүдэлдэг юм.

Иосиф Давыдович Кобзоной – Россиин Федерациин Гүрэнэй Дүүмын депутатда кандидатаар дэбжүүлэгдэхэдэ, Баяр Баясхаланович Жамсуевай Агын Буряадай автономито тойрогой Захиргаанай толгойлогшоор хунгагдахада, Бата Цоктоевич Бальжинимаев эдэнэй этигэмжэтэ ноур болоһон юм.

Дээдэ хургуулида хуража байһаһаа эхилээд, тэрэ 50 гаран жэлэй туршада мого нутагууд хоорондын ниитын, политическэ, соёлой ба спортын ажабайдалда эдэбхитэйгээр хабаадажа, хүбүүд, басагадай бэеын

даг. Тэрэ "XVII-XXI зуун жэлнүүдтэ Агын тойрогой тобо мэдээсэл" гэнэн энциклопедиин авторнуудай нэгэн юм. Бата Бальжинимаев Зүүн Забайкалийн, буряад арадай түүхээр 5 монографи бэшэнхэй. "Эдир боксёрые хорилгын онол арга" гэнэн программа 2000 ондо барлуулан гаргуулаа хэн.

Институтда хураха үедөө Бата Бальжинимаев бокс эрхилжэ, спортын мастерт кандидат болоһон, 1965 оной август һарада Волгоград хотодо үнгэргэгдэнэн эхэ мурьсөөндэ СССР-эй спортын мастерай норматив дүүргэнэн

АРИГ УС		СТС «БАЙКАЛ»		5 КАНАЛ	
07.00, 09.00, 23.00, 00.30	«ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА	16.45, 18.30	М/Ф «ЧЕРЕПАШКИ-НИНДЗЯ»	07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00	«СЕЙЧАС»
07.30	М/С «ВОЛШЕБНИК ИЗУМРУДНОГО ГОРОДА»	19.15, 20.00	20.30 Т/С «СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ»	07.10	Д/С «ШАНС НА ВЫЖИВАНИЕ»
07.50, 19.10	НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ	21.00, 22.25	«МИРОВЫЕ НОВОСТИ». ПОГОДА	08.00	«УТРО НА «5»
07.55	«СМЕШАРИКИ» НА «АРИГ УСЕ»	23.35	М/Ф «КОШКИН ДОМ»	11.30,	06.35 Д/С «ЗВЕРЬ, КОТОРЫЙ СПАС МНЕ ЖИЗНЬ»
08.00, 08.30	19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» Т/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ЛОККИ ЛЕОНАРДА»	01.00	Т/С «ИНТЕРНЫ»	11.45	Т/С «СЛЕПОЙ-2»
09.30	«V-ВИЗИТЕРЫ»	06.05,	Х/Ф «ОПЯТЬ ЭПИЧЕСКОЕ КИНО»	13.30	ПРОДОЛЖЕНИЕ СЕРИАЛА 19.00 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»
10.25	Д/Ф «ПОХУДЕЙ СО ЗВЕЗДОЙ-2»	06.30,	«КОМЕДИ КЛАБ» ЛУЧШЕЕ	17.00	Х/Ф «ГОРЯЧИЙ СНЕГ»
11.45	М/С «БЕН10: ИНОПЛАНЕТНАЯ СВЕРХСИЛА»	15.00, 16.00,	«ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ»	20.00	Т/С «ДЕТЕКТИВЫ». ПРОПАВШАЯ ДОЧЬ»
12.10	«ОЗОРНЫЕ АНИМАШКИ»	20.00	«ПРАКТИЧЕСКАЯ МАГИЯ»	20.30	Т/С «ДЕТЕКТИВЫ». АНГЕЛ СМЕРТИ»
12.40,	14.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». «МИРОВЫЕ НОВОСТИ»	07.00,	ТИВИКОМ	21.00	Т/С «ДЕТЕКТИВЫ». ПОЙМАТЬ КРОТА»
13.00	М/С «ПИНГВИНЫ ИЗ «МАДАГАСКАРА»	07.25,	20.00 «СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ». «ЗУРХАЙ»	21.30	Т/С «СЛЕД. КОРОЛЕВА МАРГО»
13.25	Т/С «УНИВЕР»	07.45,	09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00,	22.15	Т/С «СЛЕД. ХАЛЯВА (РОЗЫГРЫШ)»
14.20	«МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ»	08.00,	НОВОСТИ ДНЯ	23.25	Х/Ф «СЛУШАТЬ В ОТСЕКАХ»
14.30	«ДОМ-2. LIVE»	08.30,	«PRO-НОВОСТИ»	02.10	Х/Ф «ЛИЧНОЕ ДЕЛО СУДЬИ ИВАНОВОЙ»
		09.00,	23.30, 01.30 «СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ»	03.55	Т/С «СЕРДЦУ НЕ ПРИКАЖЕШЬ»
		10.05	20.20 Х/Ф «ОРУЖИЕ XX ВЕКА»		
			НОВОСТИ ДНЯ, «ЗУРХАЙ»		
			«ЕВРОМАКС. ОКНО В ЕВРОПУ»		
			«PRO-НОВОСТИ». «ЗУРХАЙ»		
			«СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ»		
			17.30 Т/С «КАК СКАЗАЛ ДЖИМ». «ЗУРХАЙ»		
			«ЛОЛИТА. БЕЗ КОМПЛЕКСОВ». «ЗУРХАЙ»		
			20.35 Т/С «СТРОГО НА ЮГ»		
			18.55 «АБИТУРИЕНТ»		
			Х/Ф «ВЕЧНЫЙ ЗОВ»		
			М/Ф		
			Т/С «КОМАНДА-МЕЧТА»		
			Д/Ф «МОСКВА МУЗЕЙНАЯ»		
			Х/Ф «СПАСИТЕ НАШИ ДУШИ»		
			Д/Ф «ПОДПОЛЬЕ ПРОТИВ АБВЕРА»		
			Х/Ф «МОСКВА МУЗЕЙНАЯ». «ЗУРХАЙ»		
			«АКТУАЛЬНОЕ ИНТЕРВЬЮ». «ЗУРХАЙ»		
			Т/С «ЗАЧАРОВАННЫЕ». «ЗУРХАЙ»		
			Т/С «ЛЮБОВЬ И ЗОЛОТО». «ЗУРХАЙ»		
			«ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ»		
			НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ		
			14.30 «ДОМ-2. LIVE»		
			17.30, 21.20 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ		
			Х/Ф «ЧЕЛОВЕК С ЗОЛОТОЙ РУКОЙ»		
			Д/Ф «ВИГАН. БАРОККО ЗЕМЛЕ ТРЯСЕНИЙ И ПЕРЛАМУТРОВЫЕ ОКНА»		
			Д/С «КОСМИЧЕСКАЯ ОДИССЕЯ. XXI ВЕК»		
			«НЕЗАБЫВАЕМЫЕ ГОЛОСА». ИВАН КОЗЛОВСКИЙ		
			23.55 Д/С «КАК СОЗДАВАЛИСЬ ИМПЕРИИ. НАПОЛЕОН»		
			«ГЕНИИ И ЗЛОДЕИ». РОБЕРТО БАРТИНИ		
			Д/Ф «СОТВОРИВШИЙ ТАНЕЦ. ИГОРЬ МОИСЕЕВ»		
			«ОЛЕГ ТАБАКОВ. В ПОИСКАХ РАДОСТИ. ТЕАТРАЛЬНАЯ ПОВЕСТЬ В ПЯТИ ВЕЧЕРАХ». ВЕЧЕР 4-Й		
			Д/Ф «ЗАВТРА НЕ УМРЕТ НИКОГДА». «ОНИ СРЕДИ НАС»		
			Д/С «МОЙ СОСЕД - М.БУЛГАКОВ». «ЧТОБЫ ЗНАЛИ»		
			Х/Ф «ЯСТРЕБ»		
			Д/Ф «ДЖАКОМО ПУЧЧИНИ»		
			«РУССКАЯ РАПСОДИЯ» - ПРОГРАММЫ, СОДЕРЖАЩИЕ СКРЫТЫЕ СУБТИТРЫ. СТР. 888 ТЕЛЕТЕКСТА. ДО 00.55		
			14.30 «ДОМ-2. LIVE»		
			16.25 Х/Ф «АНАЛИЗИРУЙ ЭТО»		
			18.30, 20.30 Т/С «СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ»		
			«МИРОВЫЕ НОВОСТИ». ПОГОДА		
			«ТОЧКА ЗРЕНИЯ»		
			«ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС»		
			Т/С «ИНТЕРНЫ»		
			Х/Ф «ОЧЕНЬ СТРАШНОЕ КИНО-3»		
			«КОМЕДИ КЛАБ» ЛУЧШЕЕ		
			«ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ»		
			«ДВОЙНЫЕ НЕПРИЯТНОСТИ»		
			20.00 «СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ». «ЗУРХАЙ»		
			09.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00, 01.00		
			НОВОСТИ ДНЯ		
			«PRO-НОВОСТИ»		
			23.30, 01.30 «СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ»		
			20.20 Х/Ф «ОРУЖИЕ XX ВЕКА»		
			НОВОСТИ ДНЯ, «ЗУРХАЙ»		
			«АКТУАЛЬНОЕ ИНТЕРВЬЮ»		
			«PRO-НОВОСТИ». «ЗУРХАЙ»		
			«СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ»		
			Т/С «КАК СКАЗАЛ ДЖИМ». «ЗУРХАЙ»		
			«ЛОЛИТА. БЕЗ КОМПЛЕКСОВ». «ЗУРХАЙ»		
			20.35 Т/С «СТРОГО НА ЮГ»		
			18.55 «АБИТУРИЕНТ»		
			Х/Ф «ВЕЧНЫЙ ЗОВ»		
			М/Ф		
			Т/С «КОМАНДА-МЕЧТА»		
			Д/Ф «МОСКВА МУЗЕЙНАЯ»		
			Х/Ф «АЛЫЕ ПАРУСА». «ЗУРХАЙ»		
			Д/Ф «ПОДПОЛЬЕ ПРОТИВ АБВЕРА»		
			Д/Ф «МОСКВА МУЗЕЙНАЯ». «ЗУРХАЙ»		
			М/С «БЕН10: ИНОПЛАНЕТНАЯ СВЕРХСИЛА»		
			«ОЗОРНЫЕ АНИМАШКИ»		
			14.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». «МИРОВЫЕ НОВОСТИ»		
			М/С «ПИНГВИНЫ ИЗ «МАДАГАСКАРА»		
			Т/С «УНИВЕР»		
			«ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ»		
			НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ		
			07.00, 08.00, 09.00, 23.00, 00.30		
			«ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА		
			М/С «ВОЛШЕБНИК ИЗУМРУДНОГО ГОРОДА»		
			19.10 НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ		
			«СМЕШАРИКИ» НА «АРИГ УСЕ»		
			Т/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ЛОККИ ЛЕОНАРДА»		
			«V-ВИЗИТЕРЫ»		
			Д/Ф «РИСКОВЫЕ ДЕВОЧКИ»		
			М/С «БЕН10: ИНОПЛАНЕТНАЯ СВЕРХСИЛА»		
			«ОЗОРНЫЕ АНИМАШКИ»		
			14.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». «МИРОВЫЕ НОВОСТИ»		
			М/С «ПИНГВИНЫ ИЗ «МАДАГАСКАРА»		
			Т/С «УНИВЕР»		
			«БОРГОЙСКИЙ БРЕНД»		
			07.00, 08.00, 09.00, 23.00, 00.30		
			«ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА		
			М/С «ВОЛШЕБНИК ИЗУМРУДНОГО ГОРОДА»		
			19.10 НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ		
			«СМЕШАРИКИ» НА «АРИГ УСЕ»		
			Т/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ЛОККИ ЛЕОНАРДА»		
			«V-ВИЗИТЕРЫ»		
			Д/Ф «РИСКОВЫЕ ДЕВОЧКИ»		
			М/С «БЕН10: ИНОПЛАНЕТНАЯ СВЕРХСИЛА»		
			«ОЗОРНЫЕ АНИМАШКИ»		
			14.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». «МИРОВЫЕ НОВОСТИ»		
			М/С «ПИНГВИНЫ ИЗ «МАДАГАСКАРА»		
			Т/С «УНИВЕР»		
			«БОРГОЙСКИЙ БРЕНД»		

Четверг, 16

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

01.00	«ДОБРОЕ УТРО»	21.30	ТАЕЖНАЯ ЛЮБОВЬ»
05.00, 05.05	08.00, 11.00 НОВОСТИ «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»	22.30, 00.20	Т/С «КРОВИНУШКА»
05.40, 05.50	08.10 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»	01.20, 01.40	Т/С «ДЕТЕКТИВНОЕ АГЕНТСТВО «ИВАН-ДА-МАРЬЯ»
06.55	«ЖИТЬ ЗДОРОВО!»	01.20, 01.40	«СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
08.25	«МОДНЫЙ ПРИГОВОР»	02.00	«ПРЯМОЙ ЭФИР»
09.20	Т/С «СЕРДЦЕ МАРИИ»	02.00	Т/С «ЦВЕТ ЧЕРЕМУХИ»
10.00	«ФАЗЕНДА»	04.05	«ПРЕРВАННОЕ МОЛЧАНИЕ. МУСЛИМ МАГОМАЕВ»
10.25	«ДРУГИЕ НОВОСТИ»	06.00, 06.20	«ВЕСТИ+»
11.20	«ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ»	06.20, 06.55	«ЗОЛОТО ИНКОВ»
12.15	«ХОЧУ ЗНАТЬ»	06.55, 08.00	СТРАСБУРГА»
13.00	С МИХАИЛОМ ШИРВИНДТОМ «МАРИНА НЕЕЛОВА. «НЕ СПРАШИВАЙТЕ МЕНЯ О РОМАНАХ»	08.00, 09.25	17.30, 21.20 НОВОСТИ
14.00	«ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ»	10.35	17.30, 21.20 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
14.25	«МЕЖДУ НАМИ, ДЕВОЧКАМИ»	11.30,	Х/Ф «ЧЕЛОВЕК С ЗОЛОТОЙ РУКОЙ»
15.00	«ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!»	12.20	Д/Ф «ВИГАН. БАРОККО ЗЕМЛЕ ТРЯСЕНИЙ И ПЕРЛАМУТРОВЫЕ ОКНА»
16.00	«ПУСТЬ ГОВОРЯТ»	13.40	Д/С «КОСМИЧЕСКАЯ ОДИССЕЯ. XXI ВЕК»
17.00	«ВРЕМЯ»	13.40	«НЕЗАБЫВАЕМЫЕ ГОЛОСА». ИВАН КОЗЛОВСКИЙ
17.30	Т/С «ДОМ ОБРАЗЦОВОГО СОДЕРЖАНИЯ»	15.30	23.55 Д/С «КАК СОЗДАВАЛИСЬ ИМПЕРИИ. НАПОЛЕОН»
18.35	«СУДЬБА НА ВЫБОР»	15.30	«ГЕНИИ И ЗЛОДЕИ». РОБЕРТО БАРТИНИ
19.40	НАРИСОВАННОЕ КИНО. «ИЛЛЮЗИОНИСТ»	17.25	Д/Ф «СОТВОРИВШИЙ ТАНЕЦ. ИГОРЬ МОИСЕЕВ»
21.05	Х/Ф «СОМНЕНИЕ»	19.15	«ОЛЕГ ТАБАКОВ. В ПОИСКАХ РАДОСТИ. ТЕАТРАЛЬНАЯ ПОВЕСТЬ В ПЯТИ ВЕЧЕРАХ». ВЕЧЕР 4-Й
23.00	Х/Ф «СЕМЕЙНЫЕ ГРЕХИ»	21.40	«ОЛЕГ ТАБАКОВ. В ПОИСКАХ РАДОСТИ. ТЕАТРАЛЬНАЯ ПОВЕСТЬ В ПЯТИ ВЕЧЕРАХ». ВЕЧЕР 4-Й

«РОССИЯ»

06.00	«УТРО РОССИИ»	04.30	«ЕВРОНЬЮС»
06.07, 09.07, 09.35	06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО	08.00	«НАБЛЮДАТЕЛЬ»
10.00	«БАМБААХАЙ»	09.15, 10.05	18.25 Х/Ф «В КРУГЕ ПЕРВОМ»
10.15	«БУРЯД ОРОН»	10.05	Д/С «ИСТОРИИ В ФАРФОРЕ».
10.45	ТОК-ШОУ «О САМОМ ГЛАВНОМ»	10.30	«КТО НЕ С НАМИ, ТОТ ПРОТИВ НАС»
11.30	Т/С «КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ»	11.30,	«ПОЛИГЛОТ». «ИТАЛЬЯНСКИЙ С НУЛЯ ЗА 16 ЧАСОВ!» №7
12.00, 12.30,	15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ	11.15,	19.55 Д/Ф «ЗЕМНОЕ И НЕБЕСНОЕ В ГОТИЧЕСКОМ СТИЛЕ»
12.50	ВЕСТИ-БУРЯТИЯ	12.10	СПЕКТАКЛЬ «МЕСЬЕ ЛЕНУАР, КОТОРЫЙ»
13.50	Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ»	13.20	Д/Ф «СТАРЫЙ ГОРОД
14.50,	«ЛЮБЛЮ, НЕ МОГУ!»	13.20	«СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ»
15.50	17.45 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ	14.20	«ЛОЛИТА. БЕЗ КОМПЛЕКСОВ». «ЗУРХАЙ»
	Т/С «ЕФРОСИНЯ».		«ЗУРХАЙ»

Пятница, 17

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

01.00	«ДОБРОЕ УТРО»	06.00	«УТРО РОССИИ»
05.00, 05.05	08.00, 11.00 НОВОСТИ «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»	06.07, 09.07, 09.35	06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
05.40, 05.50	08.15 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»	10.00	«ТОЛИ»
06.55	«ЖИТЬ ЗДОРОВО!»	10.20	«САГАЙ СУУРЯАН»
08.25	«МОДНЫЙ ПРИГОВОР»	10.45	ТОК-ШОУ «О САМОМ ГЛАВНОМ»
09.20	Т/С «СЕРДЦЕ МАРИИ»	11.30,	Т/С «КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ»
10.00	«ФАЗЕНДА»	12.00,	15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
10.25	«ДРУГИЕ НОВОСТИ»	12.30,	15.30, 18.30, 20.40 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
11.20	«ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ»	12.50	Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ»
12.15	«ХОЧУ ЗНАТЬ»	13.50	«ЛЮБЛЮ, НЕ МОГУ!»
13.00	С МИХАИЛОМ ШИРВИНДТОМ «ЖДИ МЕНЯ»	14.50, 15.50	17.45 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
14.00	«ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ»	16.45	Т/С «ЕФРОСИНЯ».
14.25	«МЕЖДУ НАМИ, ДЕВОЧКАМИ»	18.50	ТАЕЖНАЯ ЛЮБОВЬ»
15.00	«ПОЛЕ ЧУДЕС»	21.30	Т/С «КРОВИНУШКА»
16.00	«ПУСТЬ ГОВОРЯТ»	21.30	Т/С «ДЕТЕКТИВНОЕ АГЕНТСТВО «ИВАН-ДА-МАРЬЯ»
17.00	«ВРЕМЯ»	21.40	«СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
17.30	«ДОСТОЯНИЕ РЕСПУБЛИКИ: МУСЛИМ МАГОМАЕВ»	22.30	«ПРЯМОЙ ЭФИР»
19.00	«МУСЛИМ МАГОМАЕВ. СЕРДЦЕ НА СНЕГУ»	00.25	«ЮРМАЛА». ФЕСТИВАЛЬ ЮРИДИЧЕСКИХ ПРОГРАММ
20.00	Х/Ф «РЕАЛЬНЫЕ КАБАНЫ»	02.20	Х/Ф «ЛЮБОВЬ И НЕМНОГО ПЕРЦА»
22.00	Х/Ф «КРОШКА ИЗ БЕВЕРЛИ-ХИЛЛЗ»	02.20	Х/Ф «РЫЖАЯ»
23.40	«АЛЕКСАНДРА ЗАХАРОВА. НЕПОКОРНАЯ ДОЧЬ»	02.00	«НТВ УТРОМ»
00.40	«ХОЧУ ЗНАТЬ»	04.05	Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА»
	С МИХАИЛОМ ШИРВИНДТОМ	06.00,	09.00, 12.00, 15.00 «СЕГОДНЯ»

«РОССИ

ТИВИКОМ

Table with TV program details for Tivikom channel, including time slots and program titles.

Суббота, 18

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Main table for Saturday, August 18, listing programs on the First Channel, NTV, and STS Baikal.

Воскресенье, 19

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Main table for Sunday, August 19, listing programs on the First Channel, NTV, and STS Baikal.

Прерывание. Кодирование. Гипноз. Тел.: 633-107

2012 он – РОССИИН ТҮҮХЫН ЖЭЛ

АГЫН ТАЛЫН ГЭГЭЭРЭЛЭЙ ТҮРҮҮШЫН ГУЛАМТА

I. Алтан мүнхэ дэлхэйн үни холын үе сагнаа эхилжэ, хүн түрэлхид гэгээрэл, эрдэм ухаан бодолоо дэлгэрүүлжэ, нэбтэрүүлжэ гэнэн нангин хайн хайхан зорилго табиһаар мүнөө, энэ байгаа саг хүрэтэр ерээж ябана ёһотой.

Үни сагай Росси гүрэнэй түүхэ хаража үзэе. I Петр хаан ухаан бэлигээр түгэлдэр, ябуулга хэхэдэ бэрхэ, ханаһанаа бүтээжэ шададаг, Росси гүрэнине яһала урагшань ябуулжа шадаха, зүгөөргүй бэрхэ ударидагша ябаһан гэшэ.

Эрдэмтэн Н.И.Веселовский иигэжэ бэшэһэн юм: "Зүүн зүгэй арадуудтай холбоо барилсаа байгуулхын тулада I Петр хаан анха түрүүн зүүн зүгэй арадай хэлэнүүдые үзэжэ, шудалха зорилго табиһан".¹

I Петр хаанай зарлигаар Росси гүрэнэй хургуулинууд зүүн зүгэй олон үндэнэ яһатанай хэлэнүүдые үзэжэ эхилһэн. Эдэнэй дундуур монгол хэлэнше оролсоол хэн бээ.

Анха түрүүшынхиде Эрхүү хотодо Вознесениин сүмэдэ монгол хэлэ үзэдэг хургуули нээгдэһэн байгаа. Саашадаа ябан ошон монгол хэлэ үзэхэ хургуулинууд олон болоһон байна.

1842 оной майн 25-най үдэр Ага нутагта анха түрүүшын хургуули – приходско училищи нээгдэһэн юм.²

Тэрэ үедэ Агада ажаһууһан 39000 хүн зоной ори ганса хургуули байһан³. Тиммэнэ тусгаар нуури эзэлһэн гэшэ. Тэрэ холын сагнаа аяр 170 жэл үнгэршэбэ ха юм.

Агада энэ приходско училища И.З.Гантимуров, М.И.Разгильдеев түрүүшын багшанар байгаа. Саашадаа 1846-1865 онуудай үедэ эндэ Убаша Сэбэг Онгодов багшалажа ябаһан намтартай⁴.

АГЫН ТҮРҮҮШЫН ДУНДА ХУРГУУЛИ (АСШ №1)

Агын Бурядай автономито округой түб болохо Агинское тохондо мүндэлһэн суута энэ хургуули тухай бэшэхэ гэнэн аргагүй ехэ бодол ухаанаймни оёорһоо бурьялан гараһан гэшэ.

1948 оной сентябрь харын 11-дэ Пурбо Балданович Балданжаповай гэр бүлэ Ага тохон зөөжэ ерэнэн.

Аали номгон урасхалтай, уһаа таһалдуулаагүй үргэн тэнигэр Ага голой хоёр эрьээрнь хори бурядай найман эсэгийн үри һаһан энэ энэ амгалан ажаһуудаг.

Иимэ нангин арюун нютагаа ерээжэ, ажалтай, байра байдалтай болоо нэмди. Гэрээр дүүрэн үхибүүд: манай Цокто, Цымжит, Пильжит абжаа (Пурбын эгшэ – 1911-2006) Сэсэг басагатаа, дүү хүбүүн Александр Дарижапов (1938-2002), Цыдык хуряахайн Самбуу, Дылыков Базар багшын Баир гээд лэ эбтэй эетэй, шууяатай, хүүеэтэй, наадатай зугаатай уужам тэнигэр, харуул байра соо байгаабди.

Минише ажал эдээн соогуур ябаа: подполи соогоо

орожо, фото-зурагуудые гаргаха, угааха, саарһаа хатааха, гэхэ мэтэдэ нураһанби. Хожом болоходоо энэмни ехэл тухатай байгаа. Наран Уласай (Япон) орон нютагаар, арба холо гаран хото-городоор, Номгон далайн эрьээр, Фудзи агуулын боорёор ябаһаданми, фотоаппарат аргагүй хэрэгтэй байгаал хэн.

Пурбо Балданжапов Агын түрүүшын дунда хургуули (АСШ №1) 1941 оной июнь нарада дүүргэһэн.

Энэ анха түрүүшын выпуск байгаа. Эжытээ Нагорно переулк газарта нэеы гэр соо хоюулханаа ажаһуудаг байгаа. Эжыгээ ажаллаад, өөрөө нураад ябаа ха юм. 10 класста Пурбын нуража ябаһадань, эжынь наһа бараа. "Гэр соогоо гансаараа үлэхэдэ бэрхэ, муул хэн", - гээд Пурбо хэлэдэг хэн.

7 жэл үнгэрһэнэй һүүлээр Пурбо энэл хургуулидаа директор боложо бусаа бэлэй.

Зугаалайн хургуулиин багша, завуч, директор ябаһан, 1948 ондо советско-партийна хургуули дүүргэһэн байһадань, Пурбые директорэй тушалда табиһан байгаа. Завуч ябаһан Цэрэн Бадмаевич Бадмаин айхатар нарин, бэрхэ, дүршэлтэй багша ябаһан юм. Үсөөн үгэтэй, хүн зонтой нягта холбоотой хүн хэн даа.

Намайе буряад хэлэ ба литературын багшаар 5-6 классуудта табиһан. Наһатай боложо ябаһан, зүгөөргүй найнаар түрэлхи хэлээ мэдэхэ поэт, бэшээшэ Жамьян Балданович Балданжапов манай методическа нэгэдэлэй ударидагша байгаа.

Багшанарай коллектив ехэл олон багшанартай хэн. Тэрэ үедэ Агын түрүүшын дунда хургуули яһала ехэ хоёр гэр соо хэшээлнүүдэ ябуулдаг байһан. Хэдэн таһалгануудтай хэн: учительская, завуч, директор, интернадай дарга, пионервожата, интернадай хурагдай хамтын байра, бани, эдеэ хоолой столово, күхня г.м. олон лэ гэрнүүд байдаг хэн.

Хоёр халаанда хэшээлнүүд үнгэрхэ. Педсовет, комсомольско, профсоюзна, партийна суглаанууд хэшээлнүүдэй һүүлээр үдэшэ болодог хэн. Орой болоһон хойно гэртээ бусахаш даа. Үхибүүд эдеэлээд унтаһан байха. Нурагшад номоо үзэжэ нууха.

хургуулиин журам сахил нарин шанга. Хэл оролдо-сотойгоор нурагшад нураха. Класс бүхэн графигай ёһоор үдэшэ (вечер), элдэб спортивна мурьсөөнүүдые үнгэрэхэ, нурагшанарше, багшанарше сүлөөгүй, зарим үедэ гэртэхидше туһалха (илангаяа һайндэр, Шэнэ жэл г.м. ушарнуудта).

Аха классуудай нурагшад хургуулиингаа, интернадай түлээ түлишэ амаралтынгаа үедэ Аргалиин дабаанай ара талада гаража бэлдэдэг хэн. Эдэе хоолтой, тэндээ байха байратай, унтаритай. Ударидагша ябалсаал хэн бээ.

Арын сагаан хүдэнтэ нютаг тоонтотой, географийн багша Жалсарайн Тимур Ухинович тухай нэгэ хэды үгэ бэшэхэ хүсэлэнтэй байнаб. Тимур Ухинович гээшэ зүгөөргүй сэсэн, ухаатай, хайн хайхан сагаан сэдхэлтэй эжытэй бэлэй. Минии гэртэхин энэ хүгшэн абгайтай тон дүтын танил таланууд байһан. Хүнэй бүхы хайн зан абари Тимур Ухинович эжыһээл абаһан ёһотой. Багшын эжы, өөр тухайнше "Нютагай алдар солото айл" гэнэн нэрэтэй статья хэблүүлжэ гаргаһан хүмби⁵.

Тимур Ухинович багша зуннай дулаан, аятай зохид сагта амаралтын үедэ үхибүүдые ударидажа, байгаали, орон нютагай гоё хайхание, ан амитанай байра-бууса харуулха, ургамал сэсэг, модонуудтай танилсуулха зорилготой экскурси үнгэрэгдэг хэн. Энэнь нурагшад бэе махабда ехэл тухатай байгаа.

Экскурсида ябаһадань хайн сэдхэлээрээ түрэлхидше туһалаал хэн бээ. Тимур Ухинович ехэл хүүхун, шог зугаатай байгаа хэн.

Хэн хаана, юу бүтээжэ, яажа амарһанай дүн гаргажа, эрхимүүд Шэтэ хото экскурсида ошохо шанда хуртэдэг хэн даа.

Зуннай сагта багшанарше сүлөөгүй, элдэб конференцинууд, библиотекэ ошожо, шэнэ ном судар үзэлгэ, эрдэмдэ дээшэлүүлгэ, гэр бүлын ажал – эдэ бүгэдэ хайшаа ябаһахаб...

Манайхи Попов багшаһаа гэр худалдажа абаад, шэнээр заһаад, саад, огород г.м. хээд лэ байгаабди. Цымжитнай педучилищин ород эхин шатын хургуулида эхилжэ нураа.

Москва хото 1953 ондо гэр бүлөөрөө нурахааа зөөхэдэмнай, байра буусьемнай дүтын колхоз худалдажа абаад, нурагшад хамтын байра болгоһон юм.

Дороһоо залуу үетэн урган хүгжэжэ, хургуулиин хоёр гэрнүүд соо багтахаяа болижо эхилхэдэнь, гүрэн түрээ, за-саг зургаан шэнэ, гоё гэртэй болохын түлөө мүнгэ үгэһэн.

Тиигээд лэ барилгын ажал эхилжэ, класс бүхэндэ тэды шэнээн фундаментын шулуу бэлдэхэхэ тухай даабари үгтэнхэй. Баруун Хүһөөшын шулуунай ажал эхилээ. Бише классаа абаад, энэ ажалда яһала ябаһан байнаб.

Олон зоной оролдолгын аша туһаар, шадал хүсөөр тэрэ сагта зүгөөргүй гоё хайхан хургуулиин шэнэ гэр баригдаһан. Тиигэжэ залуу үетэнэй нураха, эрдэм бэлигэй орьёл өөдэ тэгүүлжэ Агын түрүүшын дунда хургуули (АСШ №1) гурбан байшангэрнүүдтэй болоһон гэшэ.

Пурбо Балданжапов директор ябаһанаа 1951 ондо августын 23-наа Агын Бурядай автономито округой арадай эрдэм нурагшалай окружной таһагые даагша болоһон. Энэ ажалда Москва хотодо аспирантурада ошотороо хүдэлөө.

Пурбо Балданжаповай директор ябаха үедэ холо ойроһоо айлшад буужал байдаг бэлэй. Нэгэ жэшээ дурдая. Ленинградтай университетдээ эрхим хүндэтэ Алексей Павлович Окладников наһанайнгаа нүхэртэй, нэгэ аспирант хүбүүн, 2 студентнүүдтэй Пурбын урилгаар хургуулида буужа ерээ бэлэй. хургуулида байрлаа. Археологическа шэнжэлэл ябуулаа хэн. Энээн тухай "Академик Окладниковой анха түрүүшынхиде Ага ерэлгэ" (баримтата очерк) гэнэн нэрэтэй минии статьяе Дондоков Дарма Базарович, Базарон Цыжидма Гомбожаповна "Толон" газетэдэ хэблэһэн юм. ("Толон", №16 30.03.1996 он). Иигэжэ ябаһаар байтарнай он жэлнүүд нубарин ходорон үнгэрөө хэн бээ. Манайше

Цокто, Цымжит ургажа, хүршэ айлнуудай үхибүүдтэй наадан, зугаалан ябадаг хэн.

Саашадаа гэр бүлэдэмнай Света, Валера, Галья үринэр нэмээ.

Хүмүүжүүлгэ, гэгээрэл бол-босорол юрэнхидэ хаража үзэхэдэ, хүн зоной ажабайдал, ажаһуудалда аргагүй ехэ нүлөө үгэдэг гэшэ.

Ага найман эсэгийн буряад зоние хаража үзэхэдэ, эдэ үгэнүүдые гэршэлжэ үгэнэ ха юм. Үни сагта Шэтэ хотодо ажаллажа ябаһан нэгэ ноён Агын талаар амидаржа, ажаллажа ябаһан буряад тухай буруу ханажа, баһан татажа хэлэһэн байдаг: "Маания уншаад, малаа хараад, мангираа түүгээд ябадаг. Үзэг, бэшэг мэдэхгүй..."

Үнэн дээрээ Агын буряад тиимэше тэнэг мунхаг байгаа үгыл даа... Дасан, дуган, ябаганай хургуулиһаа эхилээд, аяр холын 1842 онһоо Агын уужам тала дайдын дунда хургуули эхиде табиһан гэшэ...

Бурхан багшын үршөөлтэй, Аршаан, булагаар элбэг, Онон хатан эжытэй, Алхана агуула абатай, Адуу малаар элбэг, Ажалша зоноороо суурхуулдаг Аглаг арюун АГА.

Дулма ДАРИЖАПОВА, педагогикын эрдэмэй кандидат, доцент, арадай эрдэм нурагшалай отличник, Буддын Заншалта Сангхын хүрэл медальда хүртэгшэ.

¹Веселовский Н.И. Сведения об официальном преподавании восточных языков в России. СПб. 1879, с.4.

²ЦГИА СССР, ф.733 оп.83, д.237.

³Труды Агинской экспедиции. Чита, 1911, вып. VII, с.61.

⁴Дарижапова Д.Д. Ошоһон жэлнүүд эрьен ерэнэ, Улаан-Үдэ, 2006.

⁵Агын талын түрүүшын багша Убаша Сэбэг Онгодовой түрэнөөр 165 жэлэй ойдо, с.47-51.

⁶Дарижапова Д.Д. Нютагай алдар солото айл. "Буряад үнэн" № 43 1/XI 2007.

ХҮНШЭГ ТАЛХАНАЙ ХҮЛТЭЙ БОЛООГҮЙДЭНЬ...

Пекарниие даагша Мария Агеевна Харпуковада хэнэишьеб хажир сарьяа хашхараан дуулдаба:

—Талха асараа! Тушаажа абэгты!

Мэшээгүүд соо хүнэй нюдаргалиг монсо-сонсо талханай бии хэбэртэй байгааһы наань, потребсоюзай, сельпогой «ноёдой» энэ мэтын ушаралы тоодоггүй томоотойень мэдэдэг тула, үгэ дуугүйгөөр өөртөө тушаажа абаба. Зүгөөр, энэ талхые эдээн болгохын түлөө хилээмэ болгоошод адагтаал алхаар буталдаг байгаа ёһотой.

Үдэр, хүнинүүд үнгэрэн байба. Аймагай потребсоюзнаа асарагдаһан мэшээгүүд сооһоо хүнэй толгойн шэнээн монсогор талханууд гараад, мухарилдадаг болонхой. Одоол барагхан балтаар бала наншаагүй хаа, "хоёр шэхэнһээ хойшо гаража, хоол болохонь бэрхэтэй..." Толгойлиг талхануудһаа гадна, үшөө табан бэрхэшээл тэрэ пекарнида тохёолдоо: түлээ хахалха хүн үгы; зуугаад алхам зайтай худагһаа хоёр хүнгөөр уһаа зөөжэ сагаа барадаг, хандархай нагшуур соогуурнь улһан мэшээгэй уялаа ходооро гараадаг; кирпиисэ байхаһаа хойшо магтуулһан мантан гэгшын пезэнгын утаа уняар хаядаг; хүдэлдэг хүнүүдэйн хүлһэ салын саг болзор соогоо үгтэдэггүй байна. Нюдаргалиг, толгойлиг талханууд ямар янзын хилээмэн бололтойб гэжэ мэдэхээр бээ. Шабар гэхээр шахуу шал түүхэй хилээмэн тухайда аймагай центрэн зарим ажалшадай гомдол оруулхадань:

—Үгэбэл-абэгты, үлдэбэл-гарагты! - гэжэ мүнөөхи «ноёд» мундуу шэрүүнээр хараажархидаг. Бүри үнихэн олон янзын хилээмэ юундэ баринагүйбта гэхэдэ:

- Пекарни шэнэ гэртээ орохо. Одоол тиэхэдэ сайкада садахат, батон баража ядахат, гэнэн найрхуу харюу үгэдэг бэлэй. Пекарнишье орохо гэртээ оробо. Тээд хоёр «ноёдой» хуушан янзаараа байһан тулада хубилалта юрэдөө болоогүй. Мүнөөдэр Мария Агеевнагай талха тушаажа абахаяа ерэхэдэнь, хүдэр, багжагар хүнэй сээжын шэнээн талханууд тэбхылдэжэ, бүхы мэшээгэ бээдэ няашоод нуубад. Алха балтаар арайшье буталхар бэшэ... Уран зохёолшо Хоца Намсараевай «Тахуунай» гэжэ үльгэр уншаһан байхат. Тэрээн соохи Табхар харахан Тахуунай «хүншэг шүлэ» гаргаһанай удхатай юумэ болоно бэшэ хаяа?

Эдээн сельпогай түрүүлэгш Морозовой таһалга соохи хандалинууд дээгүүр хүнэй сээжын шэнээн талханууды жэрытэр нуулгаад, аймпотребсоюзай асалагша Бернаевые урижа асараад, эдэ бүгэдые Тахуунайда харуулбал, юун гэхэ хааб?!

Н. АЛЕКСАНДРОВ.

АМАРАЛТЫН ҮДЭР ГОРСАД СОО

Амаралтынгаа үдэрые (23-най) урда урдынхиһаа хүхюун сэнгүүгээр үнгэргэхын тулада нэрюүхэнээр хубсалаад, фотоаппарадаа үргэлөөд, гуурһааа хуйбадаад, горсад тээшэ алхалбаб. Үүдэндэнь хүрэхэ ерэхэдэмни, зугаатай хүхюун хүн зоной, солбон согтой үхибүүдэй олоншье гэшэнь хэлэшгүй байгаа. Наяхан Москваһаа нүүдэл цирк эндэ ерэнхэй, билет абалган түлэг дундаа байбал даа. Хэнһээ би дутаабиб гэжэ бодоод, мүн лэ зоноор адли билет абалсажа, циркын үндэр шобогор майхан тээшэ ошобоб. Харан гэнээм зарим хүнүүд шэлтэй унда баринхай, зариманиинь сүүмхэдээшье хэнхэй цирк руу орожо ябаба...

Һүүлдэ ойлгоходом, иимэ байба. Унда худалдадаг киоск цирк шадар оройдоо байбагүй. Мүн элдэб ангуудай тээсгэн асарагдажа, нара тухай байгаад ошоторынь эндэ ундан худалдагдаагүй, ерэнэн зон ундаа хүрэхэдөө гэр тээшээ яаража, юумэ биратай хаража шадангүй түргэн бусадаг хэн.

Циркдэ забхарлалгын болоходо, минии хараһаар байтар, хүн зон үри хүүгэдтээ газашаа гаража, унда бэдрэжэ, иишэ тишээ гүйлдэбэ, бөөгнэрбэ. Тиигэжэ байтараа заримашуул саад уһалдаг брезентэ хоолойһоо үрдилдэжэ, буляалдажа байжа шоройтой уһа ууна. Энэ талаар дүршэлтэй болоһон

хүнүүдынь гэртэһээ бутылка асарһан байжа, уһа тэрэ хоолой сооһоо тодожо абаад, хүүгэдтээ уулгана, мүн циркдэшье абажа ороно.

Иимэ ушарнуудай нэгыень үрдижэ буулгаад, эндэ толилбоб. Горсадта ороһон ажалшадые ундаар хангаха үүргэтэй 72-дохи магазинай директор нүхэр Федюгина, «Рекорд» ресторанай директор нүхэр Федорченко, горсадай директор нүхэр Соколов энэ зурагые хайшалжа абаад, альбом соогоо няаха аабза гэжэ найданаб. Саашан юу хэхээ өөһэдөө мэдэнэ бээ, юуб гэхэдэ, тэдэмнай яһала томоотой, бээ даһан зон ха юм.

М.ТАРХАЙ.

ЁОХОР ДУУНЬАА «ЁОЛОО» ХАЯХА!

Хүхюутэй хүбүүдэй, баяртай басагадай арбан сагаан хургаяа адхалсан, сэдхэл соохи зугаагаа андалдан дуулалдажа, хатаралдахыень харахада, жаргал дээрэ жаргал ерэдэг лэ!

**Малшан болоһон дүүхэйгээ
Магтан байжа хатарая!
Һаалишан болоһон хүбүүгээ
Һайшаан байжа хатарая!**

- гэнэн солгёо дуунһаа хүсэн дээрэ хүсэн нэмэдэг лэ!

Буряадай арадай артист Цэрэн Хоборков намхас-намхас гэшхэлэн ерээд, зоной урда золтой нүдөөр миһэрэн, мүнгэн хутагаһаа һугалжа, һанжуулан табижархёод, хонгёо хоолой хуур хоёроороо ёохорой дуу татажа байжа хатархадань, ямар һайхан байдаг гэшэб!

Манай буряад арадай дуунай культурын үнэтэ субад болохо ёохорой дуунууд соо охор оодон бодолһоо гараһан дура гутаама дуунууд хаа-яа тохёолдоно.

Мүн энэ хэлэ холижо байжа, буряадшье, ородшье хүнэй ойлгохоор бэшээр дуулалдаан болодог.

**...Почтын түмэр ящигта,
Письмо юундэ хосорхоб.
Подругая һугадажа,
Пустой юундэ хосорхоб.**
Тэрээнһээ гадна ород үгэнүүдтэ буряадүүд һүүл залгажархёод, хоолой мэдүүлэн шажа гаргааншье эндэ-тэндэ болоно:

**... Сеялкэмнай сезонтой
Седьмой, восьмой
номертой...
Симпатимнай весело
Семнадцатьхан
годигтой.**

Иигэжэ хоёр хэлые хоюу-

лайень гэмтээжэ, "бурдууг худхаха" буруу бшуу. Жаргалта сагай хүнүүдэй үзэл бодолдо туд харша һанжаһан, һанал унжаһан урман хоёрой үмхэй үнэр гутуулһан бадагуудшье баһал дайралдадаг.

Эдэ мэтын элдэб ёолоон ёохорой дуунуудые бузарлана. Бурят-Монголой уран зохёолшодой союз ёохорой дуунуудай удха гүнзэгүүрүүлхын түлөө ямаршье хүдэлмэри ябуулнагүй.

Ёохорой дуунай маяг түхэл, удха болон хүгжэмынь һайжаруулхаяа манай композиторнууд мартанхай. Харин тэдэнэй зарим нэгэниинь ёохорой дуу али нэгэ аймагһаа асараад, "шүүһэ бушхаса" бажуугаад, зохёол соогоо зандань шахуу хабшуулжархидаг байна.

Арадай дуунай культурые иигэжэ эдэлжэ болохогүй

гэжэ консерваторидо һурахадаа ходо хэлүүлһэн байгаа ёһотой. Ёохорой дуун, хатар болон хүгжэмые арадай сэдхэл сэнгүүлмэ һайнаар найруулан согсолһон суглуулбари бэлэдхэг лэ!

Бурят-Монголой номой хэблэшье иимэ суглуулбари гаргахын түлөө ганса алхаар болонхой. Республикын радио-дамжуулгын комитедшье, Арадай творчествоын байшаншье, ёохорой шэнэ дууе дэлгэрүүлхээ хүсэнэгүй.

Нүхэд, юрэдөөл ёохорой дуун сооһоо «ёолоо» хаяха саг ерэшоол. Бурят ороной баатар байдал, баяр жаргал, баатар ажал тухай дуунуудые зэлэ татан, жэгдэ гэшхэлэн, шадал мэдүүлэн, шангаар татай!

**Д. ОЧИРОВ,
Ц. ХАМАЕВ.**

1957 он.

«БИБ ГЭНЭН БЭЕРХҮҮ ХҮН ТУХАЙ»

Хүндэтэ Тархай!

Олон юумэ хэлэлтэгүй. Нэгэ мундуу мунинха хүн тухай хэдэн үгэ хэлэнгүй байхын аргагүйл даа.

Август нарын нарата дулаан нэгэ үдэр, үбһэнэй хүдэлмэри түлэг дундаа ябажа байба. Иимэ сагта ямар ехэ үбһэ һүрилэгдэхэ, хуряагдаха байгаа гэшэб!

Хориин аймагай Карл Марксын нэрэмжэтэ колхоздо хүдэлдэг тракторна бригадын Иван Суровой түрүүтэй хэдэн хүнүүд колхозой үбһэшэдэй бригадада хоёр трактор абашаха болоод, аян замаа үргэлжэлүүлжэл ябаба ха. Хорёод модо ябаад байхадаа, Зүүн-Хуурайн модо бэлэдхэлэй участогта буужа, зуу-хоёр зууе хүнтэрүүлжэрхихэ дураанинь хүрбэ. Иван бригадирай дурадхалаар үбһэндэ гаража ябаһан хүнүүд нэжээд-хошоодые бариха болоод, хармаануудаа һуулина. Иваншье хармаандаа ороно, тээд мүнгэн байбагүй ха. «Зай, хүбүүд, минингээ хуби—нэгэ хахадые абыт даа, һаяар хүбхэгэр мүнгэтэй болохоб, тиэхэдэ бүхэли хайрсаг архи абажа, таанадаа хүндэлхэб, зай гү?» гэбэ. Иигэжэ Иванай саана-наана

дуугарһанай һүүлээр зууе уулган захалба даа.

Тэдэ «үбһэшэд» нилээдгүй барагтай болоод, замдаа мордобо.

Хүсөөтэ горхоной эрьдэ хүрэмсөөрөө, Александр Цыбикжаповайнь бэшэнээ хүлээжэ байтарынь, Иван бригадир эжэл Сергеевтээ ДТ-54 трактораар хүсэжэ ерээб.

— Зай, нүхэд, арха ууял даа, — гэжэ байгаад нилээдгүй ээдэлдэнги хэлээр һогтуурхалдана.

Иванай хани Сергеев архи үгэбэгүйш гээд, яагаашьегүй байһан Саша Цыбикжаповые сохижо оробо. Эдэнһээ наһааршье аха, үнинэй бригадир нэрэтэй Иван Суровой тэдэниинь хорихын орондо, харин өөрөө наншалдажа ороһон байна. Эдэнтэй хамта ябаһан нэгэ колхознигой хориходонь, «а-һаа, баһа шамайшье сохихоб» гээд, тэрэниинь ёборосгообо.

Эгээл энэ үедэ Саша хүбүүн колхозник Намсараев хоёрой мухар талаан болоходоо, колхозой машина ерээжэ, тэдэниинь болжуулаа хэн гэхэ.

Хахадай халуунтай нүхэсэһэн Сергеев хэтэрдэг заншалтай хүн агша ха. Хэрбээ энэ хүнэй ганса нэгэ иимэ юумэ гаргаһан байгаа һаань,

Та, Тархайда, хандахашьегүй, харин үшөө хүлээгээд үзэхэ байгаабди. Тээд энэ мундуу мунинха нүхэрнай байд гээд лэ иимэрхүү юумэ гаргахаяа һанадаг болоо. Амыень татаагүйд аргагүй гэлсээбди. Энээн тухайдань хоёр үгөөр хэлэхэдэ, иимэ: мүнөө зун июнь һара соо мүнөөхил Сергеевнай полевой стада баһа шууяа татаад, олондо хохидол ушаруулаа хэн. Эндэ байһан хүнүүдые бултыень үлдөөд, һүүлээрнь полевой станай сонхо тэһэ сохижо ороод, радиоприёмник эбдээ. Мүнөөшье тэрэнь эбдэрхэй шэгээрээ хэбтэдэг.

Хүндэтэ Тархай! Тэрэ үдэр Сергеев Суровой хоёр хээрэ гаража хүсээ мэдүүлэн, хамта ябаһан хүнүүдээ наншаад, тракторнуудые миин байлгаа. Зунай наратай үдэр гээшэмнай ямар үнэтэйб, өөрөө мэдэнэ ха юмта, Тархай. Энэниинь бултыень тоолоод үзөө һаа, ехэл хохидол болоһон байха. Тээд нүхэр Сергеев комсомолой гэшүүн хүн байшоо. «Нэрээ хухаранхаар, яһаа хухала» гэнэн бурядай оньһон үгэ бии. Нүхэр Сергеев өөрынгөө нэрые хухалхаһаа гадна, ленинскэ комсомолой нэрые доромжолно гээшэ.

Д. БУЛУМКОВ.

Ансамблийн хүтэлбэрлэгшэ Сэсэгма Доржиева Захаминай аймагтай Далахайн соёлой байшангай дэргэдэ байгуулагдаһан "Сэнхир харьдаг" гэхэн арадай фольклорно ансамблие олон жэлэй туршада хүтэлбэрлнэ. Анханһаа дууша угтай энэ басаган бүри багахан ябаханаа абан арадай дуунда дурлаһан юм. Цырен-Доржо абань найханаар дууладаг, хуур дээрэ ехэ гоёор наададаг байһан. Эжынь – Дулмажап Цыбикжаповна мүн лэ арадайнгаа дуунуудые дуулаһаар.

Сэсэгма арбан гурбан үхибүүдэй эгээ багын дээдхи басаган. Нургуулидаа эрхим найнаар нураһан, фольклорно, драматическа, литературна кружогуудта эдэбхитэйгээр хабаададаг нэн.

1992 ондо Дабаатын дунда нургуулийн 9-дэхи классай нүүлээр Улаан-Үдын БРУКИИ 1997 ондо дүүргэһэн юм. Тэрэ гэхээр түрэл нютагайнгаа соёлой байшанда ажаллана.

Александр Цырен-Доржиевич нүхэртээ гэр байраа нарин нягтаар түхээрэн түбхинэнхэй. Гурбан эрдэнийн тоогоор гурбан найхан хүүгэдтэй. Тимур хүүбүүн Лидия басаган хоёрын Улаан-Үдын 54-дэхи нургуулийн 8-дахи, 6-дахи классуудые

«Гуа сэсэн хатан - 2012» гэхэн конкурсно

УУЛАТА ОРОНОЙ ДУУША БАСАГАН

дүүргээ. Багахан Сэржэна 5 наһатай. Эжыгээ нажаажа, Лида баһал дууладаг. Концерт наадануудта эжытээ хамта дууладаг юм.

"Сэнхир харьдаг" ансамбль 2000 оной эхээр байгуулагдаһан юм. Сэсэгма Цырен-Доржиевна энэ ансамбль хүтэлбэрлжэ, олон конкурсноудта хабаадаа. 2007 ондо "Сэнхир харьдаг" арадай жэшээтэ фольклорно ансамбль гэхэн нэрэ зэргэдэ хүртөө.

2007 ондо аймагтай Экономикын болон соёлой үдэрнүүдтэ зорюулагдаһан концерт Улаан-Үдэдэ Буряад драмын театрай тайзан дээрэ энэ ансамбль Енгорбой нютагай "Тоонто" ансамбльтай харуулаа нэн. 2008 ондо - "Хэшэг тушаалга", 2009 ондо "Басаганай заһал" гэхэн ёһо заншалнуудые харуулаа.

Ансамблийнхид миин байдаггүй, хүнжэл оёдог, замбаа бэлдэдэг, мүн бэшэшье мартагдажа байһан ёһо заншалнуудта нэргээхые оролдодог юм.

- наяхана 2012 оной апрель нарада үнгэргэгдэһэн фольклорно ансамблнуудай республиканска фестиваль-конкурсно хабаадажа, дипломдо хүртэжэ, нютагаа баяртай бусаа нэмди. Май нара соо арадай гэхэн нэрэ зэргээ баталан хамгаалаади. Тиэхэдэ июнийн 23-да үнгэргэгдэһэн Этигэлэй хамбын түрөөһөр 160 жэлэй ойдо зорюулагдаһан фестивалда хабаадаха золдо хүртөөди, - гээд Сэсэгма Доржиева хөөрэнэ. - Ансамбльдамнай нютагаймнай эдэбхитэйшүүл хабаададаг. Энэ удаа бидэнэр "Үхибүүнэй тоонто тахилга" гэхэн ёһо заншал харуулаади.

Иймэл урагшаа наһаатай, эрмэлзэл ехэтэй басаган нютагаа үргэжэ, нютагаархинаа хүндэлжэ, хүхэжэ, найхан дууга ханхинуулан ябаханинһай найшаалтай.

Урданайнгаа ёһо заншалнуудые харуулжа, нэргээжэ, уянгата найхан дуунуудаа дуулажа, ёһохор наадаа хатаржа ябаханаа дэмбэрэлтэй найхан юун байхаб даа. Эгээл иимэ хэрэгтэ бээс сүм зориулһан хүнүүдэй нэгэн хадаа Сэсэгма Доржиева болоно.

Х.ДАМПИЛОВА.
Захаминай аймаг.
ЗУРАГ ДЭЭРЭ: С.Ц-Д.Доржиева.

НЮТАГАЙ ТҮҮХЭ ХАДАГАЛАГШАД

Хүнэй мэргэжэлнүүд сооһоо хүдэлжэ ябаханда хүшэршье наа, тон ажалтай түгэхэлдэ амжалта, илалта асардаг мэргэжэл гээшэ багшын ажал болоно. Хаанаб даа хүдэлөөд, наһанайнгаа амаралтада гарахада, нютаг зон жэлэй нэгэл дахин дурсаха, харин багша хүн ходол хэды нурагшатай байнабши, тэды хүнэй сэдхэлдэ ходол дурсагдажа, наагдажа ябахаш. Гадна нурагшадайнгаа ажабайдалда элдэб амжалтануудые туйлахадань, ходол сэдхэлдэ урмашан, омогорхон алишье сагта ябахалши даа. Мүнөөдэрэй хөөрөөн Зүдхэли нютагай эгээл дүршэл ехэтэй багшанарай нэгэн болохо Базар-Сада Цыденович Цыденов тухай. Энэ хүн хадаа ганса Агын тойрогто бэшэ, харин холо ойро, илангаяа Буряад орондо мэдээжэ. Багша, шүлэгшэ поэт, хүдөө бэшэгшэ.

Базар-Сада Цыденович 1950 ондо нүдэнтэн Айбалта гэхэн газарта түрэнхэн намтартай. Нютагайнгаа 7 жэлэй нургуули мүнгэн медалаар түгэсэжэ, Доржо Банзаровай нэрэмжэтэ Буряадай гүрэнэй багшанарай институт дүүргэһэн юм. 1973 ондо "Буряад үнэн" газетын корреспондентээр ажаллажа эхилээ. Тиэхэдэ гэр бүлынгөө байдлаар түрэнхэн Зүдхэли нютагаа бусаад, ород хэлэнэй багшаар 2 жэлэй туршада, Агын радиодо сурбалжалагшаар хүдэлөө. Удаань Зүдхэлийн "Родина" колхозой шалгалтын комиссийн юрист-ревизороор болон түрүүлэгшээр ажаллаа. Удаань 1987 онһоо 1994 он хүрэтэр номоной түрүүлэгшээр, түрүүлэгшын орлогшоор хүдэлһэн байна. Гүрэн дотор һандаргалтын үедэ нютагайнгаа дунда нургуулида багшаар ажаллажа эхилээ. Эгээл энэ үеэр нютагай музейн эзэгүй, орхисоной туйлда ороходонь, түлхюуринь абажа, тэндэ байһан эд, хэрэгсэлнүүд, үзэмжэнүүдыень хадагалдаг байһан юм.

Багшалжа байхадаа хэдэн олон үндэр амжалтануудые туйлаһан юм. Базар-Сада

Цыденович 2007 ондо федеральна грантда хүртэжэ, 100 мянган түхэригөөр шагнагдаа. Энэл жэлдээ Россиин Федерацийн эрдэм нуралсалай хүндэтэ ажалшан гэхэн тэмдэг хайрада хүртөө. 2008 ондо Эрхүү хотодо үнгэрһэн Бүгэдэ буряадай «Алтаргана» гэхэн уласхоорондын фестивалин шугамаар уран шүлэгэй номинацида 3-дахи нуури эзэлжэ, хүрэл дипломоор шагнагдаа. Москва хотодо үнгэрһэн "Национальное достояние России" гэхэн залуушуулай хоорондох форумдо Базар-Сада Цыденовичэй 3 нурагшад түрүү нууринуудые эзэлээ бэлэй. Тиэхэдэнь багшань алтан медальда хүртэһэн байна. Тэрэнэй нурагша Махазагдаева Сэсэг «Бэлигтэй залуушуул» гэхэн конкурсно илажа, федеральна грантда хүртөө.

Багшын ажалда үнэн сэхэ олохон жэлээ үгэһэн дүршэл ехэтэй багша Базар-Сада Цыденович мүнөө наһанайнгаа амаралтада гараад, нютагайнгаа музейе даагшаар ажаллана. Шэнэ олон наһамжа, хүсэл, шэнжэлэлнүүдые хэжэ, музейн ажал эрхилхэ түсэбтэй.

Хажуудань наһанайн нүхэр Надежда Доржиевна хамһалсана. Надежда буряадаараа Намжил Доржиевна аяар холын буурал найхан Саяан уулын хормойдо оршодог Охор-Шэбэр нютаг тоонтогой. Улаан-Үдын багшанарай институтдай нуулын курсда нуража байхадаа, Базар-Сада нүхэртээ гэр бүлэ болоһон юм. Тиигээд

1973 онһоо 2008 он болотор Зүдхэлийн дунда нургуулида ород хэлэнэй багшаар ажаллаа. «РСФСР-эй гэгээрэлэй отличник» гэхэн тэмдэгээр шагнагдаһан юм. Мүнөө нүхэртээ музейн ажал эрхилжэ, нютагай түүхэ, ажалша малша арад зон тухай шэнжэлэлнүүдые хэжэ, Агын тойрогой хүдөөгэй музейнүүд соогоо эрхим

тоодо оронхой. Нютагайхид үдэр бүри шахуу ерэжэ, һонин үзэмжэ анхаран хараад, энэ тэрэ мэдээсэлнүүдые хөөрөжэ үгэхыень гуйхадань, Базар-Сада Цыденович ба Намжил Доржиевна харуусалгатайгаар хандажа, дүүрэн харюу үгэдэг юм.

Цырема САНПИЛОВА.

Үнэгэрхэн зуун жэлэй аршан зуур

2012 он – Россиин түүхын жэл

Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ проект

Хүндэтэ уншагшад, хэрбээ хоморой фото-зурагуудтай наа, тэдэнээ редакцидамнай эльгээжэ, бүгэдын онорто дурадхыт гэжэ таанадтаа ханданабди. Айл бүхэнэй хадагалаанда иимэ баялиг олдохол байха. Тэдэнээ ерээдүйнгөө үеынхидтэ дамжуулаял.

Манай хаяг: 670000, Улаан-Үдэ хото, Каландаришвили, 23, каб.26; электрон хаяг: unen@mail.ru Тел.: 21-64-36.

М.Н.Хангаловай эмхидхэнэн урьһаламжын нүхэсэлэй гэшүүд. Зүүн талаһаа нууна: И.Т.Тумурханов – волостин староста, эсэгэ Никанор – санаартан Милитинский, М.Н.Хангалов, Н.И.Амагаев – багша, А.И.Стариков – мүнгэнэй сан баригша, ара талдань: лама Дармаев.

Олзын хэрэг эрхилэгшэ Ханхасаев болон нэгэдэхи гильдиин хүпээс Родионов гэгшэд наһанайнгаа ханиартай. Эхэнэр ханиарынь буряад дэгэлнүүдые үмдэнхэй. 1910 он.

Тайшаанар. Зүүн талаһаа: Вандан Жамбалтаров - Сэлэнгын дүүмын тайшаа. Ринчин Сотиев – Баргажанай дүүмын тайшаа, Цыден Аюшеев – Хориин дүүмын тайшаа, Жан Бодийн - Агын дүүмын тайшаа.

Байгал шадархи нютагуудай буряадууд.

Урданаймнай байдал иимэ байгаа гэжэ харуулһан фото-зураг харагшадай онорто.

Октябриин Хубисхалай 20 жэлэй ойдо зорюулагдажа, 1937 ондо Ленинград хотын үйлсөөр жагсаалда ябаһан хүнүүд жаргалтай бага балшар наһанай "һүлдэ" болоһон энэ зураг дээрэ үргөөд ябаһан түүхэтэй. Буряад ороной Геля Маркизовагай Иосиф Сталинтай уулзажа, суг дүрээ абхуулһан мартагдашагүй үйлэ хэрэг мүнхэлһэн энэ зураг "Геля и Сталин" гэхэн тэмдэг бэшэгтэйгээр «Сталинская» гэхэн метрогой станцида үлгөөтэй байдаг нэн. Тэрэниие Георгий Лавров гэжэ хүн буулһан байгаа. Эльвира ДАМБАЕВА оршуулба.

МОНГОЛ БАХАРХАЛ

Монгол үндэстэнийхээ оршин байхын үндэс, амин сүнс болсон монгол гоёлоо дэлхий нийтэд тунхаглан баталгаажуулах нь монгол хүн болж төрсөний минь үүрэг хэмээн ухамсарлаж, дэлхийн талыг эзлэн мөрөө гаргаж явсан монгол гутлыг Гиннесийн номонд бичүүлэх гэсэн хүслээр энэхүү том үйлийг хоёр жилийн өмнө сэдэж байлаа.

Өнөөдөр дэлхий ертөнц биднийг Чингисийн Монгол гэдгээр нь мэддэг ч энэ хүний, энэ үндэстний эдлэж хэрэглэж байсан гутал хувцас, хүндэлж биширдэг байсан ёс заншил гээд нарийн утга агуулагтай олон зүйлсийн талаарх мэдээлэл хомс байдаг билээ. Байнга газарт шүтэж, байгаль дэлхийтэйгээ харьцаж байдаг хүн ба эх дэлхийн холбоос болдог чанарыг нь бодолцож, энэхүү гутлыг сонгож авсан юм. Манай хамтарч ажилласан хүмүүсийн хувьд, мэргэжлийн гуталчин хүн байгаагүй, гарын үр дүй сайтай мужаан голдуу хүмүүсээс бүрдсэн. Магадгүй, хэтэрхий их ядарсанаас болсон уу, тооцоолол дээр алдаж ганц нэг зөрүү гарсан ч, манай багийнхан өмнөө тавьсан том зорилгодоо тэмүүлж байсан байсан болохоор тэр бүх саад бэрхшээлийг товоггүй даван гарч чадсан юм.

Эхлээд бид нэг гутлыг эд хэсэг бүрээр нь задлаж байгаад яг тэр бүтэц түүхийг эд, үйл явцынх нь дагуу модон каркас зангидаж эх бие босгосон юм. Дэлхийд дээд амжилт тогтоох зорилготой байсан болохоор энгийн гуталнаас онцгой болгохын тулд монгол гутланд хэргэлдэггүй хээг сонгож авсан. Энэ гутал маань ийм хээтэй цорын ганц монгол гутал. "Төсөл" маань хагас жил орчим үргэлжилж, үндсэн хэсгүүдээ бүрэн дуусгасан ч, тухайн үед нь би гадаадад сургуульд явсан, тэр үед бас, гутлаа нийлүүлж угсараад босгох томоохон байрны асуудлаас болж бүх ажил хойшлогдоод байсан юм. Намайг зун амралтаараа монголдоо ирхэд, гэрийнхэн маань гэнтийн бэлэг болгож, "Цонжин болдог" цогцолборт Байрлуулан угсарчихсан байсан. Арай л өндөрдөж тайзанд нь тулсан учраас суурийг нь хасч, оймсыг нь хуртлал доош нь дарж байж босгосон байж билээ. Босчихсон байхыг нь бодитоор харж байгаагүй болохоор анх хараад өөртөө нэг л итгэж өгөөгүй шүү. Анх "Төслөө" эхлүүлээд ажиллаж байхад, Эцэг эхийнхээ хөрөнгөөр л ийм гутал хийж байна, гэх мэтийн яриатай нэг бус удаа таарч байсан. Хөрөө бариад мод хөрөөдөөд суугаагүй минь үнэн ч, энэ хоёр жилийн хугацаанд гар

хумхин суулгүй, төслийнхөө бүхий л ажилд оролцож байсныг минь мэдээгүй тэр хүмүүст тухайн үедээ гомдол төрж байлаа. Харин бүтээл маань ингээд, нээлтээ хийчихсэний дараа хүмүүсийн тэр болчимгүй хандлага өөрчлөгдөж байгааг харах таатай байна. Мөнгө чухал ч гэлээ, мөнгөөр бүх асуудлуудыг шийдчихдэг юм бишээ. Монгол залуус маань өөрийнхөө нөөц бололцоогоо ашиглаад, хүсэл мөрөөдлөө биелүүлэхийн төлөө санаа нэгдэж, сэтгэл гаргаад зүтгэвэл давахгүй даваа гэж байхгүй ш дээ. Одоогоор нийт зардалын хэмжээг мэдэж байгаа ганц хүн нь би. Мэдээж хэрэг ийм том төсөл болохоор бага бус зардалаар бүтсэн, гэхдээ бас тэнгэрт тулсан их юм ч биш. Эцсийн дүнд Монгол гэсэн нэр л дэлхийд гарах ёстой. Нэр төрийн өмнө, хичнээн их мөнгө байлаа ч үнэ цэнэгүй шүү дээ. Одоогоор Гиннесийн номонд бүтээлээ тэмдэглүүлж амжаагүй байгаа болохоор миний зорилго бүрэн биелэлээ олоогүй, сэтгэл минь ч ханаагүй л явна. Дэлхийн хамгийн том гэгдэх гуталнуудыг судлаж үзэхэд, түрийтэй гутал, сандаал, туфль гээд төрлөөр ангилагдаж байдаг юм билээ. Манай гутал, "Түрийтэй гутал" гэсэн ангилалд орно. Энэ төрлийн гутлаар одоогийн дээд амжилтыг 2005 онд АНУ-ын Минесоттад бүтээгдсэн 6м х 5м хэмжээтэй ажлын гутал эзэмшидэг юм. Манай монгол гутал 9м х 6м хэмжээтэй болохоор, бүх талаараа энэ гутлыг давж гарах бүрэн боломжтой бөгөөд ойрын хэдэн жилдээ эвдүүлчихээргүй амжилт гаргах болов уу гэж найдаж байна. Манай бүтээл зөвхөн, хэмжээнийхээ томоор ч биш дэлхийн талыг эзлэж явсан, үндэстэний хувцас гэдэг утгаараа Минесотта дахь энгийн нэг ажлын гуталнаас хавьгүй өргөн агуулгатай бүтээл болсон юм. Залуу насандаа ахиад олон зүйлийг эх орныхоо төлөө хийж бүтээхсэн. Гэхдээ би хамгийн мундаг юм хийнэ гэж амлаж чадахгүй, одоо ингээд болчихлоо гээд ч зогсчихгүй, хүсэл мөрөөдлийнхөө төлөө бага багаар урагшилсаар байхыг л хүсч байна...

Баттулгын НОМИН
Төслийг санаачилагч.

МОНГОЛЧУУД МОРИНЫХОО ЭМЭЭЛ, ХАЗААР, ЭДЛЭЛ ХЭРЭГЛЭЛИЙГ ҮНДЭР ТҮВШИНД ҮНЭЛДЭГ

Монголын үндэсний баяр наадмын нэг гээхэн хэсэг бол хурдан морины уралдаан байдаг. Сүүлийн жилүүдэд хурдан моринд спорт эмээлийг өргөн хэрэглэж байгаа бөгөөд хурдан моринд мөнгө хармалдаггүй бизнесмэнүүд болон манай уяачид эр хүний чимэг болсон мөнгөн тоног бүхий хамгийн нарийн хийцтэй, тансаг эмээлээр гангардаг.

Өнөөгийн зах зээлд гурван саяаас-жаран сая төгрөгийн хооронд хэлбэлзэж байна. УИХ-н гишүүн С.Баяр «Макс» группын Ерөнхийлөгч Д.Ганбаатар, УИХ-н гишүүн Г.Батхүү зэрэг морины хорхойтой эрхмүүд хийц, чанараараа алдаршсан эмээлийг үнэ цохиж авсан удаатай гэх юм билээ. Хурдан удамт хүлэг морьдоо дээгүүрт тооцдог. Х.Бадамсүрэн гишүүн иж бүрэн тоноглолтой эмээлээ 50 саяаар үнэлсэн тодиггүй түүнийгээ гэрийнхээ хоймор залсан гэдэг. Эндээс харахад, монголчууд сайн моринд үнэ хайралдаггүй шигээ сайхан эмээлэнд үнэ хайрладаггүй бололтой. Өндөр үнэтэй эмээлэнд ойролцоогоор

100 лан мөнгө ордог гэх бөгөөд 1 лан мөнгө одоогийн 40-45 мянган төгрөг гэж бодоход. Зөвхөн мөнгөний орц нь дангаараа. Дөрвөн сая таван зуун мянган төгрөг болох юм. Энэ бол одоогоос 10-н жилийн өмнөх мөнгөний ханш. Ийм байсан билээ. Түүнээс гадна Гөлөм. Дөрөө, Хазар, Ташуур гээд хэрэглэлүүд багтдаг. Зарим сайн чанарын гөлөм дангаараа таван саяын үнэ хүрдэг. Зөвхөн материалдаа бус үр хийц их шаарддаг уч-

раас өндөр өртөгтэй байдаг аж. Ер нь сүүлийн үед монгол эрчүүд гэртээ эмээлийг сувинер маягаар тавих болсон нь цаанаа хийморь лундаа өөдөө байхын билэгдэл болдог байна. Ийнхүү нүүдлийн ахуй соёлтны үргэлжлэл морьтон монголчууд шиг морьны эдлэл хэрэглэлийн хувьд хэрэглээний өндөр түвшинд хүрсэн мориндоо өндөр үнэтэй эмээл тохдог ард түмэн дэлхийд хаан ч байдаггүй нь бидний бас нэгэн бахархал юм.

МОНГОЛ ДАРХАНЫ УРЛАСАН ЭМЭЭЛ ОРОСЫН ТӨРИЙН ТЭРГҮҮНД ОЧСОН ТҮҮХ

Монгол дарханы урласан эмээл Оросын Төрийн тэргүүн В.Путинд очсон байдаг.

Ж.Ядамцоо гэгч дарханы урласан эмээлийг нутгийнх нь нэгэн эр зээлж аваад Тувад борлуулахаар явсан юм байна. Тэрээр эмээлээ 1000 рублиэр борлуулжээ. Гэтэл Тувагаас Оросын Холбооны Улсын Думд сонгогдсон нэгэн эр В.Путиныг айлчлан ирэхэд уг эмээлийг бэлгэлэхээр нэг сая рублиэр дараагийн эзнээс нь худалдан авсан юм байна. Тэр эмээлийн төмөр дөрөөний оронд цул мөнгөн дөрөө цутган хийж сольсон байж. Монголчууд бид ийм л аугаа соёлтой ард түмэн юм даа.

МОНГОЛЧУУДЫН ӨВ СОЁЛЫН НЭГЭН ГАЙХАМШИГ МОНГОЛ ЭМЭЭЛ

Монголчуудыг морьгүйгээр яахан төсөөлөх билээ. Төрийн сүлдэндээ морио тахьсан, морьтон монголчуудын өв соёлын нэгэн гайхамшиг бол, мориныхоо эдлэл хэрэглэл, түүний чимэглэлийг урлагийн бүтээлийн хэмжээнд хөгжүүлж, өнөө цагт авч үлдсэн явдал юм.

Морины эмээл, хазаар, ударга, ташуурыг мөнгөөр тоноглол хэрэглэж ирсэн нь, хэрэглээний соёл өндөр түвшинд хөгжсөн ард түмэн гэдгийг батлаж байна. Эмээл, хазаар, ударганы чимэгийг ингэж урлагийн бүтээл болтол нь цалин цагаан мөнгөөр урлахдаа, унасан морио хүч чадалтай, эрэмгий байхыг билэгдэн эмээл, хазаарын товрүү, оломны толгойд жигүүртний дүрсийг хээлэн чимдэг байжээ. Адууг гэрийн тэжээмэл болгосон эрт

үеэс буюу 3-5 мянган жилийн тэртээгээс малчин хүн эмээлийг зохион бүтээсэн гэж үздэг. Морийг зайдан унаж байснаа явандаа тохом хэрэглэх болсон нь улмаар эмээл үүсэх эхлэл болжээ.

Урлаг болон хөгжсөн монгол дархчуудын урласан эмээлийг үр хийцээр нь боржигон, Самбуу, Дархад, Буряад, Дарьганга, Үзэмчин, Ойрд гэж ангилдаг. Түүнээс гадна том хүний, хүүхдийн, хурдан морины, цэрэг эмээл, хасаг эмээл гэж ч ангилна. Эмээл бол яс мод, хяр, гөлөм, дэвс, ганзага, олом, жирэм, угсуурга, олонцог, даруулга, баавар, дөрөө, дөрөөний сур, тохон гэсэн жижиг хэсгүүдээс бүрдэнэ.

ЭМЭЭЛИЙН ХИЙЦ БАТНОРОВ ХИЙЦ

... Батноров хийц нь цутгах аргаар үндсэн эхийг хийх ба хэзэний сүлжээний ялгарлыг тод гаргаж, ихэвчлэн эвэр угалзаар даруулж хээний хоорондын зайг жигд цоолборлон урладаг, ерөнхийдөө цагаан мөнгөний орц ихтэй байна.

Тэмдэглэл хийсэн
Болдын Батхүү.

ТҮРЭ НАЙР

— Найман Намсарай шэнги баян, найдан Жүдэг шэнги үнэр болоорой!

— Уран дободо гэрээ бари, уужам талада малаа үдхэ!

— Хун сагаан хониёо туун ерэ, хуһан сагаан ургаяа барин ерэ!

— Хоймороороо дүүрэн хүүгэдтэй, хотоороо дүүрэн хонитой боло! Дэлхэйн хэшгээр баян боло, дээдын үрээлээр үнэр боло!

— Абдараар дүүрэн алтатай болоорой, хоймороор дүүрэн үритэй болоорой!

— Сэргэнээш агтын хүлэг бү таһараг, богоһоһоош хүнэй хүбүүн бү таһараг!

— Халаһаһаа халан буу, хадам эжытэээ зохин буу!

— Нүхөөһээ нэхэн буу, нүхэртэээ зохин буу!

— Мүрэн далай шэнги баян боло, мүнгэн шэнги мүнхэ боло!

— Унашагүй сэргэтэй, унтаршагүй гуламтатай ябаарай!

Нэгэ хүн нэгэл үрээл хэлэхэ, үрээнгүй удаа хаань, бэрин хажууда байгша хүбүүд «үрээлээ хайрлыт!» гэлдэхэ юм.

Бэриин мүргүүлэгшэд тэрэ бэриин ноёд болобо гэшэ.

Ноёниинь бэриингээ хажууда айхабтар тоомтой байха ёһотой. Бэринь хадаа бүри ехээр нарилха, энэндэ сээртэй юмэниинь гэжэ захгүй олон: ноёнойнгоо нэрье огто нэрлэхгүй, адли нэрэтэй ондоо хүниешье нэрлэхгүй ха юм: жэшэнь, Бадма гэжэ нэрэтэй хүндэ мүргэн байгаа наа, Бадма гэжэ нэрье оройдоошье нэрлэхээ болижо, Бадяа, Ядма гэхэ мэтээр хубилгажа нэрэлдэг болохо юм, ноёнойнгоо хүл дээрээ байгаа наа, хууха эрхгүй, тиимэ хадаа ноёнойнгоо бодохолоор, хуга харайн үрдижэ бодохо; урдуурьнь гарахагүй, гэртэнь ороо наа, бурхандань мүргэхэнээ бэшэ тээ малгайтая байха, хоймортонь галайн баруун тээ гарахагүй; гэрһэнь гарахадаа, гэдэргээ сугариха, нургаа харуулангүй гараха; гэрһэнь баруугаар тойрохо гарахагүй; сагаалан болохо бүри хадаг барижа мүргэхэ. Эдэ уялгануудаа айхабтар нарыар сахидат гэн. Дала гарашан, шабганса болоһон хүгшэд аад, үбгэнэйнгөө ахында ороходоо, галайн зүүн тээ сомсойгоод хуугша бэлэй.

Бэриин мүргэжэ дүүргэхэдэнь, гурба гурба дахин гал удхалуулха, сай намаруулха, айраг бүлүүлхэ юм. Энэ бүхэнэй дүүрэхэдэ, хүргүүлжэ ерэнэн басаган намган болохо дүүрэхэ. Энээнхээ хойшо ондоо айлай хамаатай, бүлын гэшүүн болобо. Эхэ эсэгынгээ үгэнөө бишыханшье хазайхагүй, хамаг ажалын хээд лэ, дуратай дурагүйшье наа байха ёһотой. Үбгэнөө хүндэлхэ, нэрээрнэ нэрлэхгүй, «энэ» гэжэ ехэнхидээ нэрлэхэ юм.

Саашань түрэ үргэлжэлжэ, найрлалга болохо. Басаганай эхэ эсэгэтэн, энээнэй урда үмдэхэлээ үмдэхүүлээгүй байһан наа, энэ үедэл үмдэхүүлдэг гэн. Эхэнэрэй дүхэригэй дунда «эхэ андалдаан» гэжэ ёһолол болохо юм. Хоёр худагынүүд дүхэригэй дунда дэбдихэн шэрдэг дээрэ урда урдаһаа харалсаад, юушье дуугаралсангүй хууха

зуураа, гаһануудтаа тамхи аһаажа андалдаха, сагаанай сай, нэгэ нэгэ духаряа архи андалдадаг байгаа. Басаганай түрэнэн эхэ хадам эхэдэнь эхынгээ уялгыёе тушаажа үгэнэншүү удхатай ёһолол байгаа хаш даа.

Эдэ бүхэнэй хүлээр сахимжа гэжэ болохо. Хүбүүнэй эсэгын уряалаар хэды үбгэд шэнэ гэртэ орожо, төөлэй эдижэ гарадаг гэн. Төөлэйгөө хүндэ заладаггүй байгаа. Тэрэниен нэгэ хүн газраа тээшэнь үрхөөр хаяжархиха юм. Хойноһоон хэды хэнэг ондоо мяхануудыёе баһа хаялсаха. Тэдэнь газарташье, гэр дээгүүршье унаха. Тиихэдэнь газраагүр гэр тойроод байһан хүбүүд тэдэниинь буляалдажа абагша бэлэй.

Тиигээд лэ түрэ дүүрэжэ, бууһан урагууд мордохо, сугларһан зон тараха юм. Урагуудайнгаа мордоходо, мориинь абажа үгөөд, саашаа ябахадань, хойноһоонь «ороһон бороо сэлмэгшэ» бууһан урагууд мордогшо гэжэ байжа, мориной тонтооголоор шэдэгшэ бэлэй. Хүбүүд тэдэнээ үдэшэжэ мордолсоод, баһа нара буляалдаха юм.

Хүргэжэ ерэнэн зон сооһоо хэды хүниинь хонодог гэн, баяшуулайда наа, бүри олоншье зон хоноо ааб даа. Басаганай эхэ заал наа хонодог, эсэгэньшье хоножо болохо. Үглөөгүүр «ниилэлтын дүхэриг» гэжэ болохо юм. Зон ехэ олон байхагүй, эрэгтэй, эхэнэр илгадгүй сугтаа найрлаха. Энэ дүхэриг дээрэ бэриин заһал үзэлгэн болохо. Эхэнэрнүүд дүхэригэй дунда зэргэлжэ хуугаад байхадань, шэнэ бэриин дэглнүүдыёе мүр дээгүүрээ нэмэрһэн бэрээдүүд ерэжэ, урдань зогсохо юм. Тиихэдэнь тэдэниинь урбуулжа, эрьюулжэ байгаад, гадар доторгүй бултынь үзэхэ.

Олон хони гаргаһан баяшуулайда «үбсүүнэй дүхэриг» гэжэ баһа болодог гэн ха: хонинуудайнгаа үбсүүнэ эдиэхэ.

Дунда, доодоо шадалтай зон түрэ дээрээ архи ехээр аягалдаггүй гэн, зарим зон бүришье архигүй байха. Архитайшье наа, залуушуулда аягалдаггүй гэн даа. Баяшуулай түрэдэ заримдаа нүүр далай мэтэ ехэ архитай байба гэлсэгшэ бэлэй. Архын хадаа гансал тогооной (һүнэй) байха ха юм даа. Түрэ хэхэ айл нутагайнгаа намгадта тогоогоо нэрэжэ, архи суглуулжа байхыёе эртэнһээ захидаг байгаа. Бүри урда сагта, 1900-гаад онһоо урагша, архи суглуулаад, арза, хорзо гэдэгүүдыёе нэрэдэг гэн гэгшэ: айрагай орондо тогоон соогоо архи хээд нэрэхэдэнь, арза гараха, арзаяа хээд нэрэхэдэнь, хорзо болохо. Зарим үбгэд хэлэхэдээ, хорзоёо нэрэжэ, бүрээ гэшыёе гаргадаг байһан юм гэгшэ бэлэй.

Нэрэлхүү бардам баяшуулай заримад архи ехээр худалдажа абадаг байгаа. Дээрэ дурсагдаша баян Дэлгэрэй Димшэг түрын архи асархын тулада хэдэн хүнүүдыёе 8 тэргээр Манжуур эльгээһэн ха. Тиихэдээ хилэ дээрэ тамуужанһаал ехээр нарилхат гэжэ захиһан байгаа. Тэдэ хүнүүдын Манжуураа хүрэжэ, тэргэдэ хоёр хоёроор 16 бочко архи гү, спирт ашаад хилэ дабаба. Уданшьегүй тамуужангууд харагдахадань, тэдэ контрабандистнуудай удадхань нэгэ нүхэрэйнгөө

нюуртань хүбэн няжа уяжархёод, тэргэ дороо хэбтүүлээд хүлээжэ байба.

Т а м у у ж а н г у д а й гүйлгэлдэжэ ерээд, юун зомта, юу шэрээбта гэжэ нурахадань, бидэнэр нэгэ баянай хүдэлмэришэмди, энэ ашаа шэрэжэ ябатараа, нэгэ нүхэрнай хара нүрөө (оспа) үбшөөр үбдэшоо гэжэ харюусаба. Тамуужангууд ехэ мэгдэжэ, түргэн эндэнээ арилагты гээд саашаа гүйлгэлдэжэ ябашаһан байгаа. Тиигэжэ тамуужангуудыёе мэхэлжэ гараад ерэнэн юм гэхэ. Теэд хаанаһаа тиигэжэ тохёолдоо юм, иигэжэ буулгаһан бэринь нараһаа үлүү болоод байхада түрхэмдөө айлшалжа ошоод байтараа, хара нүрөөгөөр үбдэжэ үхэшоо гэн гэдэг. Һэжэгтэй һүзэгтэй зон хадаа яахын аргагүй аманай алдуури хэжэ, худал хуурмаг ябадал хэжэ, архи асарһан дээрһэнэ нүгэлөө нүдөөрөө үзэбэ гэлсээ нааб даа. Үнэн ушарынь хадаа бэриин эсэгэ мүнгэ түрсэлдэг, хорогыёе мөөрүүлдэг, хохорыёе уйлуулдаг баян гэн. Басагаһаа заһахадаа, үнэгүй юумэ эрьюулжэ, контрабандна товар асархын тулада хара нүрөө үбшэнгэй уурхайтай Манжуур руу ябадал хэдэг байгаа хаш даа.

Бэриин бууһанһаа хойшо 30-40 хоноод байхада, хадам эсэгэнь бэриен түрхэмүүдтэн айлшалуулдаг гэн. Тусгаар ёһолол болохогүй. Мяхан, хилээмэ, айрһан мэтэ бэлэгтэй ошодог байгаа. Нэгэ нара тухай айлшалаад бусахадань, түрхэм эсэгэнь хүргэжэ ерэхэ. Заабол хэшгэтэйгээр хүргэдэг гэн. Хэшгэ гэшэнь нэгэ хониной мяхан, айрһа, хилээмэн мэтэ зүйлнүүд. Түрүүшын гү, али удаадахи айлшалагандань эсэгэнь басагандаа энжэ үгэдэг байгаа. Дунда шадалтай зон тугалтай үнээ, 2-3 хони үгэхэ. Баяшуул хадаа табан хушуу мал олохоноор үгэхэ гэжэ оролдодог гэн. Хожомын басаганайнгаа хүүгэдтэй болоходо, эээдэ гээд баһа мал үгэхэ. Ойрын түрэлнүүд баһал мал, эшэгэ, хурьгашыёе наань үгэдэг гуримтайгша бэлэй.

Үндэнэн арадай ёһо заншал

Басаганай хадамда ошолгыёе хараад үзэхэдэ, тэдэниинь хүсөөр барижа үгэнэн шэнгээр үгэдэг байгаа гэжэ ханахаар юм. Энээнэй тухай иимэ домог үгэ бии гэн. Урда сагта нэгэ нутагта зурхайша лама, зурхайша басаган хоёр байһан юм гэн ха. Тэдэ хоёр хоорондоо эбгүй, ходо тэмсэдэг, мээр-хэлдэдэг гэн ха.

Тиин байтараа басаганиинь хадамда ошохо болобо. Өөрөө үдэрөө хараха гэхэдэнь, аягүй байгаад, эхэ эсэгэнь зурхайша ламада ошохо үзүүлбэ ха. Басаган ламын гаргаһан үдэрыёе шалгажа үзэн гэхэдэнь, ламан хорото сэдхэлээр тон муу үдэр заажа үгэнэн байба. Тиихэдэнь басаган хэлээ гэн гэхэ: «Тэрэ үдэрын ошохол болоо аабзаб даа, зүгөөр юһэн бэрхыёе дабажа гараха ёһотой болохоб, тиихэдэ ямаршьегүй хуухаб!» Тэрэ юһэн бэрхыёе иимэнүүд:

— айлаар айлшалжа дүүргэд эсэгындээ ерэхэдээ, уйлаха, ондоо тээшээ буляалдаха, тиихэдэнь хүбүүд моринһоонь хүтэлжэ асарха;

— гэртээ ерэхэдэнь, зонууд угташа байгаад, газраа үрмэ буляалдаха;

— үглөөгүүр мордоходонь, басагад тэрэниинь буляалдаха, тиихэдэнь ходо татан абажа, мориндо дүүрээд хотонһоонь гаргаха;

— нара буляалдаха;

— дэрэ буляалдаха;

— бэриин мүргэтэр шэнэ гэртэ оруулхагүй, орохоёо ханаашадай нюурын хөөдэхэ;

— бэри мүргэжэ ошоод, эсэгындээ орохо болоходонь, хоёр талын хүбүүд гэрэй үүдэ буляалдаха;

— сахимжын төөлэй буляалдаха;

— газарта зоһон хургаагай оройдо хадхалһан үбсүүе хүрьгэн хүбүүндэ абхуулха.

Үбгэд хэлэхэдээ, бага зэргын һүлгүүтэйгээршье наа, иимэ юһэн зүйлыёе хэлэдэг. Үрмэ буляалдалга, үүдэ буляалдалга хоёрыёе—урда Хоридо, Агада мэдэдэггүй, зүгөөр хойто Хоридо тиимэ ёһонууд байгаа. Агынхид Хоринһоо таһарһанһаа хойшо мартаһан байжа болоо гэжэ ханахаар юм.

Энэшье арадай аман зохёол, домог юм ааб даа. Үнэн ушарынь болобол, иимэ байжа болоо. Эртэ урда сагта дэлхэй дээрхи элдэб яһанай зон мяхан түрэлэй аймаг аймагаараа, эсэгэ эсэгээрээ отог болон байдаг сагтаа өөрынгөө угай басагыёе намган болгон абаха ёһогүй байгаа гэн гэжэ дээрэ хэлэгдээ гэн шуу даа. Тиимэ байхадаа, ондоо угай эхэнэрыёе буляажа, хулуужа абадаг байгаа бшуу. Бурядайшье, монголойшье түүхэдэ хамаатай материалнуудыёе үзэхэдэ, энэ ушарыёе дабтаһан зүйнүүд дайралдаха юм. Тиин тэрэ үедэ тогтоһон заншалай үлгэдэлнүүд хая болотор дамжажа ябаһан бололтой юм.

Үрмэ буляалдаха гэшэнь иимэ байгаа гэхэ. Басагад айлшалжа байгаа болхоб, дэнэ ерэхэдэнь, эсэгэтэниинь үрмэ шанаад хүлээжэ байха. Басагадай буухалаар, зондо үрмээ аягалаад, нэгэ тудхууртай үрмэн соо хэдэн хашарһан мүнгэ хэдэг байгаа.

Газраа гэрэй хорёо гү, хониной хорёо хандайлжа, түшэжэ байһан хүбүүдтэ тудхууртай үрмээ үгэхэдэнь, тэдэн тэрэниинь буляалдажа, досоонь байһан мүнгэ абахаа оролдодог гэн ха.

Үүдэ буляалдалгын тухай дээрэ хэлэгдээ гэн.

Үбсөө абаха ёһо баһал үнхэнэй сахигдахаяа болонтоһон байгаа. Ц.Онгодойн хэлэхэдээ, эхэнэрэй дүхэригэй зуухын хажууда богонишог хургааг мэтын модон зоогоотой, үзүүртэнэ тэргын була пайлсануудтаа зандаа углаатай, тэрээндэ үбсүүн үлгөөтэй байха; хургаагын мүйжэрхихэн, барихада халтируухай, үбэлэй саг наань уһа адхажа, мүйһэ хүргэжэрхихэн байха; хүрьгэн хүбүүн энэ хургааг өөдэ абиржа, үлгөөтэй үбсүү абадаг гуримтай гэн гэнэ.

Эльвира ДАМБАЕВА
хэблэлдэ бэлдэбэ.
«Лодон багшын дэбтэрһээ»
гэнэн номһоо абтаба.

(Үргэлжэлэлын хожом гараха).

XVII ЖАРНАЙ ХАРА УҮН ЛУУ ЖЭЛ

ЗУНАЙ ҮҮЛШЫН УЛААГШАН ХОНИН НАРА – НАМАРАЙ ЭХИН ШАРА БИШЭН НАРА

Буряад литэ	26	27	28	29 Б.П.	30	1 Т	2
Европын литэ	13	14	15	16	17	18	19
Гараг Нэрэ Үдэр	Дабаа Нара понед.	Мягмар Марс вторник	Һагба Меркури среда	Пүрбэ Юпитер четверг	Баасан Солбон пятница	Бимба Сатурн суббото	Нима Наран воскр.
Үнгэ Үдэр	улаан Морин	улаагашан Хонин	шара Бишэн	шарагшан Тахяа	сагаан Нохой	сагаагшан Гахай	хара Хулгана
Мэнгэ	1 сагаан	9 улаан	8 сагаан	7 улаан	6 сагаан	5 шара	4 ногоон
Һуудал	түмэр	огторгой	уһан	уула	модон	хиин	гал

Гарагай 2-то зунай Һүүлшын улаагшан Хонин нарын августын 13 (хуушанай 26).

Улаан Морин, 1 сагаан мэнгын, түмэртэ Һуудалтай үдэр.

Бурхан, лусуудта зальбарха, бурхан, лусууд, тэнгэри тахиха, дасан хийд бодхохо, хэшэг даллага абаха, сан тахиха, эм найруулха, замда мур гаргаха, гэр байшан бариха, бэри буулгаха, хурим түрэ хэхэ, ех хүндэ тангариг үгэхэ, модо отолхо, угаал үйлэдэхэдэ һайн. Нялхые хүлдэ оруулха, газаашань ябуулха, сэргэ хүдэлгэхэ, замда гараха, аралжаа хэхэ, эхилжэ ном соносохо, шэнэ дэгэл үмдэхэ, эд, юмэ үгэхэ, шарил шатааха, байра бууса түбхинүүлэхэдэ муу.

Хүнэй үһэ абабал, зол жаргал оршохо.

Гарагай 3-да августын 14 (хуушанай 27).

Улаагшан Хонин, 9 улаан мэнгын огторгойдо Һуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, хэшэг даллага абхуулха, огторгойн үүдэ сахиха, гүрэм заһал хүүлэхэ, ех хүнтэй уулзаха, буянай үйлэ бүтээхэ, замда гараха, хүрэнгэ эһээхэ, хонинһоо ашаг шэмэ абаха, ажалшаниие абаха, хурим найр хэхэ, мал газаашань үгэхэ, шэнэ ноёниие тахиха, захирхы тушаалай ажал хэхэ, дайсаниие дарахада һайн. Хүн, мал ханаха, төөнэхэ, эм найруулха, сэргэ хүдэлгэхэ, анда боллосохо, бэри буулгаха, үбшэн эмнэжэ эхилхэ, дасан дуганай һуури тахиха, гэр бүрихэ, худалдаа хэхэ, нохой абаха сээртэй.

Хүнэй үһэ абаа һаа, амгалан байдалда һайн.

Гарагай 4-дэ августын 15 (хуушанай 28).

Шара Бишэн, 8 сагаан мэнгын, уһанда Һуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарал үйлэдэхэ, сан табуулха, хангал тахиулха, һахиуһанда үгэлгэ үгэхэ, бурхан, лусууд тахиха, харюулга хэхэ, түмэрөөр урлаха, модо һуулгаха, сээрлиг байгуулха, бэшэг зурхай зураха, дасан хийдэй тахил заһаха, ураг садан болохо, худалдаа хэхэ, өөрын амидаралда ашатай ажал хэхэдэ һайн. Лама болохо, ном соносохо, юмэ газаашань үгэхэ, хүрэнгэ эһээхэ, шэнэ хубсаһа эсхэхэ, үмдэхэ, шэмэг оёхо, худалдаа хэхэ, ех гол гаталха, заһага бариха, тангариг үгэхэ, хүүргэ бариха, һубаг татаха, дайсаниие номгодхохые тэбшэгты.

Хүнэй үһэ абабал, арсалдаа хэрүүл, тэмсэл болохо.

Гарагай 5-да августын 16 (хуушанай 29).

Шарагшан тахяа, 7 улаан мэнгын, уулада Һуудалтай үдэр. Бальжиниматай (буян хэшэгтэй), Пүрэвжалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, тахиха, номын үүдэндэ орохо, Очирпүрэвийн харюулга хэхэ, дасан шүтээн бодхохо, бэшэг зурхай

зураха, санаар олгохо, номын хурал байгуулха, эрдэмдэ нураха, ном соносохо, номлохо, хэблэхэ, замда ябаха, эм найруулха, модо тариха, хүрэнгэ эһээхэ, бэри буулгаха, түрэхэ, буянай үйлэ бүтээхэ, үзэл үзэхэ, гэрэй һуури тахиха, гэр бүрихэдэ һайн. Ехэ хэрэг үүдхэхэ, худалдаа хэхэ, улай гаргаха, хүншүү гутуулха, мал агталха, нюуса зублөө зарлахые хориглоно.

Хүнэй үһэ абабал, хүнэһэн зайлажа төөрихэ.

Гарагай 6-да августын 17 (хуушанай 30).

Сагаан Нохой, 6 сагаан мэнгын, модондо Һуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, бурхан, тэнгэри тахиха, хэшэг даллага абхуулха, лама болохо, угаал үйлэдэхэ, нүүдэл хэхэ, бэри буулгаха, хурим хэхэ, шэмэг зүүдхэл зүүхэ, модо тариха, һэеы гэр тахиха, хүрэнгэ эһээхэ, урлаха үйлэдэ һуралсаха, хэлсээнэй ажалшаниие абаха, ном заалгаха, эм найруулха, замда гараха, шэнэ хубсаһа эсхэхэ, үмдэхэ үйлэнүүдтэ һайн. Нэхэхэ, нүүдэл хэхэ, ашатай туһатай үйлэ бүтээхэ, модо отолхо, тангариг үгэхэ, бузар буртагые зайсуулхада бүтэмжэгүй.

Хүнэй үһэ абаа һаа, эрлигтэй ушарха.

Гарагай 7-до августын 18 (намаарай эхин шара Бишэн нарын шэнын 1).

Сагаагшан Гахай, 5 шара мэнгын, хийдэ Һуудалтай үдэр. Тэрсүүд тэмдэгтэй үдэр.

Дасан хийд һэргээхэ, арамнайла, лама хубараг болохо, тарни уншаха, харюулга хэхэ, ном заалгаха, номлохо, замда гараха, буянай эхиие бүтээхэ, модо тариха, эд, мал абаха, худалдаа малтаха, гүлгэ тэжээхэдэ һайн. Тээрмэ бодхохо, шууяа гаргаха, газар хахалха, наймаа хэхэ, хурим хэхэ, ном соносоходо таарамжагүй, бэри буулгажа, хүрэгэ оруулжа болохогүй.

Хүнэй үһэ абабал, наһан богони болохо.

Гарагай 1-дэ августын 19 (шэнын 2).

Хара Хулгана, 4 ногоон мэнгын, галда Һуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, 8 лусууд тахиха, тахилда үгэлгэ үгэхэ, лама болохо, ханаха, түмэрөөр урлаха, зүүдхэл шэмэг зүүхэ, буянай үйлэ бүтээхэ, тушаалда дэбжэхэ, арамнай хэхэ, аргада оруулха, хуули сааза гаргаха, хүрэнгэ тахиха, эрдэм номдо һургаха, эм найруулха, адууһа мал һургаха, шэнэ барилга ашаглаха, гэрлэхэ, туһатай үйлэ бүтээхэ үйлэнүүд һайн. Байшан гэрэй һуури тахиха, шэнэ гэр бариха, хүн, мал һамнаха, ханаха, төөнэхэ, шэнэ дэгэл эсхэхэ, үзэл үзэхэ, мори урилдуулха, хүүгэдые үргэжэ абаха, нохой тэжээхэ, замда ябаха сээртэй.

Хүнэй үһэ абаа һаа, арсалдаа хэрүүл, хараал шэрээл, тэмсэл болохо.

ДАШИМА БАЛДАНОВНА ЖИМБУЕВАГАЙ 55 НАҢАНАЙ ОЙН БАЯРТА

Үльдэргэ нютагаймнай алтан гургалдай, хоморой шухаг драматическа сопрано хоолойтой, бэлиг түгэлдэр Дашима Балдановна холо ойгуур суутай дуушан ябаха аргатай байбашье, багаһаа нүхэсэһэн хубита заяата Рабжир Дагбаевичайнгаа үндэр наһатай үргэһэн тэлиһэн нагаса эжыгээ орхёод ябаха аргагүй байһандаа, нютагтаа хоюулан түбхинэжэ, хүгшэнөө һайханаар үргэжэ, үри бээе үдхэжэ һуугаа юм.

Наһанайнгаа амаралтада гаратараа хүдөөгэй соёлтой байшанда хүдэлжэ, нютагайнгаа зониие хүгшэн залуугүй хабаадуулжа, элдэб янзын наада зугаа эмхидхэжэ, сэлээнэй, аймагай, республикыншые хэмжээнэй үйлэ ябуулгануудта өөрынгөө дуулаһан һайхан дуунуудаараа, тааруулжа табиһан зүжэг бүжэг, ёхор наадаараа харагшадайнгаа нюдыень баясуулжа, шэхыень хужарлуулжа, сэдхэлынь урмашуулжа ябаһан габьяатайл.

Бултанда суурхаха солоһоош үлүү байгаа. Үри бэе, аша эзэнэрэйш хонгёо энэдэн Альга ташалганһаншые сэнтэй һанагдаа.

Бэлигшни хии ошоогүй, нютагаархинаа баясуулжа, Бурядайнгаа ёһо заншал, аман зохёол үргэжэ, Хүтэлбэрилхы, ударидахы шадмар арга харуулан Хүн зонийнгоо эдэбхи үүсхэл дэгжээн ходо ябаалши. Шинии дуулахада, хадын саһан хайламаар, Шэрүүн, хатуу сэдхэл зүрхэн уярмаар. Ондоо зоной урда шинии түлөө омогорхомоор, Отол шинии дуунуудые шагнаһаиб гэжэл һанамаар. Талын булагтал дээжэтэйхэн бурьялһаар, 55 наһаяа хүсэбэш мүнөө, Дашима Балдановнамай, Энхэ тайбан, дуугаа дуулаһаар, Ажабайдалымнай шэмэглэн ябыш даа, удаан-удаан үшөөл!

Үльдэргэ нютагай зон нүхэдэй зүгһөө Цырен-Ханда ДАРИБАЗАРОВА.

2012 он, август нара.

Буряад Үнэн

Учредители: Президент, Народный Хурал, Правительство Республики Бурятия
Ген.директор-гл. редактор - Э.Д.ДАГБАЕВ
Редактор - Т.В.САМБЯЛОВА

Редакционная коллегия:
И.М.Егоров, П.Л.Носков, М.В.Калашников, И.В.Смоляк (Правительство РБ), А.С.Коренев, Ц.Б.Батуев, В.Р.Булдаев, Ц.Э.Доржиев (Народный Хурал РБ), А.В.Махачкеев (замгендиректора - руководитель редакций газет), Л.Г.Будаев (замгендиректора-директор по экономике и развитию), С.Б.Байминова (бильд-редактор), Г.Х.Дашеева, Н.Д.Бадмаринчинов, Л.В.Очирова, Д.Ц.Мархадаева, Б.В.Балданов, В.Д.Дамдинова.

Телефоны:
21-54-54 - приемная
21-35-95 - замгендиректора - руководитель редакций газет
21-68-08 - редактор
21-55-97 - замгендиректора - директор по экономике и развитию
21-64-36 - бильд-редактор
21-67-81 - компьютерный центр
21-66-76 - производственный отдел
21-63-86 - отдел экономических проблем, отдел фотоиллюстраций
21-63-86 -отдел социально-политических проблем
21-64-36 -отдел гуманитарных проблем, отдел бурятского языка и перевода, отдел оперативной информации
21-06-25 - редакция журнала «Байгал»
21-60-21 - редакция журнала «Морин Хуур», редакционно-издательский отдел
21-62-62 - реклама
21-50-52 - подписка и распространение

Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не рецензируются и не возвращаются. Автор несет ответственность за представленные материалы. За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя.

АДРЕС:
670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23.
ГУП «Издательский дом «Буряад үнэн»»
Учредитель - Правительство Республики Бурятия

Подписной индекс 50901
Газета зарегистрирована Региональным управлением регистрации и контроля за соблюдением Законодательства Российской Федерации о средствах массовой информации в Республике Бурятия
Свидельство № Б-0079 от 2 ноября 1994 г.
www.burunen.ru
e-mail: unen@mail.ru

Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн».
Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография» тиражом 4000 экз.
Объем 6 п.л. Заказ №91122.
670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13.
Подписана в печать 8.08.2012 в 16.00 - по графику; 8.08.2012 г. в 16.00 - фактически.
Общий тираж изданий ИД «Буряад үнэн» - 18 900 экз.
Цена свободная.

* Материалы на платной основе.
ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (I этаж),
Тел.: 21-62-62, тел./факс: 21-54-54

ЯПОН ГҮРЭН ДҮТЭШЬЕ, ХОЛОШЬЕ

Иймэ үндэр телебашни бэшэ хаанашье үгы

“Июлиин 14-дэ Эрхүү хотогоо Яхад авиакомпаниин “Боинг” гэхэн түргэн гэгшын самолётдо хуужа, 5 часай туршада ниидэн, Токио хүрөөб. Тиин найман үдэрэй туршада гайхалаа баража садааб даа. Жэшэнь, Гиннесэй рекорднуудай ном соо оруулагдаһан дэлхэйн эгээл үндэр (634 метр) телебашни харахадаа, япон арадай болбосорол ехэтэй, үйлэдбэрилгын ухаатай байһаарнь үшөө дахин гайхааб. Ямар үндэр байшангуудые бодхоодог зон гэшэб?! Тиихэдээ бүхы барилгануудынь гоё байхынгаа хажуугаар таарамжатай зохидоор, шуурга халхиндашые, газарай хүдэлөөнөө хандархагүйгөөр зохёогдонхой. Номгон далайн Минамато тохой – баһал үзэсхэлэн гоё газар. Байгал далайгаа иигэжэ гоёогоо һаамнай, аяншалагшад ерэхэл һэн даа.

Японецууд хүндэмүүшэ, нарин нягта, үнэн сэхэ, хүмүүжэл һайтай, журамтай зон байна. Аяар 15 миллион ажаһуугшадтай тэрэ ехэ хото соо хулгай худал, мэхэ гохо гэжэ огто үгы, һүнидөөшые ябахата аюулгүй. Үйлсөөр тамхи зууһан гү, али һогтуу галзуу хүн харагдаагүй.

Хайшаашье ороходош, булта энеэбхилэнхэйнүүд, тэрэ дороо бодожо, таниха танихашьегүй һаа дохин мэндэшэлдэг. һүзэгшэ арад гэжэ обёорооб, дасангууд олон.

Тиихэдэ эхэнэрнүүдтэ онсоор хандадаг байна. Япон эхэнэрые гараараа бариха хорюултай. Тэрэнэй бүдэржэ унаашье һаа, гараа үгэжэ тунһалангүй, хажуугаарнь гараад ябах хэрэгтэй: эрэ эмын хоорондох харилсаа холбоондо тухирһан боложо, хууляар хэхээлгэхэ аюултай. Гадна үшөө нэгэ һонин юумэниинь гэхэдэ, рикшэнүүд болоно. Мүнөө үеын болбосон түхэлтэй хотодо хоёр мөөртэй тэргээр зоние шэрээд гүйжэ ябаһан хүнүүдые харахада, ехэл гайхалтай байна. Совет үедэ хүмүүжүүлэгдэһэн намда ээнь аягүйгөөр үзэгдөө. Теэд бэшэ хэзээшье иимэ арга боломжо тудахагүй гэжэ һанаад, тэргэдэнь һуугаалби даа.

Зүгөөр минии сэдхэлдэ таараагүй юумэн гэхэдэ, японцуудай эдэе хоолыень эдихээр бэшэ хурса. Намшуу хүнэй хотоёо үбдэшэхөөр. Тиимэһээ би ганса шанаһан үндэгэ, сарделькэ, һүн, кофе мэтээр хооллодог байгаа. Мүн уларилынь халуун, шийгтэй байна. Гэбэшье минии хараһан хотонууд сооһоо Токио алишье талаараа эгээл гоёниинь болоно, зүрхэ сэдхэлдэм тон дулааханаар хадуугдаа.

Хожомоо аргатай байбал, Урда Солонгос ошохо хүсэлтэйб. Газар хаража ябахата гоё даа”.

Дыжит МАРХАДАЕВА.

ХҮГЖЭНГИ гүрэнүүдэй булта шахуу наһатайшуул мүнгээ нөөсэлжэ, дэлхэй түби харахата оролдодог гэшэ ааб даа. Харин Россида иимэ аргатай пенсионернүүд тон үсөөн. Тэдэнэй нэгэниинь – 71 наһатай Юрий Ринчинович Цыбенев мүн. Тэрэ 1970 он болотор Алас Дурна зүгтэ офицерээр алба хаагаад, удаань Улаан-Үдэдэ механик инженерээр хүдэлхэдөө, үргэн ехэ СССР-эй олон хото хотодуудар ябаһан, зүгөөр хилын саанахи ажабайдал тухай гансал олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдһээ дууладаг байһан юм. Тиин наһанайнгаа амаралтада гарахадаа, Юрий Ринчинович дэлхэе өөрынгөө нүдөөр хараха гэжэ шийдээд, нёдондо Европо, мүнөө зун Япон гүрэн ошожо ерээ. Азиин эгээл хүгжэнги, болбосоронги гүрэн тухай тэрэ иигэжэ хөөрэнэ:

Эрхэ сүлөөгэй статуя гансашье США-да бэшэ, харин Францида Данида, мүн Япон гүрэндэ бии юм

Суугта “Тойота” компаниин үзэсхэлэнгэй түб соо

“РОССИИН СУГЛУУЛАГДАМАЛ КОМАНДАДА ОРОХО ХҮСЭЛ ФУТБОЛИСТ БҮХЭНДЭ БИИ”

БУРЯДАЙ 1996 оной хүбүүдэй суглуулагдамал футболно “Сэлэнгэ” командын добтологшо, барилдаагаар спортын мастерта кандидат Анатолий Базаров бүри баһаһаа хойшо тамирта дүйтэй болоһон юм. Тэрэ оройдоол 4-тэй байхатаа, Золто Дагбаевич абатаһаа түрэл нютагайнгаа - Хэжэнгын аймагай Ушхайта һууринай - клубай хорёо соо футбол наадахата ошолсодог һэн. “Түрүүн миин бүмбэгийн хойноһоо һайса гүйдэг, асаржа үгэдэг байгаа. һүүлдэнь абая дахаад наадажа эхилхэдэ, футболдо дуратай болооб”, - гэжэ Толя хэлэнэ.

Саашадаа Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ Хэжэнгын 1-дэхи дунда һургуулида һураха үедөө тэрэ һургуулиингаа командын бүридэлдэ наададаг байгаа. Харин нёдондо заншалта “Арһан бүмбэгэ” гэхэн республикын хэмжээнэй мурьсөөндэ хабаадахата ерэхэдэнь, хоригшо Георгий Константинович Халапханов ургажа ябаа бэлигтэй хүбүүе обёоржо, суглуулагдамал командын бүридэлдэ орохыень дурадхаа юм. Тиигэжэ Толийн урда үргэн харгы нээгдээ: оройдоол нэгэ жэлэй туршада тэрэ Братск, Сочи хотонуудта үнгэргэгдэһэн мурьсөөнүүдтэ хабаадажа үрдэе, июлиин һүүл багта Хитадай Бээжэн хото ошожо, “Агууехэ хана” гэхэн уласхоорондын мурьсөөндэ хаба шадалаа туршаа.

“Тэндэ бидэ Австрали, Хитад, Энэдхэг, Япон гүрэнүүдэй командануудтай уулзаад, амжалта туйлажа шадаагүйбди. Тэдэнтэй бидэнһээ нэгэ жэлээр аха, тигээд үшөө бэрхээр наададаг байна”, - гэжэ хүбүүн сэхээ хэлээд, хорилго хэжэл байха хэрэгтэй гэжэ онсолоо.

Т.Базаров үшөө барилдаанай хибэс дээрэ хүсэ шадалаа туршадаг. Тэрэнэй 3-дахи класста һуража байхата, Ушхайтын мэдээжэ барилдаашан Жамьян Жамбалдоржиевич Жалсанов нютагтаа барилдаанай секци нээжэ, хүбүүдые хорижо эхилээ юм. Бэлигтэй хоригшын

хүтэлбэри доро нилээд олон үхибүүд түрүүшынгээ алхамуудые хэжэ, мүнөө амжалтатай тамиршад болонхой. Толя республикын мурьсөөнүүдтэ нэгэнтэ бэшэ илаһан, СФО-гой, Россиин хэмжээнүүдэй мурьсөөнүүдтэ яһала амжалтатай хабаададаг. “Барилдаанай түрүүшын дүрэнүүдые заажа үгэһэн Жамьян Жамбалдоржиевиче ходоодоо һанажа ябадагби, илалтануудаа гэрэлтэ дурасхаалдань зориулдагби. Мүнөө Ушхайтада секцин үгы болошоодо, хүбүүд Хэжэнгэдэ хорилго хэдэг болонхой”, - гэжэ залуу барилдаашан шаналан хэлэнэ.

Толя мүнөө жэл Бурядай Хүдөө ажахын академиин экономика факультедэй оюутан болонхой. Саашанхи хуби заяагаа тоонуудтай холбошье, тамираа хэээдэшые орхихогүйб гэжэ тэрэ онсолоо. Россиин суглуулагдамал командада орохо эрмэлзэл бии гэшэ гү гэжэ асуухадамни, футболист бүхэн зүрхэ сэдхэлдээ иимэ хүсэл хадагалжа ябадаг, зүгөөр зорилгоёо бэелүүлхын тула һайсал оролдохо хэрэгтэй гэжэ харюусаа.

“Юумэ шадаха байхата, ехэ гоё. Жэшэнь, футбол наададаггүй һаа, Бээжэн хото, Хитадай Агууехэ хана харахашьегүй байгаа. Тиимэһээ намда иимэ арга олгоһон хоригшодто, намайе дэмжэһэн эжы абадаа, хүгшэн эжы абадаа һайниие хүргэнэб”, - гэжэ тэрэ хэлээ.

Дыжит МАРХАДАЕВА.